

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE BAZI FİLİBE VAKIFLARI

122486

Yüksek Lisans Tezi

122486

Hasan TELLİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nesimi YAZICI

T.C. YÜSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara - 2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE BAZI FİLİBE VAKIFLARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nesimi YAZICI

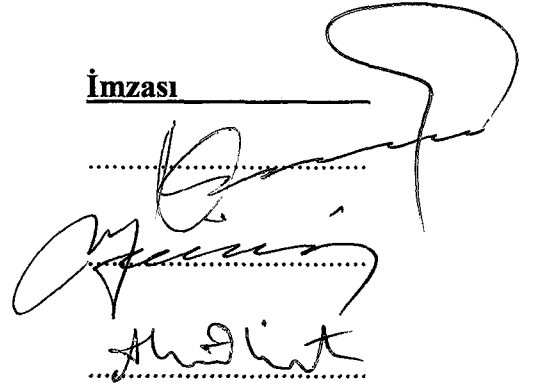
Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Nesimi YAZICI

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Doç. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU

İmzası

Sınav Tarihi: ..27.08.2002

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. KONU VE KAYNAKLAR	1
II. FİLİBE	4
A. FİZİKİ COĞRAFYA	4
B. SİYASİ TARİHİ	5
1. Osmanlı Öncesi.....	5
2. Osmanlıların Filibe'yi Fethi	6
3. Filibe İsyanı	6
4. 93 Harbi ve Filibe'nin Doğu Rumeli Vilayeti Oluşu	8
5. Berlin Kongresi ve Filibe	8
6. Filibe'nin İskan ve Nüfus Durumu.....	9
7. Filibe'nin Tarihi Mahalleleri.....	14
a. Evliya Çelebi'nin zikrettiği mahalle isimleri	15
b. H. 1260-1262 tarihli Temettuât defterinde geçen mahalleler	16
8. Filibe'nin Meşhurları	17
9. Filibe Vakıfları	18
III. VAKIF KURUMU	29
A. VAKIF KURUMU	29
B. VAKFIN KURULMASI İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR VE ÇEŞİTLERİ.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHABEDDİN PAŞA VAKFI

I. ŞEHABEDDİN PAŞA'NIN KİMLİĞİ	32
II. ŞEHABEDDİN PAŞA VAKFI KÜLLİYESİ	34
A. ŞEHABEDDİN PAŞA İMARET CAMİİ	35
B. ŞEHABEDDİN PAŞA İMARETİ.....	38
C. ŞEHABEDDİN PAŞA TÜRBEŞİ.....	39
D. ŞEHABEDDİN PAŞA - KURŞUN HANI	40
E. ŞEHABEDDİN PAŞA HAMAMI.....	42
F. ŞEHABEDDİN PAŞA MEDRESESİ.....	43
G. ŞEHABEDDİN PAŞA DARU'L- KURRASI	44
H. VAKIFTA OLAN GÖREV VE GÖREVLİLER	46
1. İmamet	46
2. Müezzinlik	48
3. Hitabet	49
4. Yasinhan	50
5. Devirhan ve Ser-devirhan	50
6. Dua-gû	51
7. Buğdaycılık.....	53
8. Kitabet	54
9. Cibayet.....	55

İ. VAKFA BAĞLI KÖYLER, GAYR-I MENKULLER ve VAKFIN GELİRLERİ	56
1. Vakfın Filibe Merkezindeki Gayr-ı Menkulleri.....	56
2. Köylerdeki Vakfa Ait Gayr-ı Menkulleri	56
3. Çeltik Tarlaları.....	58
4. Vakfın Ferağ, İntikal ve Mahlûl Yoluyla Elde Ettiği Gelirleri.....	59
5. Göklüne Mukataasının Geliri	61
6. Vakıf Hamamının Geliri	62
J. VAKFIN GİDERLERİ	62
K. VAKFA YAPILAN MÜDAHALE.....	64
1. Vakfa Bağlı Doğanlı Köyüne Yapılan Müdahale.....	64
2. Vakfa Bağlı Köylerdeki Bazı Reayanın Müdahalesi.....	66
3. Vakfa Bağlı Bağların Eksik Ölçülmesi.....	66

İKİNCİ BÖLÜM

KARLI-ZÂDE ALİ BEY VAKFI

I. KARLOVA.....	67
II. KARLI-ZÂDE GAZİ ALİ BEY'İN KİMLİĞİ.....	71
III. KARLI-ZÂDE ALİ BEY VAKFI.....	72
A. KARLI-ZÂDE ALİ BEY'İN VAKFİYESİ.....	72
1. Vakfın Gelirleri	72
a. Vakfiyede Belirtilen Gelirler	72
b. Ahmet Hamdi Akseki'nin Belirttiği Gelirler	73
c. Vakfın Ferağ Yoluyla Elde Ettiği Gelirler	73
2. Vakfın Tevliyeti	76
3. Gelirin Tasarrufu.....	76
4. Vakfiyede Belirtilen Diğer Şartlar	77
B. KARLI-ZÂDE ALİ BEY CAMİİ	79
C. VAKIFTAKİ GÖREV VE GÖREVLİLER.....	81
1-İmamet ve Hitabet.....	81
2-Müezzinlik	82
3-Vaizlik.....	82
4-Kayyımlık	82
5-Cüzhanlık.....	83
6-Ders-i âmlık	84
7-Nezaret.....	85
8-Kitabet.....	85
9-Cibayet	86
10-Tevliyet	86
D. KARLI-ZÂDE ALİ BEY VAKFI MÜTEVELLİLERİ.....	86
1- İlk Mütevelliler	86
2- Hacı Mustafa b. Ahmed	89
3- Ahmed Halife b. Hacı Mustafa	89
4- Numan Ağa	89
5- Mustafa b. Süleyman ibni Tokalı Ahmed Ağa	90
6- Ahmed Halife.....	92
7- Seyyid Mustafa	95

8- Seyyid Mehmed b. Numan Ağa'nın atağı	95
9- Süleyman ibni Mustafa	96
10- Mustafa b. Ahmed Halife.....	96
11- Seyyid Mehmed b. Numan Ağa.....	97
12- Mustafa b. Ahmed Halife.....	97
13- Seyyit Mehmed b. Numan Ağa.....	97
14- Süleyman b. Mustafa	98
15- Numan b. Mehmed ve Hafız Ahmed b. Süleyman	99
16- Mustafa b. Ahmed Halife'nin arzuhali ve son durum.....	100
E. VAKFA YAPILAN MÜDAHALE	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSFENDİYÂR-ZÂDE İSMAİL BEY VAKFI

I. MARKOVA KÖYÜ	104
II. İSFENDİYÂR-ZÂDE İSMAİL BEY'İN KİMLİĞİ	104
III. İSMAİL BEY VAKFI.....	107
A. İSMAİL BEY VAKFI VAKFİYESİ	107
1. İsmail Bey'in Mevkûfâtı (Vakfettiği şeyler).....	107
2. İsmail Bey'in Şartları	108
a. Mütevellî ile ilgili şartlar	108
b. Vakıf görevlileri ile ilgili şartlar.....	108
c. Diğer muhtelif şartlar	109
B. İSMAİL BEY CAMİİ.....	109
C. İSMAİL BEY VAKFI GÖREVLİLERİ	110
1. İmamlık	110
2. Müezzinlik-Kayyımlık	110
3. Nazırlık.....	110
4. Tevliyet.....	110
a. İsfendiyâr-zâde İsmail Bey	111
b. Hasan Bey b. İsmail Bey	111
c. İsmail Bey	111
d. İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey.....	111
e. İbrahim Bey b. Mehmed Bey.....	112
f. Havva Hatun ve Fatıma Hatun'un Arzuhali.....	112
g. Hafize, Emetullah, Fatıma, Rukiyye	114
h. Ahmed Bey	115
D. VAKFIN GELİRLERİ	115
E. VAKFIN GİDERLERİ	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY VAKFI

I. KONUŞ NAHİYESİ.....	118
II. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY'İN KİMLİĞİ	119
III. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY VAKFI	120
A. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY CAMİİ	120
B. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY İMARETİ.....	120
C. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY KERVANSARAYI.....	121

D. VAKIFTA OLAN GÖREV VE GÖREVLİLER.....	121
1. İmamlık	121
2. Müezzinlik / Kayyımlık	121
3. Hitabet.....	122
4. Vaizlik	122
5. Muallimlik.....	123
6. Nezaret	124
7. Ahçılık.....	124
8. Hademelik	125
9. Cibayet	125
10. Tevliyet.....	126
a. Minnet-zâde Mehmed Bey.....	126
b. Halil Efendi.....	126
c. Hacı Hasan.....	126
d. İbrahim Çavuş.....	127
e. Hüseyin Halife	127
f. İsmail b. Abdullah.....	128
E. VAKFIN FERAĞ, İNTİKAL VE MAHLÛL GELİRLERİ	128
1. 15 Kanun-ı evvel 1264 – 15 Mart 1265 (1847-1848) Tarihleri Arası	128
2. 15 Mart 1265 – 15 Haziran 1265 (1848) Tarihleri Arası.....	130
3. 15 Haziran 1265 – 30 Teşrin-i sâni 1266 (1848-1849) Tarihleri Arası	130
4. Haziran 1266 (1849) Tarihi	132
5. 1267/1850 yılının ilk ayları.....	132
6. Eylül 1267- Şubat 1268 (1850-1851) Tarihleri Arası.....	132
7. 01 Haziran 1266 – 30 Kanun-i sâni 1268 (1849-1851) Tarihleri Arası.....	135
8. 8 Şubat 1275 (1858) Tarihi.....	135
F. VAKFIN GİDERLERİ	136
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	137
KAYNAKLAR.....	145
EKLER.....	150

KISALTMALAR

B.O.A.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c.: cilt

C.E: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Evkaf Tasnifi

dft: defter

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi

h / H.: Hicri

İbnü'l-Emin: Başbakanlık Osmanlı Arşivi İbnü'l Emin Evkaf Tasnifi

İst: İştanbul

m.: Miladi

mah. : Mahalle

N.S.E.D.:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri

nr: Numara

: Ölüm

S: Sayı

sad: Sadeleştiren

s: Sayfa

sr: Sıra

T.S.M.A.E.:Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evkaf Katalogu

V.G.M.A: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Yay: yayınları

yy: Yüzyıl

ÖNSÖZ

İnsanların davranışlarında inançların ve duyguların ne kadar önemli olduğu aşikardır. İyilik, cömertlik, fedakarlık ve başkalarına hizmet etme duygularını en güzel biçimde şekillendiren İslam dini, kendi müntesiplerinin bu güzel duygularını sistematik bir şekilde ortaya çıkarmalarına imkan sağlamıştır. Bunun çok sayıdaki yollarından biri vakıf müessesesidir. Hiçbir karşılık beklemeden sadece Allah'ın rızasını gözeten vâkıfların, yıllarca biriktirdiği paralarını, sahip oldukları sayısız arazi ve benzerlerini insanlara hizmet için vakfetmeleri, kurdukları müesseselerle insanlığa hizmet etmeleri yabana atılacak bir durum değildir.

Fethedilen gayr-ı müslim bir beldeyi harap etmek yerine oraya hizmet götürmek, Osmanlıların en önemli politikalarındandı. Filibe de böyle bir şehirdi ve kurulan vakıflarla farklı bir hüviyete sahip olmuştu. Çalışmamızda Filibe'nin en büyük vakıflarından dördünü inceledik. Bunlar unutulmaya yüz tutmuş Balkanlardaki binlerce Osmanlı yadigarından ancak birkaçıdır.

Çalışmamın bu noktaya gelmesinde çok değerli bilgilerinden istifade ettiğim, başta kıymetli Hocam Prof. Dr. Nesimi YAZICI Bey'e, önemli katkıları olan Yrd. Doç Dr. Adnan GÜRBÜZ Bey'e, Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir DÜNDAR Bey'e ve tezi yazmamda bana yardımcı ve katkısı olan herkese gönülden teşekkür ederim.

Hasan TELLİ

Ankara- 2002

GİRİŞ

I. KONU VE KAYNAKLAR

Dört kıtaya hükmeden, yüzlerce şehri fetheden ve onlarca devleti kendi topraklarına katan Osmanlı Devleti'nin, böyle geniş topraklara sahip olmak istemesindeki amaç acaba neydi? Bu soruyu hep kendi kendime sormuşumdur. Meseleyi "iktidar hırsı" diye değerlendirmenin yeterli ve kapsamlı bir cevap olamayacağını düşündüm hep. Sonra daha gerçekçi bir cevap aradım. Derken "fethettiği yerlerde ne yapmış, nasıl bir politika uygulamışsa fethediş amacı da odur." diye düşündüm. Özellikle fethedilen gayr-ı müslim beldelerde uygulanan politikaya merak saldım. Osmanlı buralara ne katmış, buralarda ne yapmıştı, iddia edildiği gibi sömürge politikası mı uygulamış yoksa buralara hizmet mi götürmüştü?

Şehirlerde din, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel müessese ve hizmetlerin Osmanlı döneminde vakıflar tarafından gerçekleştirildiğini biliyoruz. O halde fethedilen gayr-ı müslim yerlerde yapılan icraatları görebilmek için vakıflar üzerinde çalışmak gerekecektir. Fakat yüzlerce fethedilen gayr-ı müslim şehir vardı. Çalışma konusu olarak en şu an Bulgaristan'a bağlı olan Filibe şehrini tercih ettim. Çünkü burası 1363' ten 1885'e kadar toplam 522 yıl Osmanlı idaresinde kalmıştı. Burası imparatorluğun yükseliş, duraklama ve yıkılış devrini görmüş bir şehirdi. Burada kurulan vakıfları tarihî süreç içerisinde incelemek daha kolay olacak ve pek çok belge bulma imkanına sahip olabilecektik. Filibe'yi biraz araştırınca burada Ermeni, Ortodoks, Katolik (Pavlikan) Hıristiyan, Yahudi, Çingene ve Müslümanların yaşadığını, İslamî tarikatlardan Halvetiye, Celvetiye, Kadiriye, Gülşeniye, Mevleviye dergahlarının ve müntesiplerinin bulunduğu kozmopolit bir yer, kalabalık bir nüfus ve uzun dönem Bulgaristan'ın Niğbolu'dan sonra ikinci büyük şehri olduğunu, XV. ve XVI. yüzyılda iskân sonucu % 85'i Türklerden oluştuğu bir Anadolu şehri haline geldiğini ve pek çok alim ve meşhur insanın burada yetiştiğini görünce Filibe'nin araştırma yapılacak örnek bir şehir olduğuna kanaat getirdik. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Cevdet Evkaf katalogunu incelediğimizde Filibe vakıflarıyla ilgili pek çok kayıtlara rastladık ve Filibe vakıfları üzerinde çalışmaya karar verdik.

Filibe’de pek çok vakıf kurulmuştu. Bunların hepsini incelememiz, bir doktora tezinin ötesinde çok hacimli bir çalışmayı gerektireceğinden sadece dört vakıf üzerinde, bulduğumuz tüm belgeler ışığında daha detaylı bir araştırma yapmayı uygun bulduk. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Daha öncesinde ön bilgi ve giriş olması düşüncesiyle Filibe şehrinin coğrafyası ve tarihi ile vakıf kurumu hakkında genel bilgiler sunduk.

Birinci Bölüm’de Filibe merkezinde kurulan Şehabeddin Paşa Vakfı’nı ele aldık. Bu şahsın kimliği, yaptırdığı cami, türbe, han, hamam, daru’l-kurra, imarethane ve medrese ile vakfın görev ve görevlileri, gelirleri ve giderleri ve vakfa yapılan müdahale hakkında bilgi vermeye çalıştık. İkinci Bölüm’de Karlova kasabasında kurulan Karlı-zâde Ali Bey Vakfı, Üçüncü Bölüm’de Markova kasabasında kurulan İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı ve Dördüncü Bölüm’de Konoş kasabasında kurulan Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı hakkında aynı tarzda bilgi verdik. Bu dört vakıftan Ali Bey ve İsmail Bey vakfının vakfiyesine ulaşabildik, diğer ikisinininkine ise ulaşamadık.

Daha detaylı incelemek için sadece dört vakfi ele aldığımızdan çalışmamızın başlığına “Osmanlı döneminde bazı Filibe vakıfları” demeyi uygun bulduk

Bu çalışmamızda en önemli amacımız, Osmanlı Devletinin fethettiği gayr-ı müslim bir belde olan Filibe’de vakıf aracılığıyla yaptığı hizmetleri ortaya koymak, mezkur dört vakfi tarihi süreç içinde inceleyerek daha iyi tanımak, hem bir vakfın işleyişini hem de bu vakıfların Filibe’ye kattıklarını tespit etmektir.

Bulgaristan vakıflarıyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda her ne kadar bu dört vakıf hakkında bazı bilgiler verilmişse de bunlar, birkaç paragraf ya da sayfadan ibaret bilgiler olup Filibe vakıfları ve incelediğimiz dört vakıf hakkında kapsamlı ve müstakil bir çalışma niteliğinde değildir. Bizim çalışmamızın özelliği, ele aldığımız dört vakfi arşiv belgeleriyle yakından tanıyarak daha detaylı, kapsamlı ve müstakil bir halde incelemek olmuştur. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı bir yanımız da, konuyla ilgili Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan belgelerin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan Cevdet Evkaf ve İbnü’l-Emin Evkaf tasnifindeki belgelerin. Şura-yı Devlet. Temettuât ve özellikle Nezaret Sonrası Evkaf

Defterleri'nde bulunan bilgilerin ilk defa kullanılmış olmasıdır. Çalışmamızın, arşiv belgelerine dayandığından alana bazı yenilikler getirir nitelikte olduğunu düşünüyoruz.

Filibe vakıflarıyla ilgili bilgilere ulaşmak için elbette arşivlerden faydalanmak gerekecektir. Konuyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki dört ciltlik Cevdet Evkaf ve İbnü'l-Emin tasniflerinde hayli önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu tasniflerde Filibe vakıflarıyla ilgili 200 küsur kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda. Filibe'de bulunan tekkeler, zaviyeler, camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, çeşmeler gibi vakıf eserleri, vakfın muhasebesi, vakfın gayri menkülleri, bunların nerelerde olduğu, vakfa yapılan müdahale ve haksızlıklar, vakıfta olan görev ve görevliler, tayinler, tevcihler, ilamlar, arzuhaller, istid'alar, ilm-i haberler, hüccetler, telhisler, arzlar, tahrirler, ruus-ı emirler, mazbatalar, buyurulduklar, inhalar, hükümler vs. hakkında çok önemli belgelere ulaşılabilir. Bu belgelerin bazılarında padişahın hatt-ı hümayunu bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Nezaret Sonrası Evkaf defterleri de konu için çok önemlidir. Bu defterlerde Filibe ve tevabiinde kurulan vakıflar, bu vakıfların gelir ve giderleri, vakfın ferağ, intikal, kasr-yed ve mahlül yoluyla elde ettiği gelirleri, vakfa ait gayr-ı menkuller, bunların tarla, bağ, bahçe, kuru, arsa, harman yeri, ev, değirmen, dükkan gibi cinsleri, bulunduğu yerleri ve mutasarrıfları, bu mutasarrıfların dini kimlikleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu arşivdeki temettuat defterleri arasında Filibe şehrinin defteri de mevcuttur. Bu defterde Filibe'nin mahalleleri, nahiyeleri köyleri burada meskun halkın nüfusu hakkında detaylı bilgiler bulunur. Bazen bir vakıfta görevli olan kişinin kimliği hakkında bazı açıklamalar verilir. İşte bu tür açıklamalardan hareketle Temettuat defterinde Filibe'de kurulan bir vakıf, bu vakıftaki görev ve görevliler hakkında bilgilere ulaşılır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Mücedded Anadolu, Küçük Evkaf, Rumeli Başlar, Anadolu Başlar, Mukataa, İstanbul, Defter-i Ahkam, Tafsil, Haremeyn defterlerinde ve müstakil defterlerde Filibe'de kurulan vakıfların vakfiyelerine ulaşılabilir.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki Evkaf katoluklarında konuyla ilgili az sayıda olsada bazı bilgiler mevcuttur. Arşiv belgelerinin dışında Balkanlardaki

vakıfları inceleyen, Filibe'ye bizzat gidip vakıf eserlerini yerinde görerek araştırma yapan Hakkı Ayverdi'nin ve özellikle vakfın kurucularının kimliği ile bilgiler veren Tayyib Gökbilgin'in önemli eserleri kaynak niteliğindedir. Gökbilgin'in vakıflar hakkında bilgi verirken Tapu tahrir defterlerini kullanmış olması da önemli bir husustur.

II. FİLİBE

A. FİZİKİ COĞRAFYA

Filibe, bugünkü adı Polovdiv olan ve Bulgaristan'da bulunan bir şehirdir. Bulgaristan coğrafi yapısı bakımından kuzeyden güneye doğru birbirlerine paralel ancak genişlikleri birbirinden farklı olan dört bölgeye ayrılır. Bunlar; Kuzey Bulgaristan Yaylası (veya Tuna Platformu), Balkan Dağları, Rodop Kütlesi ve Güney Havzaları bölümleridir. Filibe, Antibalkan tepeleri ile güneydeki Rodop Kütlesi arasında akan ve 200 km.den fazla uzunlukta olan Meriç nehrinin bulunduğu Güney Havzaları Bölgesi'nde kurulmuş bir şehirdir. Filibe'nin iklimi, kuzeydeki Balkan dağlarından korunmuş çukur bir alanda olduğu için yazları sıcak ve kışları kuzeye göre daha az soğuk geçer. Yağışlar orta derecededir. Filibe'nin yıllık ortalama yağışı 53 cm. olup en fazla Haziran ayında görülür. Sıcak yazlar sayesinde tütün, pamuk, pirinç, çeşitli meyve, üzüm ve özellikle buğday yetiştirilir. Doğal bitki örtüsü step olmakla birlikte tepeler üzerinde meşelik alanlara da rastlanır. Filibe Meriç nehri kenarında kurulduğu için tarımında sulama kolaylığı görülmektedir.¹

Evliya Çelebi şehrin coğrafyasını şöyle anlatır. “Şehir Meriç'in cenup tarafında Çanlı, Boz, Canbaz, Saray, Nöbet, Saat, Pıncık, Gözcü ve Valeli isminde yumru yumru 9 boz kaya yığını tepe arasında kurulmuştur. Bu tepelerde sed sed saraylar, evler yer alır. Yazın güneşten kızan kayalar şehri cehenneme çevirir. Kışın soğuktur. Tabiat ehli olan halkı Dospat yaylasında birkaç ay geçirirler.”²

¹ Selami Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası Akdeniz Avrupası ve Balkan Ülkeleri*, İstanbul, 1985, s. 197-202

² Evliya Çelebi, *Seyhatname*, İstanbul, tarihsiz, C.III, s. 383-387

B. SİYASİ TARİHİ

1. Osmanlı Öncesi

Güney Bulgaristan'da Meriç (Bulgarca Maritsa) ırmağı üzerinde bulunan Filibe şehri 5.000 yıl önce kurulmuş tarihi bir şehirdir.³ Traklar tarafından Pulpudeva adıyla kurulduğu kabul edilen Filibe, M.Ö. 341 yılında Makedonya Kralı Filip Li'nin eline geçtikten sonra Filippolis adını aldı. M.Ö. 183'de Roma İmparatorluğu topraklarına katıldıktan sonra sık sık akın ve yağmalara maruz kalan şehir, bir süre Bulgarların, daha sonra Bizanslıların, Slavların ve Haçlıların egemenliğinde kalmış ve bu süre içinde bir çok ad değiştirmiştir.⁴

Filibe üç tepe üzerinde kurulduğu için Romalılar zamanında Trimantium (üç dağ şehri) adıyla anılmış ve imparatorluğun en parlak sitelerinden biri olmuştur.⁵ Romalılar şehri bu üç dağın güneyindeki ovaya doğru genişletmişlerdir. 2. Dünya savaşından sonra şehir ve civarında yapılan kazılarda su kanalı, evler, kaleler ve bir tiyatro binasına ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.⁶

Filibe tarihte bir çok kere yağmalandı. M.S. 251'de Gotlar,⁷ 444-447 yıllarında Hunlar tarafından tahrip edildi. Roma imparatorluğu I. Iustinionus (527-565) burayı daha dar sınırlar içinde yeniden inşa etmek zorunda kaldı. VII. yüzyılda şehrin etrafına Slavlar yerleştiler. Ardından Bulgar Hanı Malamir (831-836) Filibe'yi kendi toprakları içine kattı. X. yy sonlarından XII. yy sonuna kadar tekrar Bizanslılara bağlanan Filibe, Üçüncü Haçlı seferi sırasında (1189-1192) yağmalandı ve kısmen tahrip edildi. Yeniden kurulan şehir 1204'te tekrar Haçlı saldırılarına maruz kaldı. Dönemin Haçlı kaynaklarından Villehardovinli Geoffrey'in kroniğinde Filibe, Doğu Avrupa'nın en güzel şehirlerinden biri olarak tanıtılır. Filibe 1203 yılında bir kez daha Bulgarların eline geçti. Şehir halkının isyanı üzerine Çar Kaloyan, surlarının ve saraylarının yıkılmasını, asilerin önde gelenlerinin

³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri*, İstanbul, 1984, s. 335

⁴ İsmail Kahraman, *Balkanlarda Osmanlı Medeniyeti Belgeseli-1 Bulgaristan*, Kocaeli, 1999, s. 73

⁵ Meydan Larousse, "Filibe", İstanbul, 1971 C. IV.4, s. 662

⁶ Machiel Kiel, "Filibe", *DİA*, İstanbul, 1996, s. 79

⁷ Meydan Larousse, "Filibe", s. 662

öldürülmesini emretti. Bu tarihten Osmanlı fethine kadar şehir Bizanslılar, Bulgarlar ve Haçlılar arasında on bir defa el değiştirdi ve küçük bir sınır kalesi haline geldi.⁸

2. Osmanlıların Filibe'yi Fethi

Aşıkpaşa-zâde. Neşrî, Oruç Bey ve Hoca Saadeddin Efendi gibi bazı Osmanlı tarihçilerine göre, Lala Şahin kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri Edirne'nin fethinden hemen sonra 1361 yılında Filibe'yi ele geçirdiler. Ancak bu tarih kesin olmayıp tartışmalıdır. Fetih tarihinin 1360'ların sonuna rastladığı tahmin edilmektedir.⁹

Evliya Çelebi Filibe'nin fethini ve kalesini şöyle anlatır.

“Buna Filipopol derler. Pol şehir demektir. Ben Nemçe kralına gittim de bu Filibe şehrini çok sordu ve onun dağlarında olan altın, gümüş, demir ve kurşun madenleri benim hükümetimde olsa cihangir olurum diye üzüntülerini bildirip can u gönülden ah çekti. Şehir, nice hükümdarın eline geçerek Murad Hüdavendigâr Gazi bizzat Edirne'yi fethettikten sonra Lala Şahin Paşa'yı kalabalık bir askerle Filibe üzerine büyük kumandan tayin etti. Yedi yerden şehir kuşatılıp Meriç nehrine köprüler yapıldı. Zorla ve kahren şahin kılıcı ile Filibe kalesi fethedildi. Gerçi küçük kaledir fakat o zamanın kuşatmasına göre zordu. (Kale) hala bir kaya üzerinde beşken şeklinde binadır. Kale şehrin ortasında olmakla içinde imareten eser yoktur. Ancak bazı mahzenleri ve buğday ambarları vardır. İçi il olduğundan cephane ve neferler lazım değildir. Ancak mübarek bayramları ilan için iki şahin topçu Filibe nazırı Mehmed Ağa tarafından atılır. Şirin bir kale olur. Eski bir şehir olup Rumeli eyaletinde ve Sofya sancağındadır. Hakimi nazırdır.”¹⁰

Filibe'yi fetheden ilk Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin, Meriç nehri üzerine bir köprü yaptırmış ve pirinç ektirerek bölgeye bu ziraatı tanıttırmıştır. Yıldırım Bâyezid'in oğulları arasında meydana gelen savaşlar sırasında Şehzade Musa Çelebi Filibe'yi ele geçirmiş ve şehir surlarını 1412 yılında yıktırmıştır.¹¹

⁸ M. Kiel, Filibe, s.79

⁹ M. Kiel, Filibe, s.79 Filibe fethinin tarihiyle ilgili çok farklı tarihler verilmektedir. Fetih tarihi olarak Hakkı Raif Ayyıldız, Age., s. 1356; Hakkı A. Meçik Age., s. 1364; Pars Tuğlacı, İsmail Kahraman ve bir çok ansiklopedi 1390 yıllarını vermektedir

¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyhatname*, İstanbul, tarihsiz, C.III, s. 98

¹¹ M. Kiel, Filibe, s. 80

3. Filibe İsyanı

1765 yılında Payisi adlı Aynaroz'da tahsil görmüş bir kişi Bulgarlara "Bulgarlık" propagandası yapmaya başladı. 1835'de Rusya'da yaşayan Bulgar tüccarların yardımıyla Gabrova kasabasında ilk modern okul açıldı.¹² 1871 yılında Bulgar kilisesi Rum kilisesinden ayrıldı ve panislavistlerin propagandaları birkaç yıl içinde kendini gösterdi. Böylece Balkanlarda yer yer ayaklanmalar başladı.¹³

Rus panislavistleri, bir taraftan Balkanları dolaşp propagandalar yapıyor diğer yandan da Bulgar gençleri Rus okullarında panislavist bir zihniyetle yetiştiriyordu.¹⁴ Bulgarlar uyanışını bu tür okullara borçludur. 1845'te yüzden fazla Bulgar okulu açıldı. Bu okulların yanı sıra Filibe'deki Rus konsolosu ayaklanma için çeteler hazırlıyordu. Nihayet Balkan eteğinde bulunan Otluk köyünde ayaklanma patlak verdi. Filibe ve Pazarcık köyleri bu isyanda yakılıp yıkıldı.¹⁵ Nisan 1876 Bulgar ayaklanması olarak bilinen isyanın organizasyonu Yerköy'deki Bulgar Gizli İhtilal Komitesi tarafından hazırlanmıştı. Komite beş ihtilal bölgesi tasarlamıştı. Bunlar Tırnova, Vraca, İslimye, Sofya ve Filibe idi. Sadece ikisinde Filibe ve Tırnova'da ayaklanma başlatıldılar.¹⁶ Bulgar ayaklanmalarında Filibe'nin ayrı bir yeri ve önemi vardı.

İsyan ancak on gün sürdü. Türk ordusu tarafından bastırıldı ama komiteciler ve Osmanlılar üzerinde emelleri olan ve isyanı destekleyen Rusya amacına ulaşmıştı. Aralık 1876'da İstanbul'da bir toplantı yapan büyük devlet elçileri Bulgaristan'da iki özerk devlet kurulmasını istediler. Ancak Babıâli öteki öneriler gibi bunu da kabul etmedi. İsyan sonrasında Rusya teklifi zorla kabul ettireceğini ileri sürerek 24 Nisan 1877'de Osmanlılara savaş ilan etti.¹⁷ Filibe isyanının sonucu, Osmanlıları parçalanma sürecine sokan ve 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına götüren önemli sebeplerdendi. Bu meyanda Filibe'nin Osmanlı tarihi açısından çok ayrı bir konumu vardır.

¹² Hakkı Raif Ayyıldız, Age., s. 4

¹³ Memişoğlu, Age., s. 13

¹⁴ Meçik, Hakkı, *Bulgaristan'da Türklerin Durumu*, İzmir, 1984, s. 12

¹⁵ Keskiöğlu, Age., s. 9

¹⁶ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları kılavuzu*, Ankara, 1988, s. 26-27

¹⁷ Meçik, Age., s. 13

4. 93 Harbi ve Filibe'nin Doğu Rumeli Vilayeti Oluşu

Ruslar ile Osmanlılar arasında 1877-1878 yılları arasında olan bu savaşta Ruslar Tuna boylarında; Balkan geçitlerinde büyük direnişlerle karşılaşmışlarsa da Yeşil köy önlerine kadar gelmişlerdir.¹⁸

Gönüllü bir Bulgar taburu Türklere karşı savaşmak üzere Rus ordusuna katılmıştı. Rus saldırısı ve yayılması karşısında dehşete düşen Türk halkı köy ve kentlerini bırakıp kaçtı. Türk mahalleleri Bulgarlarca ateşe veriliyordu. Plevne'de Osman Paşa o meşhur müdafaasını yaptı. Ruslar Romanya'dan yardım istedi. Haçlılar yine el ele vererek Müslüman kıyımına başladı. Bir yandan Ruslar bir yandan Bulgar çeteleri yakıp yıkıyor Müslüman halk kana boyanıyordu.¹⁹

Bulgarlar bu savaş esnasında Ruslara çok yardım ettiler. Yolları gösterdiler, yiyecek buldular.²⁰ Savaş sonunda Aya-stefanos anlaşması imzalandı. Anlaşma kabul görmeyince dört ay sonra Berlin'de bir kongre toplandı.²¹

5. Berlin Kongresi ve Filibe

13 Temmuz 1878'de Berlin'de Bismark'ın başkanlığında Avrupa devletleri temsilcilerinin katılımı sonunda toplanan kongre Aya-stefanos'u iptal etti ve şu maddeleri kabul etti.

- 1) Rumeli Türk topraklarında bir Bulgar prensliği kurulacak
- 2) Edirne ve Makedonya Türklere bırakılacak
- 3) Merkezi Filibe olan Doğu Rumeli Vilayeti (Rumeli Şarkı Vilayeti) adıyla Osmanlı'ya bağlı özerk bir yönetim kurulacaktır. Babiâli'ce Hıristiyan bir vali atanacaktı.²²

Bulgaristan Berlin Kongresine ancak 7 yıl uyabildi. 6 Eylül 1885 tarihinde merkezi Filibe olan Doğu Rumeli Vilayeti'ni zorla ilhak etti.²³ Osmanlılar

¹⁸ Meçik. Age., s. 13

¹⁹ Keskiöglü Age., s. 10

²⁰ Ayyıldız Age., s. 5

²¹ Aya-stefanos (Yeşilköy) Anlaşması, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan bu anlaşmaya göre bağımsız büyük bir Bulgaristan meydana geliyordu. Bulgar prensinin yönetiminde bulunacak olan bu büyük prensliğe Avrupa devletleri itiraz edince Berlin kongresi toplandı, Acaroğlu, Age., s. 29

²² Meçik. Age., s. 13; Bilal Şimşir. *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul, 1985, s.1070; Keskiöglü, Age., s. 10 ve Acaroğlu Age., s. 29

²³ Acaroğlu Age., s. 30

buna sadece ilhakı kabul etmediğini belirterek tepki gösterdi. Osmanlı Devleti'nde ilan edilen İkinci Meşrutiyet ortamını Bulgarlar da değerlendirmiş, 5 Ekim 1908'de Osmanlılardan ayrılıp tamamen bağımsızlığını ilan etmiş, İstanbul hükümeti de 1909 da kabul etmiştir.²⁴

6. Filibe'nin İskân ve Nüfus Durumu

Bulgaristan ve Balkanların fethinden sonra buralarda hızlı bir şekilde Türk ve Müslüman nüfusunun arttığını görüyoruz. Bunun bir çok sebebi vardı. Bunlar:

a) Evlâd-ı fâtiyhândan bazıları burada kaldı. Uçbeyleri kendi maiyyetini, aile, akraba ve dostlarını getirip buraya yerleştirdi. Bu göçmenlere bazı imtiyazların tanınması göçe bir nevi teşvik oldu.

b) Anadolu'dan bazı kabileler buralara iskan edildi.

c) Kendi arzusu ile buradaki münbit, bereketli topraklara gelip yerleşenler oldu. Yeşil ovaların cazibesi insanları doğal olarak kendine çekti.

d) Osmanlı askerlerinden buralarda evlenip yerleşenler oldu.

e) Dervişlerin kurduğu koloniler iskan yönünden faydalı oldu.

f) Gayr-ı Müslimlerden İslam'a ihtida edenler Müslüman nüfusunu artırdı.

g) Çiftliklerde çalışan esirler, köleler birbirleriyle evlenip çoğaldı, bunların evlenmeleri için kolaylık gösterildi. Çocukları Türk olarak kaydedildi.²⁵

Filibe'de Müslüman ve Türk nüfusunun artmasının bazı sebepleri de şu şekilde olmuştu. Saruhan ilinde oturan ve Menemen ovasında kışlayan Yörük aşiretlerinin "tuz yasağı hükmüne" uymadıkları gerekçesiyle Yıldırım Bâyezid'in emri üzerine oğlu Ertuğrul tarafından Filibe ovasına sürüldükleri ve göç ettirilen kavimlerin yanında ulular ve beylerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşıkpaşa-zâde bunu şöyle anlatır.

"Bazı aşâirin (aşiretlerin) Saruhan'dan Filibe nevahisine i'zamı;

²⁴ Meçik, Age., s. 12

²⁵ Osman Keskiöglü, *Bulgaristan'da Müslümanlar ve İslam Eserleri*, İstanbul, tarihsiz, s. 7-8

Anı beyan eder kim Saruhan ilinin göçer halkı vardı. Menemen ovasında kışlardı ve ol iklimde tuz yasağı vardı. Anlar ol yasağı kabul etmezdi. Bâyezid Han'a bildirdiler. Oğlu Ertuğrul' a haber gönderdi;

-Ol göçer evleri onat, zabt ile yarar kullarına ısmarlayasın. Filibe yöresine gönderesin. Ertuğrul dahi atasının sözünü kabul etti. Ol göçer evleri Filibe yöresine gönderdi. Şimdiki hinde (zamanda) Saruhan Beylü dirler. Rumeli'nde Paşa Yiğit ol kavmin ulusuydu. Ol zamanda onlarla bile gelmiş idi."²⁶

Bulgaristan'a yapılan göç ve iskan faaliyetleri Yıldırım Bâyezid devrinden sonra da devam etti. Çelebi Mehmed Samsun'u aldıktan sonra geri dönerken İskilip'teki Tatarları Filibe yöresine ve Konuşhisar havalisine yerleştirilmesini emretmiş ve Filibe-İstanbul yolu üzerinde bulunan Tatarpazarı adlı kasaba bu iskan neticesinde kurulmuştur.²⁷

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Gedik Ahmed Paşa'nın Kastamonu ve Sinop fethinden dönerken İsfendiyâr oğlu İsmail Bey'i 1456 yılında tüm topluluğuyla birlikte Filibe yöresine iskan ettirmiştir.²⁸

Bulgaristan ve Balkanların iskanında Yörükler önemli bir yer almaktaydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başlarında iskan devam etti. Naldöken, Selanik, Ofçabolu ve Kocacık Yörükleri Balkanların birçok bölgesine yerleştirildiği gibi Filibe ve tevabii bölgelere de iskan edilmişti.

Filibe'ye tabi Karlova kasabası tamamen Türklerle meskûn büyük bir yerleşme merkezi olup sekiz kadar mahalleye sahip ve mahalleler kasabaya sonradan gelip yerleşenlerin isimleriyle anılmaktaydı.²⁹

XV. yüzyılda fiziki açıdan gelişme gösteren Filibe, nüfus yönünden de giderek kalabalık bir merkez haline geldi. XV. yüzyılın son çeyreğinde burada % 2.5'i mühtedi yerli halktan oluşan 796 Müslüman, 78 Hıristiyan (Rum) ve 33

²⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *15.-16.asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 1952, s. 255-161; Âşıkpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1332, s. 74

²⁷ Evliya Çelebi, C.III, s. 390-398

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1937, s. 35

²⁹ Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara, 1995, s. 28

Çingene hânesi mevcuttu. Bu rakamlara göre toplam 4000-5000 civarında nüfusuyla Filibe Niğbolu'dan sonra Bulgaristan'ın ikinci büyük şehri durumundaydı. XV. yüzyılın ikinci yarısında Sofya'nın önem kazanıp Rumeli Beylerbeyi'nin merkezi oluşu, bir süre sonra Filibe'yi olumsuz yönde etkiledi.³⁰

1516'da şehirde tahminen 4500 Türk, 500 Hıristiyan, 160 Yahudi ve 175 Çingene olmak üzere 5000-5500 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Yani XVI. yüzyılda şehrin nüfusunun yaklaşık olarak % 85'ini Türkler ve %15'ini de diğer unsurlar oluşturuyordu. İlk tahrir nazaran bu tahrirde şehrin nüfusunda %10'a yaklaşan bir artış olduğu görülmektedir ki aradan geçen 30 senedeki bu artışın normal olduğunu söylemek mümkündür.³¹

XVI. yüzyılda burada kadılar, şeyhler ve esnafın ileri gelenleri tarafından yeni binalar yaptırıldı. XVI. yy süresince Hıristiyan nüfusu da gittikçe artmaya başladı. 1489'daki toplam 111 hane, 1568'de 153 haneye, 1610'da 231 haneye (yaklaşık 1200 kişiye) yükseldi. Müslümanlar ise 800 hane (yaklaşık 4000 kişi) civarında kaldı. 1568'de burada İspanya'dan geldikleri belirtilen 54 Yahudi ailesi bulunuyordu.³² 1571-1580 yılları arasında Filibe'nin nüfusu 1019 müslim hane, 153 hane gayr-ı müslim olmak üzere toplam 1172 hanedir.³³

Müslümanların zenaat dallarıyla ilgili bilgi 1568 tarihli tahrir defterinde yer almaktadır. Buna göre 77 halıcı, 19 terzi, 19 debbağ, 16 duvarcının yanında merdivenciler, berberler, ayakkabıcılar ve dokumacılar vardı. Sofya'da bulunan 1576 tarihli Celepkeşan Defteri'nde, 1568 tarihli tahrir defterinde zikredilmeyen beş tüccarla dört ipek tüccarı, bazı kuyumcular ve kürkçülerin varlığına rastlanmaktadır. Bu son tarihte Filibe'nin 33 Müslüman, 5 Hıristiyan, bir Yahudi ve bir de çingene mahallesi olduğu görülmektedir. Şehirdeki Müslüman nüfusun sadece % 4.6'sı yerli halktı.³⁴

³⁰ M. Kiel, Filibe, s. 80

³¹ İlhan Şahin, "15.ve 16.yy'da Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatarpazarı'nın Nüfus ve İskan Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 48 (İstanbul Haziran 1987), s. 251-252

³² M. Kiel, Filibe, s. 80

³³ Memişoğlu, Age., s. 252

³⁴ M. Kiel, Filibe, s. 80-81

Filibe'nin artan Hıristiyan nüfusu XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait iki cizye defterlerinden takip edilebilmektedir. 1652 tarihli olup bugün Sofya'da bulunan deftere göre burada 310 Ortodoks Hıristiyan, 75 Ermeni ve 16 Yahudi hanesi vardı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki ikinci cizye defterinde ise hane sayısı verilmemiş, yetişkin erkek nüfusu "neferen" şeklinde gösterilmiştir. Buna göre 2290 nefer (yaklaşık 1700 hane) Hıristiyan, bunun yanı sıra bir çok ırgat ve 1340'tan aşağı olmamak üzere de geçici nüfus mevcuttu. 1696-1697 tarihli defterde Hıristiyanlar arasında 210 dokumacı, 182 terzi, 141 ayakkabıcı, 124 kuyumcu ve 92 meyhanecinin bulunduğu belirtilmektedir.³⁵

XVII. yy Filibe'si canlı bir ticaret merkeziydi. Bu dönemde Türk nüfusu gerilerken Hıristiyan nüfusu artış göstermiştir. Yeni göç eden Bulgarlar zanaatların büyük bir bölümünü ele geçirdi. Sonradan gelen Rumlar ve diğer bazı Hıristiyan gruplar Filibe'de yerleştiler ve ticari hayata katıldılar. 1846 yılında büyük bir yangın çıkmış ama bu şehrin gelişmesini engelleyememişti. 1847'de Balkanların ilk modern tekstil fabrikası Filibe'de kuruldu. 1830-1870 arasında, eskiden beri var olan şehrin 13 kilisesi yıkılarak daha büyük ve daha gösterişlileri yapıldı. XIX. yy Filibe'sinde bir çok kitabevi, beş dilde yayın yapabilen matbaalar ve edebiyat cemiyetleri vardı. Papa Konstantin 1819'da yazdığı *Description of the Eparchi of Philippopolis* adlı eserinde şehrin nüfusunu Türkler, Ortodoks Hıristiyanlar, Ermeniler, Pavlikenlar (Katolik) ve Yahudiler olmak üzere beş gruba ayırır.³⁶

Filibe'nin on beş mahallesinden on birinde Türkler, üçünde Ortodokslar, Hıristiyanlar ve ikisinde diğer guruplar yaşamaktaydı. Türklerin birçok okulu vardı ve dolayısıyla çoğunluğu okur yazardı. Ermeniler genellikle Türkçe, Pavlikenler Bulgarca ve İtalyanca, Yahudiler eski İspanyolca konuşurlardı. Fakat Filibe'nin içinde ve civarında hemen herkes Türkçe'yi anlardı.

Hochstatter 1859'da Filibe'nin nüfusunu 50.000 olarak verir. Bunun yaklaşık 10.000'i Türk'tü ve Filibe'de 30 camii bulunuyordu. Bulgarların sayısı da Türkler kadardı. Geri kalan nüfus Rumlaşmış Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler, Katolikler ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Viquesnel 1868'de Filibe'de 8.000

³⁵ M. Kiel, Filibe, s. 80

³⁶ M. Kiel, Filibe, s. 80

hanenin bulunduğunu, bunun 3.000'inin Türk, 2.000'inin Yunan, 1.400'ünün Bulgar, 700-800'ünün Ermeni, 200-300'ünün Katolik ve 500'ünün Yahudilere ait olduğunu belirtir.³⁷

1291/1875 tarihli Edirne Vilâyeti Salnâmesi'nde Filibe'de 24 Cuma Camii'nin yanı sıra 9 mescidin, 13 kilisenin, bir sinagogun, 12 hamamın 1770 dükkanın ve 161 ambarın bulunduğu kayıtlıdır. Hane ve nüfus sayısı gerçeği yansıtır görünmektedir. 1876 Osmanlı nüfus sayımına göre merkez, nahiye, kasaba ve köyleri içine alan "Filibe Kazası"nın Müslüman nüfusu 40.874 (sadece erkekler) ve Hıristiyan nüfusu 85.373 idi. Yani Müslümanlar genel nüfusun % 32'sini oluşturmaktaydı. Halbuki XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde 1529 tarihli Tahrir Defteri'ne göre nüfusun dini kompozisyonu yarı yarıya bir yapıya sahipti.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Filibe önce yeni oluşturulan Şarki Rumeli Vilayeti'ne katıldı, ardından da 1885'te yeni kurulan Bulgar Prensligince ele geçirildi. Bu olaylar Filibe'nin Türk nüfusunun büyük çoğunluğunun göçüne yol açtı ve şehirde büyük bir çöküş yaşandı. 1887 Bulgar sayımına göre Filibe'nin nüfusu 33.000 dolayına düşmüştü. Nüfusun 19.542'si Bulgar, 5.615'i Türk, 3.930'u Yunan, 2.202'si Yahudi ve 1.395'i de diğer gruplardan oluşmaktaydı. Pavlikenler Bulgar nüfusuna dahil edilmişti. Bulgar yönetiminde Filibe kısa süreli bir gerilemeden sonra tekrar gelişmeye başladı. 1934'te Filibe'nin nüfusu 99.000'i geçmişti. Bu nüfusun 80.035'ini Bulgarlar, 8.826'sını Müslümanlar, 4.030'unu Yahudiler ve 6.738'ini diğerleri teşkil etmekteydi. Zamanla Osmanlıların son dönemindeki şehrin kozmopolitan görünüşü kaybolmaya başladı. Rumlar XX. yüzyılın ilk yıllarında gerçekleştirilen kıyım sonrasında dışarı atıldılar. Müslüman nüfus ise % 9'a kadar düşürüldüğü gibi gittikçe daha da geriledi. Müslümanların sayılarının azalmasıyla binalarının, kıymetli mimari eserlerinin yıkımı da başladı.³⁸

Filibe Sancağı'nda 1875 yılında 300.000 olan Türk nüfusunun savaş şartları ve Bulgar zulmü dolayısıyla 1878'de 15.000'e düştüğü görülmektedir.³⁹

³⁷ M. Kiel, Filibe, s. 80

³⁸ M. Kiel, Filibe s. 81-82

³⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, C.VI, s. 391-399

Günümüzde yaklaşık yarım milyon insanın yaşadığı bir sanayi ve ticaret şehri haline gelen Filibe’de 6.000 Ermeni, 4.000 Roma Katolik Kilisesi’ne bağlı cemaat bulunur ve yaklaşık 20.000 Müslüman vardır ki, bunların çoğunluğu Türkçe konuşan Çingenerden oluşmaktadır. Müslümanlar toplam şehir nüfusunun yaklaşık % 6-7’sini teşkil ederler. Filibe bir Bulgar şehri haline gelmiş ve Osmanlı zamanındaki çok kültürlü, çok cemaatli yapısını kaybetmiştir.⁴⁰

7. Filibe’nin Tarihi Mahalleleri

Filibe’nin tarihi mahalleleri ile ilgili yapılan bir araştırmayı eserine alan İsmail Kahraman şu mahallelerin isimlerini zikreder.⁴¹

- 1) Koç Hüseyin mahallesi
- 2) Küçük Laut mahallesi
- 3) Üskülebeç mahallesi
- 4) Çohacı mahallesi
- 5) Kumru mahallesi
- 6) Göl mahallesi
- 7) Hisariçi mahallesi
- 8) Hulat mahallesi
- 9) İbn-i Kasım Ziman mahallesi
- 10) Bey Mecit Mahallesi
- 11) Hacıyan Mahallesi
- 12) Uzun Çarşı Mahallesi
- 13) Tahtakale mahallesi
- 14) Hacı Maksud mahallesi
- 15) Kaya Mecit mahallesi
- 16) Tabak hisar mahallesi
- 17) Tülbeki mahallesi
- 18) Keçeci Yeni Bey mahallesi
- 19) Hacı Hasan mahallesi

⁴⁰ M. Kiel, Filibe s. 81-82

⁴¹ Kahraman, Age., s. 82-83, İsmail Kahraman, bu mahallelerin isimlerini verdikten sonra hemen alta şöyle bir not yazmıştır. “bu yazı Bulgar yazar tarafından yazılan “Plaudıvska Hronika” adlı kitaptan alınmıştır. Filibe Başkonsolosluğu tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.”

- 20) Alaca Mecit mahallesi
- 21) Kutucular mahallesi
- 22) Okçular mahallesi
- 23) Cami-i kebir mahallesi
- 24) Gülbahçe mahallesi
- 25) Rusin mahallesi
- 26) Said Mehmed Efendi mahallesi
- 27) Tepe Altı mahallesi
- 28) Orta Mezar mahallesi
- 29) Maraş mahallesi
- 30) Kerhane mahallesi
- 31) Bağırsak mahallesi
- 32) Kerpiç mahallesi
- 33) Kapan mahallesi

İsmail Kahraman aşağıda bahsedeceğimiz üzere Filibe'yi bizzat gezen Evliya Çelebi'nin eserinde bahsettiği ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Temettuât defterinde geçen Musalla mahallesi, Hüseyin Efendi mahallesi, Hafız Efendi mahallesi ve Aslan Bey mahallesini de zikreder.

a. Evliya Çelebi'nin zikrettiği mahalle isimleri

- 1) Saat mahallesi
- 2) Boz tepe mahallesi
- 3) Canbaz tepe mahallesi
- 4) Saray mahallesi
- 5) Nöbet mahallesi
- 6) Pınar mahallesi
- 7) Gözcü mahallesi
- 8) Valeli mahallesi
- 9) Eski cami mahallesi
- 10) Şehabeddin mahallesi
- 11) Karşı kasaba mahallesi⁴²

⁴² Evliya Çelebi, Age.. s. 983

b. H. 1260-1262 tarihli Temettuât defterinde geçen mahalleler

- 1) Musalla mahallesi
- 2) Sırçacı Hamza mahallesi
- 3) Cami-i kebir mahallesi
- 4) Alaca mescid mahallesi
- 5) Ayna Hoca mahallesi
- 6) Aslıhan Bey mahallesi
- 7) İbni Kasım mahallesi
- 8) Bahşayış Ağa mahallesi
- 9) Bostan mahallesi
- 10) Hacı Turgut mahallesi
- 11) Hacı Ömer mahallesi
- 12) Debbag hisar mahallesi
- 13) Haceyân mahallesi
- 14) Hoca mahallesi
- 15) İdris Hoca mahallesi
- 16) Gececi Bey mahallesi
- 17) Hacı Mesud mahallesi
- 18) Okçular mahallesi
- 19) Fakih mahallesi
- 20) Cüneyd Fakih mahallesi
- 21) Yakub Fakih mahallesi
- 22) Çukacı Sinan mahallesi
- 23) Kubbe mescidi mahallesi
- 24) Mekke mescidi mahallesi
- 25) Tatarandan Hüseyin Efendi mahallesi
- 26) Tatarandan Hasan Efendi mahallesi
- 27) Tatarandan İbrahim Efendi mahallesi
- 28) Tatarandan Seyyid Mehmed mahallesi
- 29) Hacı Ömer mahallesi
- 30) Tatarandan Hafız Efendi mahallesi⁴³

⁴³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Temettuât Defteri no. 5948

8. Filibe'nin Meşhurları

Osmanlı Filibe'sinde yetişen meşhur kişiler şunlardır.

1) Şehabeddin Paşa : Filibe'yi fetheden Lala Şahin Paşa'nın oğlu olup Filibe'de büyük bir vakıf kurmuş ve bugünüme kadar ayakta kalan Şehabeddin Paşa Camii'ni yaptırmıştır.

2) Kadı Abdullatif Efendi:Yeşil-zâde Riyâzi' nin oğludur. Fakih, müellif şair olup Filibe'de bir cami yaptırmıştır.

3) Alaaddin Ali Çelebi: meşhur Hümayunnâme'nin Türkçe versiyonunun yazarı

4) Çelebi Kadı ile oğlu Mehmed İzzeti: Çelebi Kadı şair ve kadı olup Filibe'de bir cami ve bir hamam yaptırmıştır.

5) Nureddin-zâde Mustafa Efendi

6) Şair Revnak: Babası Bezmi olup Şehabeddin Paşa Cami imamlarındandır.

7) Cefâyi: şair

8) Nâlişi: şair

9) Sâki (İsa Hoca Fani) Tezkire sahibi Lâtifi'nin hocasıdır. Şairdir.

10) Şehbender-zâde Filibeli Ahmet Hilmi

Filibe'de görev yapan önemli kişiler

1) Tokatlı âlim Molla Lütfi

2) Molla Hayâli: şair ve fakih

Filibe Osmanlı Devleti'nin dini ve edebi merkezlerinden biri olmuştur.⁴⁴ Burada zikrettiğimiz ve adını belirtmediğimiz nice alim, şair, müelliflerin yetişmesinde Filibe'de kurulan vakfa bağlı eğitim müesseselerin önemli katkılarının bulunduğunu düşünüyoruz.

⁴⁴ M. Kiel, Filibe, s. 82

9. Filibe Vakıfları

Bulgaristan'da ve Filibe'de toplam Osmanlı eserleri şöyledir.⁴⁵

	Filibe'nin		
	Bulgaristan	Filibe	Nahiye ve Köyleri
Cami ve mescid	2356	78	196
Medrese ve Daru'l-kurra	142	8	6
Mektep	273	12	3
Tekke ve Zaviye	142	14	1
İmaret	42	3	2
Han	116	9	1
Hamam kaplıca	113	9	
Türbe	27	3	3
Kale	5		
Köprü	24	1	1
Çeşme	75	1	
Su kemeri	3	1	
Toplam	3318	139	213

Bulgaristan'daki Osmanlı eserlerinin en çok bulunduğu yer Filibe ve tevabiidir. Osmanlılar gerçekten de Filibe'ye çok emek harcamış ve çok yatırım yapmıştır. Filibe ve bağlı olduğu yerlerde tespit edilen toplam 352 Osmanlı eseri bulunmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan, Filibe ve tevabiinde kurulup da vakfiyeleri olan vakıflar tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır.

Vakfın Adı	Lakabı, sıfatı	Yer	Tarih
1. Abdullah b. Abdullah	Şeyh Seyyid	Filibe	1241 ⁴⁶
2. Abdurrahman Efendi b. Yakub	İmam	Filibe Kuba Mescidi mah.	1132 ⁴⁷
3. Ahmet Bey b. Abdullah	Solak, Hacı	Filibe	1124 ⁴⁸

⁴⁵ Kahraman, Age., s. 42

⁴⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Küçük Evkaf (K.E.) Samin, Defter no. 632, Sayfa 347, sıra 166

⁴⁷ VGMA, Küçük Evkaf Ula. dft. no. 632, S. 234, s.228

⁴⁸ VGMA, İstanbul sâni, dft. no. 571, S.467

4. Alime Hatun binti Hüseyin	___	Filibe Debbağhisar mah.	1094 ⁴⁹
5. Ali Bey b. Hasan	Hacı	“ Değirmen dere mah.	1029 ⁵⁰
6. Ali Bey b. Karlı	Karaman Beylerbeyi, Lala	Karlova kasabası	801 ⁵¹
7. Ali Ağa ve validesi Ayşe Hatun	Hacı	Filibe	1163 ⁵²
8. Ali b. Ali	Molla	Filibe	1160 ⁵³
9. Ali Paşa b. Hüseyin	___	Filibe	___ ⁵⁴
10. Beşir Ağa b. Abdulmuin II. Daru's-saade Ağası	___	Filibe'de kârhanı	1162 ⁵⁵
11. Hafize Hanım binti Halil	___	Filibe Çırpan	___ ⁵⁶
12. Hakkı Mehmed Paşa b. Kamil Ahmet Paşa	Rumeli Valisi	Filibe	1211 ⁵⁷
13. Hasan Paşa	Kaptan	Konuş Nahiyesi	1110 ⁵⁸
14. Hasan Efendi b. Ali	Kadiri Şeyhi	Filibe	1254 ⁵⁹
15. Hasan Tahsin Efendi b. Mehmed Efendi	Filibe Pazarcığı	Ustuya Kasabası	1313 ⁶⁰
	Meşayihî	Hacı Hasan mah.	
16. Hatice Hatun b. Mehmed Şah Çelebi	___	Filibe	996 ⁶¹
17. Hüsrev b. Abdilmennan	___	Filibe, Tatarpazarı	___ ⁶²
18. İbrahim Paşa b. Hayreddin Paşa	Candarlı-zâde	Filibe Çeltik şehri	904 ⁶³
19. İsfendiyar-zâde İsmail Bey	___	Filibe Markova kasabası	872 ⁶⁴
20. İsmail Efendi b. Alaaddin	Nasîh Hoca	Filibe İmaret mah.	1080 ⁶⁵
21. İsmail Ağa b. Abdullah	Kâri, Hümayun Ağası	Filibe	1198 ⁶⁶
22. İskender Bey b. Abdurrahman Bey	___	Filibe Rüstem Paşa-zâde mah.	857 ⁶⁷

⁴⁹ VGMA, Rumeli Mücedded dft. no. 987, S. 273

⁵⁰ VGMA, Rumeli Mücedded, dft. no.987, S.37; Huruf Rumeli, Ayın Gayın Fe, dft.no.1172, S. 251,s.7

⁵¹ VGMA, Küçük Evkaf Sâmin, dft. no. 632, S. 474

⁵² VGMA, Haremeyn 5, dft. no. 738, S. 249, s.147

⁵³ VGMA, Anadolu Başlar, 1277, dft. no. 583, S. 198, s.169

⁵⁴ VGMA, Mücedded Anadolu, dft. no. 585, S. 16, s. 16

⁵⁵ VGMA, İstanbul Sâni, dft. no. 571, S. 302, s.76

⁵⁶ VGMA, Anadolu Başlar, dft. no. 582, S. 215, s. 148

⁵⁷ VGMA, Anadolu Başlar, 1211, dft. no. 579, S. 304

⁵⁸ VGMA, Defter-i Ahkam, 149, dft. no. 319, S. 219

⁵⁹ VGMA, Anadolu Başlar, 1255, dft.no. 581, S. 197, s.202

⁶⁰ VGMA, Rumeli Ahkam, S. 94

⁶¹ VGMA, Anadolu Başlar, 1277, dft. no. 583, S. 169

⁶² VGMA, Küçük Evkaf Ula, dft. no. 623, S. 137, s. 150

⁶³ VGMA, İstanbul Sâdis, dft. no.21; dft. no. 654, S. 654, s.56

⁶⁴ VGMA, Küçük Evkaf Sâdis 36, dft. no. 630, S. 974;

⁶⁵ VGMA, Küçük Evkaf Hâmîs 35, dft. no. 627-628, S. 138, s.88

⁶⁶ VGMA, Küçük Evkaf 36, dft. no. 630, S. 1063, s.675

⁶⁷ VGMA, Küçük Evkaf Tâsi 39 dft. no. 633, S. 88, s.33

23. İzzet Bey b. Hüseyin Bey	_____	Filibe	1264 ⁶⁸
24. Kasım Ağa b. Abdüsselam	Sekbanbaşı Sultanı	Filibe, Edirne, Silivre, İst.	1188 ⁶⁹
25. Mehmed Hakkı Paşa	Rumeli Valisi	Filibe	1211 ⁷⁰
26. Mehmed Bey b. Receb Bey	Kara Behlül-zâde	Filibe Mağarin köyü	1120 ⁷¹
27. Mehmed Efendi b. Abdurrahman	Molla, Hacı	Filibe, Edirne, Medine	1162 ⁷²
28. Mehmed Efendi b. Ali	_____	Filibe	1159 ⁷³
29. Mehmed Nuri Efendi b. Osman	Mevlevi Şeyhi	Filibe	1142 ⁷⁴
30. Mehmed b. Mustafa	Hacı	Filibe	1178 ⁷⁵
31. Meryem binti Hüseyin	_____	Filibe	1082 ⁷⁶
32. Mustafa Paşa b. Abdussamed	Sadri Esbak	Filibe, Siroz, İnebahtı	908 ⁷⁷
33. Nazife Hanım binti Hakil	_____	Filibe Çepan kasabası	1269 ⁷⁸
34. Osman Efendi b. Mustafa	_____	Filibe Konuş kasabası Gökline k.	1284 ⁷⁹
35. Osman Ağa b. Abdulfettah	Şehabeddin Paşa Vakfı katibi	Filibe	1164 ⁸⁰
36. Osman Ağa b. Hüseyin	Şeyh Himmet Efendi	Filibe	1194 ⁸¹
Efendi	Zaviyesi Şeyhi	Aslıhan Bey mah.	
37. Osman ağa b. Hasan	_____	Filibe	1330 ⁸²
38. Ömer Ağa b. Yusuf Ağa	Filibe Nazırı	Filibe	1197 ⁸³
39. Ömer b. Mustafa	Şeyh	Filibe	1164 ⁸⁴
40. Ömer b. Hüseyin	_____	Filibe	_____ ⁸⁵

⁶⁸ VGMA, Rumeli 2, dft. no. 988, S. 239, s.147

⁶⁹ VGMA, Küçük Evkaf Hamis 36, dft. no. 627, S. 106, s. 77, 79, 80

⁷⁰ VGMA, Anadolu Başlar 1211, dft. no. 579, S. 4

⁷¹ VGMA, Mücedded Anadolu 19/27, dft. no. 605, S. 63

⁷² VGMA, Haremeyn 5, dft. no. 738, S. 209, s. 181

⁷³ VGMA, Haremeyn 5, dft. no. 738, S. 119, s. 73

⁷⁴ VGMA, Anadolu Tafsili 188, dft. no. 266, S. 266, s. 31

⁷⁵ VGMA, Küçük Evkaf Râbi 35, dft. no. 626, S. 231, s. 331

⁷⁶ VGMA, Mukataa 2, dft. no. 731, S. 25, s. 18

⁷⁷ VGMA, Müstakil Defter 5/200, S. 262, 298

⁷⁸ VGMA, Anadolu Başlar 1267, dft. no. 582, S. 215

⁷⁹ VGMA, Rumeli 2, dft. no. 988, S. 15, s. 10

⁸⁰ VGMA, Küçük Evkaf Râbi 36, dft. no. 629, S. 445, s. 344

⁸¹ VGMA, Küçük Evkaf Râbi 35, dft. no. 626, S. 352

⁸² VGMA, Mücedded Anadolu, dft. no. 604, S. 180

⁸³ VGMA, Küçük Evkaf Sâdis 34, dft. no. 625, S. 31, 32; dft.no. 629, S. 31, s. 14

⁸⁴ VGMA, Haremeyn 1, dft. no. 734, S. 48, s. 57

⁸⁵ VGMA, Küçük Evkaf Râbi, dft. no. 626/2, S. 352, s. 463

Filibe ve tevabiinde kurulup da vakfiyelerine ulaşamadığımız vakıflar.

<u>Vakfın adı</u>	<u>Kurulduğu yer</u>
1. Debbaghane Medresesi	Filibe Kuba Mescidi mah. ⁸⁶
2. Hacı Haydar Medresesi	Filibe ⁸⁷
3. Kabban Medresesi	“ 88
4. Karagöz Paşa Medresesi	“ 89
5. Şehabeddin Paşa Medresesi	“ 90
6. Dede Hanı	Filibe ⁹¹
7. Şehabeddin Paşa Hanı	“ 92
8. Orta Pazar Hanı	“ 93
9. Tahta kale Hanı	“ 94
10. Varoş Hanı	“ 95
11. Zal Paşa Hanı	“ 96
12. Çelebi Kadı Hamamı	Filibe ⁹⁷
13. Hünkar Hamamı	“ 98
14. Kadıasker Hamamı	“ 99
15. Şehabeddin Paşa Hamamı	“ 100
16. Tahta kale Hamamı	“ 101
17. Varoş Hamamı	“ 102
18. Yedi Hamam	“ 103

⁸⁶ Temettuat defteri no. 5948, S. 428

⁸⁷ C.E. 15536

⁸⁸ Temettuat defteri no. 5948, S. 428

⁸⁹ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁰ Evliya Çelebi s. 984

⁹¹ Evliya Çelebi s. 984

⁹² Evliya Çelebi s. 984

⁹³ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁴ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁵ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁶ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁷ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁸ Evliya Çelebi s. 984

⁹⁹ Evliya Çelebi s. 984

¹⁰⁰ Evliya Çelebi s. 984

¹⁰¹ Evliya Çelebi s. 984

¹⁰² Evliya Çelebi s. 984

¹⁰³ Evliya Çelebi s. 984

19. Alaca Mescid mah. Camii	Filibe ¹⁰⁴
20. Anber Kadı Camii	“ 105
21. Aslıhan Bey mah. Camii	“ 106
22. Ayna Hoca mah. Camii	“ 107
23. Bahşayış Ağa Camii	“ 108
24. Behram Kethüda Camii	Filibe Kalesi yakınında ¹⁰⁹
25. Bey Mescidi mah. Camii	Filibe ¹¹⁰
26. Bâne Camii	“ 111
27. Bostan mah. Camii	“ 112
28. Cedid Ali Paşa Vakfı	“ 113
29. Çukacı Sinan Çelebi Camii	“ 114
30. Çelebi Kadı Camii	“ 115
31. Debbaghisar mah. Camii	“ 116
32. Debbaglar içi Camii	“ 117
33. Derviş Camii	“ 118
34. Emir Şeyh Camii	“ 119
35. Haceyah mah. Camii	“ 120
36. Hacı Hasan Camii	“ 121
37. Hacı Ömer mah. Camii	“ 122
38. Hacı Mesud mah. Camii	“ 123

¹⁰⁴ Temettuat defteri no. 5948. S. 76

¹⁰⁵ Evliya Çelebi s. 984

¹⁰⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkaf (CE), 436, 10761, 11771, 28185, 30454

¹⁰⁷ Temettuat defteri no. 5948, S. 128

¹⁰⁸ Temettuat defteri no. 5948, S. 251; N.S.E.D. 14251, 14452

¹⁰⁹ C.E. 31540

¹¹⁰ C.E. 25056

¹¹¹ C.E. 29844

¹¹² Temettuat defteri no. 5948, S. 256

¹¹³ C.E. 16369, 32010; N.S.E.D. 14091, 14452, 14251, 15278, 15407

¹¹⁴ C.E. 1456, 4016, 5968, 9534, 20198, 11047, 11633, 13537, 15898; İbnü'l-Emin, 6914, 20198

¹¹⁵ C.E. 5497; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Nezaret Sonrası Evkaf Defteri (N.S.E.D.),

14091,14251,16647, 15407

¹¹⁶ C.E. 17430; Temettuat defteri no. 5948, S. 288

¹¹⁷ Evliya Çelebi s. 984

¹¹⁸ İbnü'l-Emin, 1700

¹¹⁹ Evliya Çelebi s. 984

¹²⁰ Temettuat defteri no. 5948, S. 300; N.S.E.D. 14091

¹²¹ C.E. 970, 1395

¹²² Temettuat defteri no. 5948, S. 284

¹²³ Temettuat defteri no. 5948, S. 352

39. Hüsrev Kethüda Vakfı	Filibe ¹²⁴
40. Gazi Sinan Paşa (Yemen fatihi)	“ 125
41. İdris Hoca Camii	“ 126
42. İmaret Camii	“ 127
43. Karagöz Bey Vakfı	“ 128
44. Kara Muhsin mah. Camii	“ 129
45. Kenan Bey Vakfı	“ 130
46. Kethüda Mehmed Paşa camii, hanı, hamamı, çeşmesi	Filibe ¹³¹
47. Koru Ağası Camii	Filibe ¹³²
48. Köprü başı Camii	“ 133
49. Kuba mah. Camii	“ 134
50. Kurucu Mehmed Bey Mescidi	“ 135
51. Mekke Mescidi	“ 136
52. Mirza Çavuş Vakfı	“ 137
53. Muzaffer Ağa Camii	“ 138
54. Okçular mah. Camii	“ 139
55. Seyyid Mehmed Efendi Vakfı	“ 140
56. Şehabeddin Paşa Vakfı	“ 141

¹²⁴ C.E. 18147 ; İbnü'l-Emin, 568

¹²⁵ C.E. 2172, 6477, 4017, 15568, 19198, 20688, 25760; İbnü'l-Emin, 142, 576, 3662, 6003, 7010, 5654; N.S.E.D. 14091, 13765, 16503

¹²⁶ C.E. 8459; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti, Temettuat defteri no. 5948, S. 332

¹²⁷ Evliya Çelebi s. 984

¹²⁸ İbnü'l-Emin, 611; N.S.E.D. 14091

¹²⁹ Temettuat defteri no. 5948, S. 362

¹³⁰ İbnü'l-Emin, 5658, 5271 ; N.S.E.D. 14091

¹³¹ C.E. 23581, 23582, N.S.E.D. 12132, 14091

¹³² Evliya Çelebi s. 984

¹³³ Evliya Çelebi s. 984

¹³⁴ Temettuat defteri no. 5948, S. 428

¹³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İbnü'l-Emin Evkaf, 4902

¹³⁶ C.E. 29188

¹³⁷ İbnü'l-Emin, 990

¹³⁸ C.E. 23009

¹³⁹ Temettuat defteri no. 5948, S. 372

¹⁴⁰ C.E. 33006 ; N.S.E.D. 14091

¹⁴¹ İbnü'l-Emin, 23, 220, 1414, 1477, 2450, 3811, 4201, 6083, 6232, 21696 ; CE. 928, 929, 4686, 8370, 9976, 21696, 21897, 23340, 25696, 28731, 29017, 30630, 32447, 32827, 11624, 12519 ; N.S.E.D. 1443, 12132, 13739, 14089, 14091, 14125, 14138, 14251, 14454, 14643, 14507

57. Uğraş Camii	Filibe ¹⁴²
58. Ulu Camii / Murad Hüdavendigâr Camii “	“ ¹⁴³
59. Yeşil oğlu Camii	“ ¹⁴⁴
60. Yeşil-zâde Ahmet Efendi Mektebi	Filibe Humbaracı Hamza mah. ¹⁴⁵
61. Abdalbaki Camii	Akça kızanlık kasabası ¹⁴⁶
62. Ali Çelebi Mescidi	Yaylağ-ı Sağır nahiyesi Tepvaz köyü ¹⁴⁷
63. Arap Köyü Camii	Konuş nahiyesi ¹⁴⁸
64. Ayas Bey Camii	Filibe Kara Tahir köyü ¹⁴⁹
65. Cebrehor Müslim Camii	Konuş nahiyesi ¹⁵⁰
66. Doğancı zir ve bâla köyü Camii	Filibe ¹⁵¹
67. Durak Mahali Köyü Camii	Uzunca Hasköy kazası ¹⁵²
68. Eğerciler köyü Camii	Filibe ¹⁵³
69. Gazi İbrahim Zevcesi Ayşe Sultan Evkafı	Ropcoz nahiyesi ¹⁵⁴
70. Hacı Mustafa Ağa Camii	Konuş nahiyesi Göklüne köyü ¹⁵⁵
71. Hacı Rahmanlı Camii	Karlova kasabası ¹⁵⁶
72. Hamza Bey Camii	Eski Zağra
73. Hüseyin Ağa (Sabık Daru’s-saade Ağası) Camii	Filibe Çaşnigir köyü ¹⁵⁷
74. İslamiye köyü Camii	Filibe ¹⁵⁸
75. Kara Halil mah. Camii	Konuş nahiyesi Çelebiler köyü ¹⁵⁹
76. Kasım Bey Vakfı	Konuş nahiyesi ¹⁶⁰

¹⁴² Evliya Çelebi s. 984

¹⁴³ Evliya Çelebi s. 984

¹⁴⁴ Evliya Çelebi s. 984

¹⁴⁵ İbnü’l-Emin, 6200

¹⁴⁶ C.E. 5727

¹⁴⁷ İbnü’l-Emin, 1484

¹⁴⁸ C.E. 14032

¹⁴⁹ C.E. 3611, 21379 ; İbnü’l-Emin, 2789

¹⁵⁰ C.E. 14091

¹⁵¹ C.E. 6254

¹⁵² C.E. 1718

¹⁵³ C.E. 33017

¹⁵⁴ C.E. 28038; N.S.E.D. 14091, 14454, 14251

¹⁵⁵ C.E. 11410

¹⁵⁶ C.E. 21245

¹⁵⁷ C.E. 24370; N.S.E.D. 14091

¹⁵⁸ İbnü’l-Emin,

¹⁵⁹ İbnü’l-Emin, 1840

¹⁶⁰ C.E. 23856; N.S.E.D. 14091

77. Mihalkova köyü Camii	Ropcoz nahiyesi ¹⁶¹
78. Minnet-Zâde Mehmed Bey Vakfi	Konuş Kasabası ¹⁶²
79. Müftü-Zâde Mehmed Bey Camii	Konuş nahiyesi ¹⁶³
80. Okçular Köyü Camii	Köpsi nahiyesi ¹⁶⁴
81. Piliç köyü Camii	Ropcoz nahiyesi ¹⁶⁵
82. Selçuk Oba Köyü Camii	Filibe'ye tabi ¹⁶⁶
83. Solak Mehmed Efendi Camii	Konuş nahiyesi İstanimka kasabası ¹⁶⁷
84. Turunlu Camii	Filibe ¹⁶⁸
85. Umuriye köyü Camii	Filibe ¹⁶⁹
86. Yeni Köy Camii	Konuş nahiyesi ¹⁷⁰
87. Yusuf Ağa Camii	Akça kızanlık kasabası Küçük Oba köyü ¹⁷¹

Yukarıda zikrettiğimiz vakıflar dışında Filibe ve tevabiinde gayrı menkulleri olan vakıflar vardır. Bunların bazılarının Filibe dışında kurulduğu kesindir. Padişah vakıfları gibi. Bazıları ise Filibe'de gayrı menkulleri olmasına rağmen bunların nerede kurulduğunu tespit edemedik. Bu vakıflar şunlardır.

1. Sultan Süleyman Vakfi ¹⁷²
2. Sultan Murad Vakfi ¹⁷³
3. Sultan Mahmud-ı sâni Vakfi ¹⁷⁴
4. Sultan Selim Vakfi ¹⁷⁵
5. Sultan Bâyezid Han Vakfi ¹⁷⁶

¹⁶¹ İbnü'l-Emin, 824

¹⁶² C.E. 7682, 31007,32227; İbnü'l-Emin, 575

¹⁶³ C.E. 15336

¹⁶⁴ İbnü'l-Emin, 1649

¹⁶⁵ C.E. 24584

¹⁶⁶ C.E. 1396

¹⁶⁷ C.E. 31277; İbnü'l-Emin, 5891

¹⁶⁸ İbnü'l-Emin, 1635

¹⁶⁹ C.E. 23198

¹⁷⁰ C.E. 7742

¹⁷¹ C.E. 10523

¹⁷² N.S.E.D. 13791, 14089, 14091, 14125, 14138, 14453, 14507, 14643; Cevdet Evkaf, 186, 522, 720, 928, 929, 1409, 3212, 8459, 8505, 8995, 10886, 18232, 23900; İbnü'l-Emin Evkaf, 271, 7742; İbnü'l-Emin Ensab 186

¹⁷³ N.S.E.D. 14453, 14454 ; İbnü'l-Emin Adl. 674

¹⁷⁴ N.S.E.D. 13739, 14251, 14091

¹⁷⁵ N.S.E.D. 14251

¹⁷⁶ N.S.E.D. 14091, 14454

6. Fatih Sultan Mehmed Vakfi ¹⁷⁷
7. Abdulgaffar Efendi Vakfi ¹⁷⁸
8. Aktu' Bey Vakfi ¹⁷⁹
9. Atik İbrahim Paşa Vakfi ¹⁸⁰
10. Cerime Hatun Vakfi ¹⁸¹
11. Davud Paşa Vakfi ¹⁸²
12. Elmalı Baba Vakfi ¹⁸³
13. Fazlullah Paşa Vakfi ¹⁸⁴
14. Gazi Ahmet Bey Vakfi ¹⁸⁵
15. Gazi Atik Ali Paşa Vakfi ¹⁸⁶
16. Gömülü Vakfi ¹⁸⁷
17. Hızır Bey Vakfi ¹⁸⁸
18. Hüsrev Kethüda Vakfi ¹⁸⁹
19. Eyyüb El-Ensari Vakfi ¹⁹⁰
20. Kadı Lütfullah Vakfi ¹⁹¹
21. Mahmud Paşa Vakfi ¹⁹²
22. Mihrimah Sultan Vakfi ¹⁹³
23. Mustafa Paşa vakfi ¹⁹⁴
24. Mümin Baba Vakfi ¹⁹⁵

¹⁷⁷ N.S.E.D. 14251

¹⁷⁸ N.S.E.D. 14091

¹⁷⁹ N.S.E.D. 14091

¹⁸⁰ N.S.E.D. 14091, 15407

¹⁸¹ N.S.E.D. 14091

¹⁸² N.S.E.D. 14251, 14091

¹⁸³ N.S.E.D. 14091

¹⁸⁴ N.S.E.D. 14091

¹⁸⁵ N.S.E.D. 14091

¹⁸⁶ N.S.E.D. 14454, 14251

¹⁸⁷ N.S.E.D. 14091

¹⁸⁸ N.S.E.D. 14091

¹⁸⁹ N.S.E.D. 13791, 14138, 14251, 16705

¹⁹⁰ N.S.E.D. 14138, 14340, 14454, 14251

¹⁹¹ N.S.E.D. 14138

¹⁹² N.S.E.D. 14091

¹⁹³ N.S.E.D. 14091, 14452, 15407, 16647

¹⁹⁴ N.S.E.D. 14091

¹⁹⁵ N.S.E.D. 14091

25. Nalbantdöven Vakfı¹⁹⁶
26. Sarıca Paşa Vakfı¹⁹⁷
27. Selçuk Hatun Vakfı¹⁹⁸
28. Sinan Emin Vakfı¹⁹⁹
29. Siraceddin Vakfı²⁰⁰
30. Siyavuş Paşa Vakfı²⁰¹
31. Şeyh Sinan Vakfı²⁰²
32. Yahya Paşa Vakfı²⁰³
33. Zenberkçi Halil Vakfı²⁰⁴

Filibe’de bulunan Tekke ve Zaviye Vakıfları ise şunlardır.

1. Ahmet Efendi Tekyesi (Gülşenî Tarikatı, Filibe, Bahşayış Ağa mah.)²⁰⁵
2. Mustafa Kethüda Mevlevihanesi (Mevlevi Tarikatı, Filibe)²⁰⁶
3. Nureddin-zâde Muslihiddin Zaviyesi (Filibe)²⁰⁷
4. Sezai Hasan Efendi Dergahı (Filibe)²⁰⁸
5. Şeyh Bayram Efendi Zaviyesi (Filibe Bâne Camii yakınında)²⁰⁹
6. Şeyh Hasan Efendi Tekyesi (Filibe, Bahşayış Ağa mahhallesi)²¹⁰
7. Şeyh Hasan Efendi Zaviyesi (Eğerciler nahiyesi)²¹¹
8. Şeyh Himmed Efendi Zaviyesi (Halvetî Tarikatı, Filibe Aslıhan mah.)²¹²

¹⁹⁶ N.S.E.D. 14091

¹⁹⁷ N.S.E.D. 14091

¹⁹⁸ N.S.E.D. 14091

¹⁹⁹ N.S.E.D. 14091

²⁰⁰ N.S.E.D. 14091

²⁰¹ N.S.E.D. 12132, 14091, 16705

²⁰² N.S.E.D. 14091

²⁰³ N.S.E.D. 14091

²⁰⁴ N.S.E.D. 14091, 16647

²⁰⁵ C.E. 9395, 19984

²⁰⁶ C.E. 10051, 10053, 13239, 15527, 17912, 18657, 24378, 28813, 28833

²⁰⁷ C.E. 28746; İbnü’l-Emin Evkaf. 3635

²⁰⁸ C.E. 21417

²⁰⁹ C.E. 29844

²¹⁰ C.E. 24380, 32015

²¹¹ C.E. 28870

²¹² C.E. 613, 4206, 9540, 21271, 28525, 30453, 30632, 32915

9. Şeyh Hüseyin Efendi Tekyesi, (Filibe Bahşayış Ağa mahallesi) ²¹³
10. Şeyh İsmail Efendi Zaviyesi (Filibe Mekke Mescidi mahallesi) ²¹⁴
11. Şeyh Mahmud Tekyesi (Mevlevi Tarikatı, Filibe, Tekyeyi Rumeli Valisi Hakkı Mehmed Paşa yaptırmıştır.)²¹⁵
12. Şeyh Sinan ²¹⁶
13. Şeyh Ömer Efendi Zaviyesi (Filibe) ²¹⁷
14. Turna Baba Zaviyesi (Konuş nahiyesi Çaşnigir köyü)²¹⁸
15. Elmalı Baba ²¹⁹
16. Mümin Baba ²²⁰

²¹³ C.E. 1289, 20170

²¹⁴ C.E. 22376; İbnü'l-Emin Evkaf, 1208

²¹⁵ C.E. 27765

²¹⁶ N.S.E.D. 14091

²¹⁷ C.E. 15625; İbnü'l-Emin Evkaf, 6276

²¹⁸ C.E. 11760

²¹⁹ N.S.E.D. 14091 Defterde sadece isim geçmekte. Biz bunun zaviye olduğunu tahmin etmekteyiz.

²²⁰ N.S.E.D. 14091 Defterde sadece isim geçmekte. Biz bunun zaviye olduğunu tahmin etmekteyiz.

III. VAKIF KURUMU

A. VAKIF KURUMU

Vakf kelimesi Arapça da durmak, alıkoymak manasında olup istilâhi manada; bir kurum olarak hicretin ilk asrında teşekkül etmiş ve ikinci asrın sonlarında hukuki şeklini almış olan vakıf; fertlerin taşınır, taşınmaz bir malının veya mülkünün yahut bunların gelirinin belli bir sosyal ve hayrî amaçta kullanılmak üzere özel mülkiyetten ve alım satıma konu olmaktan çıkarılarak kamuya mal edilmesi anlamına gelmektedir.²²¹ Vakıf yapan kişiye vâkıf, vakfedilen şeye de mevkûf denir.

Vakfiye veya vakıfname; vâkıfın, vakfın teşekkülü ve işleyişi hususunda tanzim ettiği hüküm ve kaidelerin kadı tarafından tescilini ihtiva eden hukuki bir vesikadır.²²² Yine vâkıfın şartları gereğince vakfın iş ve idaresini yürütmek üzere görevlendirilen kişiye mütevellî veya kayyım denir. Mütevellinin en önemli vazifesi vakıf mirasının her türlü gasp ve tecavüze karşı bütünlüğünü korumak, bu mirası daima üretim yapacak konumda bulundurmak ve onun gelirlerini artırmaktır.²²³

Aslında İslâm dünyasından başka daha önce değişik karakterde da olsa Romalılarda²²⁴, Budistlerde²²⁵ ve Bizanslılarda²²⁶ da görülen vakıf kurumu, İslam hukukunun başlıca kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde ayrıntılı olarak açıklanmamışsa da²²⁷ Kur'an'daki sadaka ayetlerinden ilham alarak, Hz Peygamberin hadisleriyle, teşvik görüp İslam toplumlarının yardımlaşması konusunda orijinal şeklini alarak büyük bir gelişme göstermiştir.

Selçukluların sosyal ve ekonomik hayatında son derece önemli bir yer işgal eden vakıflar Osmanlı döneminde çok daha fazla alanlara yayılarak, büyük bir

²²¹ Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, İstanbul, 1985, s. 84; Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1983, s. 357; Ali Şakir Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, Ankara, 1994, s. 11

²²² Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul, 1316

²²³ Bahaeddin Yediyıldız, "18. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. (İstanbul 1982), s. 171-180

²²⁴ Köprülü, Age., s. 84

²²⁵ W. Ruben, "Budist Vakıfları Hakkında" *Vakıflar Dergisi* c. II, (Ankara 1942), s.173

²²⁶ Köprülü, Age., s. 363

²²⁷ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Riba Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık", *Vakıflar Dergisi*, C. IX,(Ankara 1972), s. 46

gelişme göstermiştir. Hatta öyle ki XVI. yüzyıl Osmanlı toplumu için *Vakıf cenneti* tabiri kullanılmıştır.²²⁸

B. VAKFIN KURULMASI İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR ve ÇEŞİTLERİ

Vakfin kurulmasında gerekli şartlar şunlardır.

- 1) Vakfeden kişi mülkiyet edinmeye ve bağışlamaya ehil ve yetkili olmalıdır.
- 2) Vakfedilen şey vakfedenin malı olmalıdır.
- 3) Vakfeden kişi borçlu ve borcundan dolayı da hürriyetleri kısıtlanmış olmamalıdır.
- 4) Vakfedilen şey hayır işlerine tahsis edilmiş ve toplumun yararlanacağı hayrî ve sosyal hizmetlere yönelik olmalıdır.
- 5) Vakfın idaresi ve vakfın hizmetlerinin devamlı olarak yerine getirilmesi için gerekli masrafları karşılayacak gelir kaynakları olmalıdır.
- 6) Vakfedilen şey malum (bilinen) ve muayyen (ölçülebilir) olmalıdır.
- 7) Vakfın ebedi olması lazımdır. Belli bir müddet için vakıf yapılamaz
- 8) Vakfın bir yönetim organı ve bir de denetleme organı bulunmalıdır.

Vakıflar mal mülkiyetinin vakıf idaresine ait olup olmaması bakımından 2'ye ayrılır. Vakfedilen her çeşit maddi varlığın (para, menkul, gayrimenkul) kontrol ve idaresi, kullanılma ve faydalanılması vakıf hükmi şahsiyetine ait olup, vakfedenin vakfettiği şeye sahip olmaktan daimi olarak mahrum kaldığı vakıf türüne sahih vakıflar, Devlete (hazineye) ait bir arazinin (veya Beytülmalın) olan bir mülkün) Mülkiyet hükmi bâki kalmak üzere herhangi bir kimseye ya da herhangi bir paraya, o mülkün tasarrufu veya geliri tahsis edilerek yapılan vakfa gayr-ı sahih vakıflar denir.

Vakıflar idare edilme bakımından ikiye ayrılır. İdaresi doğrudan doğruya devlet tarafından yürütülen vakıflara mazbut vakıflar, vakfın idarecileri olan mütevelliler tarafından idare edilen vakıflara ise gayr-ı mazbut vakıflar denir. Bu da ikiye ayrılır. İdareleri mütevelliler tarafından yürütülür ama mütevellilerde teftiş ve kontrol eden devletinde idarede dolaylı katkısı olduğu vakıflara mülhak vakıflar,

²²⁸ Kozak, Age., s. 20

İdareleri mütevelliler tarafından yürütülür ama devletin kontrol ve teftişi olmayan vakıflara müstesna vakıflar denir ki bunların sayısı çok azdır.²²⁹

Tezimizde inceleyeceğimiz Şehabeddin Paşa Vakfı, Karlı-zâde Ali Bey Vakfı, İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı ve Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı mülkiyetin vakıf idaresine aitliği bakımından sahih vakıflar, vakfın idare edilmesi açısından gayr-ı mazbut vakıflar ve devlet tarafından teftiş edildiklerinden mülhak vakıflar kısmına girmektedir.

²²⁹ Ergin, Age., s. 11

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHABEDDİN PAŞA VAKFI

I- ŞEHABEDDİN PAŞA'NIN KİMLİĞİ

Şehabeddin Paşa, II. Murad döneminde Filibe'yi fetheden Lala Şahin Paşa'nın oğludur. Filibe'nin fethi için Lala Şahin Paşa Meriç nehri üzerinde ahşap bir köprü yaptırmıştır. Köprü'nün 1363 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir.²³⁰

Tacu't-Tevarih ve Cihannüma'da şöyle denilmektedir.

“Lala Şahin Paşa 765/1363'de Filibe'yi fethedip şehrin ortasından geçen Meriç nehri üzerinde, pek çok para sarfı ile, iki arabanın rahatça geçebileceği genişlikte ve iki ok atımı uzunlukta büyük bir köprü bina eylemiştir. Gerekli bakım ve tamirler için nice memur ve işçi vakf ve nazır tayin buyurmuştur.”²³¹

Şehabeddin Paşa hakkında Tayyib Gökbilgin bize şu bilgileri sunmaktadır. Edirne'de kendi adına iki mahallenin kurulduğu Şehabeddin Paşa, XV. asrın birinci yarısında, II. Murad ve biraz da Fatih Sultan Mehmed devirlerinde rol oynamış bir şahsiyettir. Bunun tarihî şahsiyetini tespit ederken üç isimle karşılaşırız. Bunlar Şehabeddin Paşa, Hadım Şehabeddin Paşa ve Kula Şahin Paşa'dır. Bunların farklı şahsiyetler olduğu sanılsa da kaynakların tetkik edilmesiyle bu üçünün de aynı kişi olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı tarihçilerinden Aşık Paşa-zâde, Şehabeddin Paşa'dan hiç bahsetmeyerek Rumeli Beylerbeyi ve vezir olarak Kula Şahin Paşa'yı zikreder. Buna mukabil Oruç Bey ve Âli, aynı hadiselerde rol oynayan kişiyi Hadım Şehabeddin Paşa olarak bildirir. Saadeddin, bazen Şehabeddin Paşa bazen Kula Şahin Paşa olarak zikreder, Eflak hadiselerini anlatırken önemli bir açıklama getirir ve “Bazı Tevarih-i Osmaniye'de Kula Şahin yerine Şehabeddin paşa-yı Hadım yazılıb” diyerek meseleyi izah eder. Aşık Paşa-zâde, “âsar-ı Kula Şahin Filibe'de bir imaret ve

²³⁰ Tuğlacı, Age., s. 347

²³¹ Saadeddin, *Tacu't-Tevarih*, s. 943; Katip Çelebi, *Cihannüma* (Rumeli kısmı sayfa 3030, B. Rağıp Paşa, ktb. Yazma nu: 907 / 1061 ve Bâyezid ktb. Veliyüddin vakfi yazma nu:2336 varak nu:64/ 5, Geniş bilgi için bkz. Gökbilgin, Age., s. 255-261)

medrese yaptı” demektedir. Bu her iki ismin de aynı şahsa ait olduğunu gösteren yeterli bir delildir.

Şehabeddin Paşa'nın (Kula Şahin Paşa'nın) hal tercümesini şöyle gösterebiliriz.

840/1436 yılında Sinan Bey'in yerine Rumeli Beylerbeyi olmuştur. “Hicretin 840'nda ... ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey gelüb vefat etdiler yerlerine Hadım Şehabeddin Paşa Beylerbeyi oldu”²³²

Bu vazifeyi vezirlikle birlikte aldığına dair ise -zaten bu asırda Rumeli Beylerbeyinin ekseriya vezâretle birlikte tevcih edildiğini görmekteyiz- aynı tarihin diğer nüshasında şu kayıt bulunmaktadır.

“Hicretin sekiz yüz kırk birinde... ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa vefat etdi yerine Hadım Şehabeddin Paşa hem Beylerbeyi hem vezir oldu.”²³³

Şehabeddin Paşa 842/1438 yılında Uç Beyi İshak Bey ile Novobrdno kalesini fethetmiştir. Mezid Bey'in Eflak'a yaptığı akında şehit olması üzerine, onun intikamını almak üzere Şehabeddin Paşa Rumeli kuvvetleri ile bir sefer yapmış, fakat muvaffak olamayarak güçlüğüle kaçmış, canını zor kurtarmıştır. Eflak seferinde başarısız olunca vezirlikten azledilerek bir müddet menkub kalmıştır. Saadeddin ve Aşık Paşa-zâde bu olayda Kula Şahin Paşa'nın adını verir. Bu, iki ismin aynı kişi olduğunun kuvvetli bir delilidir.

II. Murad'ın tahttan feragat ederek Manisa'ya çekildiği sıralarda Şehabeddin Paşa'nın Halil ve Zağnos Paşalarla birlikte “ahkam-ı kavâid-i memleket muhimmâtına mübaşeret” ettiğini görmekteyiz. Padişahın feragatı sıralarında askerlerin Buçuk-Tepe isyanı vuku bulmuş ve isyan sırasında askerler Şehabeddin Paşa'nın sarayını basıp yağma etmişlerdir.

Şehabeddin Paşa, Fatih'in cülusundan sonra da rol oynamış ve Aşık Paşa-zâde'ye göre, İstanbul'a mukataa vazedilmesi hususunda padişaha telkin ve

²³² Oruç b. Adil, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Honover, 1925 s. 117; M. Tayyib Gökbilgin, *15.-16.asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 1952, s. 255-161

²³³ Gökbilgin, *Age.*, s. 258

tavsiyelerde bulunmuş, fikrini de kabul ettirmiştir. Bu tarihten sonra devlet idaresinde herhangi bir rol oynadığına şahit olamadığımız Şehabeddin Paşa herhalde ihtiyarlık dönemini yaşamıştır.

Şehabeddin Paşa'nın pek çok hayratı vardır. Edirne'de yaptırdığı, 1140/1728 yılında hizmete giren ve bugün Kirazlı Cami denilen bir cami ile üç mescidi, hamamı ve köprüsü vardır. Filibe'de imaret, cami, medrese, han, hamam yaptırmıştır.²³⁴ Ayrıca Sofya civarında Kiliselik köyünde bir mescit bina etmiştir.²³⁵ Şehabeddin Paşa kendi adıyla bilinen büyük bir vakıf kurmuş ve pek çok tarla, bağ, bahçe, arsa, yurd, ev, menzil, dükkan, koru, çayır, debbağhane ve başhane vs. vakfetmiştir. Onun hayatı harp meydanlarında, devlet idaresinde ve vakıf eserleri bina etmekle geçmiştir. Hayat felsefesini kendisi şöyle açıklar

“Benden sonra yaşayacak Filibeliler adımlı savaş alanlarında dökülen kandan dolayı değil barışçı eserlerimden dolayı hatırlasınlar.”²³⁶

II. ŞEHABEDDİN PAŞA VAKFI KÜLLİYESİ

Filibe'nin en büyük vakfı hiç şüphesiz Şehabeddin Paşa Vakfı'dır. Vakfın bünyesinde büyük bir külliye bulunmaktadır. Şehabeddin Paşa (İmaret) Camii, vakfın külliyesinde en önemli yeri tutan bir müessesesidir. Cami mimari bakımından Filibe'deki II. Murad'ın yaptırdığı Muradiye Camii ile boy ölçebilecek bir sanat eseridir. Evkaf kayıtlarına göre cami 1251 metre kare üzerine 6 adet kubbe ile örtülü olarak inşa edilmiştir.

Camiin bulunduğu külliyyede 12 odalı medrese, dükkanlardan oluşan işhanı, çamaşırhane ve diğer müstemilâtı havi, fukarayı yedirip içirmeye mahsus kubbeli ve tam teşkilatlı bir imarethane, iki tane kubbeli ve taştan yapılmış türbe bulunuyordu. Bunlardan imaret binası metruk bir halde harabe olarak yakın tarihe kadar durmakta

²³⁴ Gökbilgin, M. Tayyib. *15.-16. asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 1952, s. 255-161

²³⁵ Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul, 1982, s. 41

²³⁶ Kahraman, Age., s. 78-79

idi.²³⁷ Türbelerden biri yıkılmış olup, Şehabeddin Paşa'nın türbesi ise sağlam olarak durmakta ve halk tarafından ziyaret edilmektedir.²³⁸ Türbenin iki yanında misafir edilenlere mahsus tabhane (yemekhane) odaları bulunmaktadır. İmaret Camii'nin önünde payelere dayanan beş bölümlü bir son cemaat yeri de vardır.²³⁹ Bugün medrese ve imareten eser kalmamıştır.²⁴⁰

A. ŞEHABEDDİN PAŞA İMARET CAMİİ

XV. yüzyıla ait değerli bir Osmanlı dönemi eseri olan İmaret Cami'nin yapılış tarihi hakkında Pars Tuğlacı, "1430 yılına doğru yapıldığı sanılmaktadır."²⁴¹ demektedir. İsmail Kahraman ise, eserinin 46. sayfasında camii "1446 –1451 yılları arasında yapılmıştır." derken aynı eserin 75. sayfasında "Camiin Şehabeddin Paşa tarafından 1430'a doğru yapıldığı sanılmaktadır." demektedir.²⁴² Bu iki yazarın, vakfın kitabesine ulaşamadıklarını görüyoruz. İmaret camiin kitabesinde yapılış tarihinin 1442 olduğu açıkça yazılmıştır.

Şehabeddin Paşa Camii'nin kible yönündeki kapının üzerinde bulunan kitabe imaretin inşa tarihini göstermektedir. İnşa kitabesi camiin tamiri sırasında buraya konmuş olup çok yükseğe çıkarılmıştır. Arapça kitabe dört satır olup çok hatalı ve bozuktur.²⁴³ Kitabenin Türkçe anlamı şöyledir.

"Bu yüce imaretin inşasını devletlü Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Murad Han zamanında –hükümdarlığı daim olsun- Emirü'l-ümera (komutanlar komutanı) Hacı Şehabeddin Paşa emretti. Allah iki cihanda dilediğini kolaylaştırsın. Ey ihsanı ezelden beri bol olan! Sen kabul et, Hicri tarih 848/1442 yılıdır."²⁴⁴

Şehabeddin Paşa Camii, Sultan Mahmud tarafından 1230/1814 yılında tamir görmüştür. Tamir kitabesi ise camiin sol kapısı üzerine konmuştur.

²³⁷ Osman Keskiöğlü, "*Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bali Efendi'nin Vakıf Paraları Hakkında bir mektubu*", *Vakıflar Dergisi*, C. IX, (Ankara 1971), s. 85

²³⁸ Memişoğlu, Age., s. 52

²³⁹ Tuğlacı, Age., s. 347

²⁴⁰ Ayverdi, Age., s. 43

²⁴¹ Tuğlacı, Age., s. 346

²⁴² Kahraman, Age., s. 46, 75

²⁴³ Ayverdi, Age., s. 43

²⁴⁴ Keskiöğlü, Agm, s. 85

“Mekârim azmâyiş ü kadir dâni ve hüner dâniş
Nevâ perdâz-ı himmet reşk-i sâz-ı bezm-i Çemşidi
Cihangir-i isâbet nâm u masnû-ı eser âdet
Safâ-yı tineti şermende eyler kurs-ı hurşidi.
O arâ-yı negûre, nazir-i ferhunde pima kim
Nigâh-ı iltifatı müsmir eyler cûbek ü bidi
Mesih-âsâ olurdu cilvegâhı âlem-i bâlâ
Pesend ettiydi sûri manevi-veş bâb-ı tecridi
Zülâl-i niyyeti şâdirvân-ı hayra câridir
Kıbâb-ı lütfuna kandil va’z etmez mi mehi idi.
Yine bir hayre tâb-endâz-ı cehd oldu ki ta mahşer
Kesilmez safha-ı-i zikr-i eserden kilik-i takyidi.
Harabe müşrif olmuşken pezirâ-yı hitam oldu
Bu câ-yı sad-şikef erkânın tamir u teşyidi.
Aceb hasbice himmet eyledi re’y-i savâbından
Ferah-yap etti saf-beste olan erbâb-ı tevhidi
Görenler şimdi vâsf-ı dil-nişinin itirâz eyler
ŞEHABEDDİN’e kim bir şey değilmiş hüsn-i câvidi²⁴⁵
Felek bu resmi seyretse binâ-yı üstüvarında
Virirdi destine telhis idüp menşûr-i tebidi.
Görünce söyledim menkût ile tarihini, Siret,
Bu âli ilticâgâhın mükemmel bitti tecdidi.” Hicri 1230/ 1815²⁴⁶

Filibe’deki İmaret Camii’nde çok sayıda epigrafik malzeme bulunmaktadır. Çünkü bu bina iyi korunmuş durumdadır. Camide mermer levhalar üzerine güzel yazı yazılmış ve itina ile oyulmuş Arapça kitabeler yer almaktadır. Yazılar, hükümdarlık dönemi inşaat alanında çeşitli ve yoğun faaliyetlerle kendini gösteren II. Mahmud zamanına aittir. İmaret Camii’nin yazıtlarının pek çoğu dini bir anlam taşımakta ve Bulgaristan’daki Osmanlı yazıtları için belirgin bir örnek teşkil eden tuntuşaklı övgüler ihtiva etmektedir.²⁴⁷

²⁴⁵ Camiin ilk bânisi Şehabeddin Paşa

²⁴⁶ Keskiöglu. Age., s. 32-33

²⁴⁷ Yaşar Yücel, *Bulgaristan’daki Osmanlı Anıtları*, Ankara, 1986, s. 44

Sultan I. Murad 1421 yılında camiin genişletilmesi konusunda talimat vermiş ve kitabenin kapı üzerine konmasını istemiştir.²⁴⁸ İmaretin inşa tarihini gösteren ve camiin tamiri sırasında kible kapısı üzerine konan kitabe celi yazıyla yazılmıştır.²⁴⁹ Sol taraftaki kapı üzerindeki kitâbe ise camiin Sultan Mahmud (1223-1255) tarafından yapılan tamir tarihini göstermektedir.²⁵⁰

Şehabeddin Paşa -İmaret- Camii'nin mihrap, minber ve minaresi eşsiz bir sanat eseridir. Mihrap ve minber rengarenktir. Minare ise uzun olup nazik ve yeşil çini ile yapılmıştır.²⁵¹

Ekrem Hakkı Ayverdi camiin mimari özelliği hakkında verdiği bilgilere göre Eser orta büyüklükte bir kanatlı câmidir. Merkezi kubbe 8 dilimli bir kâideye oturur, üstte bâdemlerden mürekkep bir kuşak, müstevi alikalarda da 8 sıra zengin istalâkit takımı bulunmaktadır. Mihrap üstü 12'li kâideye oturur, üstünde daha kısa bir baklavalı kuşak, köşede 5 dizi istalâkit bulunmaktadır, mihrap hendesi kabartmalı alçı levhalarla yapılmıştır, fakat şimdiki hâlde hepsi pek kalın bir sıva ile düzlenmiş, alçılar dökülen yerlerde tek tük görülebiliyor. Mihrap altında kubbemsi 6 tane pabuçluk hücresi bulunmaktadır. Birinci kubbe altında, kapının yanlarındaki pencereler, 8 dilimli bir kubbecikle örtülü, derin bir yuva içinde iken, 1250 tâmirinde bozulup alttan doldurulmuş, ayrıca kenarlara doğru kaydırılmıştır. Birinci kubbe kasnağında köşelerde, mihrap üstünde ortalarda dörder pencere vardır. Birinci kubbe üstünde 8 köşeli güzel bir fener vardır. Yan eyvanlar, bir çok emsâli ölçüsünde, 4.20 metrelik kemerlerle bağlıdır ve kubbeleri basit baklava kuşaklıdır. Eyvanların birinde ocak vardır, her birinde dörder hücre yapılmıştır, buralardan birinde yan dehlize, diğerinde minâreye geçiş vardır; minâre kapısı içeridendir.

Binâ iki sıra tuğlalı hatıl ve aralarında dikine tuğla olan, kaba yonma taşla işlenmiştir. Saçak iki dizi tuğla testere dişlidir. Pencereler, 10 cm.lik bir çökertme içindedir, bâzısında tâdilât olsa gerektir. Pencere aynaları duvar sathı gibidir. Revak ayakları sâde tuğladandır. Orta kemerin üstünde ve yanlarında, tuğla ile örmeli bir

²⁴⁸ Kahraman, Age., s. 78

²⁴⁹ Memişoğlu, Age., s. 53

²⁵⁰ Keskiöğlu, Agm., s. 85

²⁵¹ Tuğlacı, Age., s. 347

tezyinât yapılmıştır. Revâkın orta kubbesi basit baklavali kuşakla oturur. Yanlar 8 dilimlidir ve iki yanda girift birer göğüslemeye basar. Minâre sağ köşede duvar üstündedir. Altta mahmuzlarla başlayıp üstünde aynı şekilde biten tuğla ile yapılmış geniş hatveli, keskin köşeli balıksırtı ile süslenmiştir. Emsâli nâdir bir minâredir. Camiin kiblesi cenûbdan şarka 38 derecedir.²⁵²

Ayverdi caminin son durumundan şöyle bahseder. “Meriç Nehri’nin pek yakınında olan cami uzun zamandan beri metrûktür; içinde namaz kılınmamaktadır. Minâre peteği ve külâhı 1966’da mevcut imiş, şimdi (1968) şerefeye kadar yıkılmıştır. Kapı önüne ilâvesi lâzım gelen basamaklar şimdi görünmüyor. Eşik havada kalmıştır. Bulgarlar bunu, Filibe’de yıktıkları 80 camiin yanına nasılsa göndermemişler ve şimdi tamire başlamışlardır. Müze yapacaklarmış, yaptıkları tamir derz şekli ve rengi itibâriyle kusursuzdur, içeride de bütün değişiklikleri tespit etmişler, seviyeleri bulmuşlar. medhal yani pencereler gibi değişik yerlerde aramalar yapmışlar, orta kubbe seviyesini asli hâline getirmişler, fakat kapı henüz bitmemiştir, havadadır, daha doğrusu 1969’da havada idi. İçte temizlikten başka bir şey yapılmış değildi, dışarısı da tam bitmemişti, minâre ve revak altı olduğu gibi durmakta, türbede bir şeyler yapılmaktadır.”²⁵³

Uzun yıllar çok harap ve bakımsız kalan Şehabeddin Paşa Camii’nin onarımına 1966 yılında başlanmıştır.²⁵⁴ Cami, 1954 yılından 1992 yılına kadar ibadete kapatılmış, 1992 yılında ibadete açılmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, cami içinde kilise kalıntısı aranmak üzere kazı yapılmış ve camiin iç mekanı kademeli bir hal almıştır.²⁵⁵

B. ŞEHABEDDİN PAŞA İMARETİ

İmaret bir nevi aşhane olup talebenin, yetimin, öksüzün, yoksulun, fakirin, yolcu ve misafirin ücretsiz olarak yiyip içtiği bir mekandır. Tüm masraflarını vakfın karşıladığı bu müessese sosyal hayatta çok önemli bir yer tutmaktadır. Şehabeddin Paşa İmaretî, Evliya Çelebi’nin bildirdiğine göre Filibe’de köprü başında olup bütün

²⁵² Ayverdi, Age., s. 43-44

²⁵³ Ayverdi, Age., s. 43

²⁵⁴ Tuğlacı, Age., s. 346

²⁵⁵ Kahraman, Age., s. 46

gelip geçenlere, miskinlere, zengin ve fakirlere gece gündüz yemek veriyordu. İmaretin sofrası gayet cömert, minnetsiz ve boldu.²⁵⁶

İmarette üç aşçı, bir ekmekçi ve bir hizmetli görev yapıyordu. 1279/1862 yılında ekmekçi Mehmed Baba 30 kuruş, üç ahçı toplam 150 kuruş, imaretin hademesi Ahmed Baba 50 kuruş aylık maaş alıyordu. İmarette günlük yemek pişiriliyor, gelenlere hoş yemekler sunuluyor ve hizmet ediliyordu.²⁵⁷

Temettuat defterinde imaretin ekmekçilik görevini 1260/1845 yılında Molla Mehmed b. Abdullah yürütmektedir. Molla Mehmed Filibe'nin Muhsin fakih mahallesinde ikamet etmektedir ve bir yıllık temettuatı 510 kuruştur. 1845 yılında imaretin aşçısı ise Mehmed b. Halil'dir. Bir senelik geliri 470 kuruştur.²⁵⁸

Şehabeddin Paşa İmareti her yıl muharremin 10. gecesi (aşure günü gecesi) halka özel ziyafet hazırlıyordu. Tabi bu gecede meşhur "Aşure Aşı" pişiriliyordu. Bu geceye çok önem veriliyor, günler öncesi hummalı bir hazırlık yapılıyor ve sırf bu gece için gerçekten çok para harcanıyordu. 1279/1862 yılında aşure gecesine mahsus şeker, Zağra hintası, siyah üzüm, nohut, bakla, fasulye, ığde, tuz, gülsuyu, odun ve çivid satın alınmış ve tüm bunlar için 459 kuruş 5 pare masraf yapılmıştır.²⁵⁹ Bir ahçı maaşının aylık 50 kuruş olduğunu düşünürsek bir geceye has aşure aşı için harcanan paranın ne kadar yüksek olduğu ortadadır.²⁶⁰

C. ŞEHABEDDİN PAŞA TÜRBESİ

Şehabeddin Paşa Camii avlusunda taştan yapılmış iki adet türbe bulunmaktadır. Bunlardan birisi terkedilmiş ve harabe haline gelmiş olarak son zamanlara kadar gelebilmiş ama bugün yıkılmış durumdadır. Hala ayakta kalan ikinci türbe ise Şehabeddin Paşa'ya aittir. Burası halk tarafından ziyaret edilmekte Paşa'nın maneviyatından faydalanarak Allah'a dua edilmekte, adaklar adanmakta ve dilekler dilenmektedir.²⁶¹ Bölgenin Türkleri bu türbede yatan Şehabeddin Paşa'yı

²⁵⁶ Evliya Çelebi, Age., s. 985

²⁵⁷ N.S.E.D. 18397

²⁵⁸ B.O.A. Temettuat defteri, no. 5948, S. 380

²⁵⁹ N.S.E.D.18379

²⁶⁰ N.S.E.D. 18397

²⁶¹ Memişoğlu, Age., s. 52

“Baba” olarak isimlendirmekte ve onun manevi şahsına saygı göstermektedirler.²⁶²
Türbe tuğladan yapılmış sekiz köşe bir binadır. Şu an kapı ve penceresi örülü olduğundan içeri girilememektedir²⁶³

Türbelerde görevli olan kimseye türbedar denmekteydi. Şehabeddin Paşa Türbesi’nde de türbedar vardı. 1260/1845 yılına ait Temettuat defterine göre türbedarlık görevini Hacı Ahmet Efendi b. Bekir ifa etmektedir. Defterde bu kişinin bir senelik temettuatının 500 kuruş olduğu belirtilmektedir.²⁶⁴

D. ŞEHABEDDİN PAŞA - KURŞUN HANI

Osmanlı Devleti fethi müteakip dini, ilmi, iktisadi, kültürel ve içtimai müesseselerini hemen kurmaya başlamış, devletin sınırları genişledikçe bu teşekkül de o nispette artmıştır. İçtimai müesseseler arasında Kervansaraylar ile Hanların önemli yeri vardır. Kervansaraylar ile Hanlar yol üzerindeki durak yerlerinde ve şehirlerde, kasabalarda yapılmış müesseselerdir. Bunlar yolcuya, tüccara ve onların hayvanlarına barınma konusunda oldukça büyük hizmetler sunmuştur. Bunları günümüzün bir nevi konaklama ve dinlenme tesisleri olarak düşünebiliriz.

Kervansaraylar, genellikle iki katlı binalardan oluşuyordu. Bu binaların ortasında üstü açık bir avlusu bulunuyor ve burada hayvanların üzerindeki yükler indiriliyor veya yükletiliyordu. Avlu etrafında tüccarların mallarını korumak için mağazalar, hayvanlar için zemin katta ahırlar, üst katta ise yolcuların ikameti için misafirhane odaları bulunuyordu. Bazı kervansarayların çok büyük müesseseler olduğunu görmekteyiz. Mesela Sultan Süleyman’ın veziri Makbul İbrahim Paşa’nın XVI. asırda Tatarpazarı’nda yaptırdığı kervansarayın 2 bin deve alabilecek develiği ve 3 bin at alabilecek ahır ve binlerce kişiyi misafir edecek misafirhanesi mevcuttu. Sofya’daki Siyavuş Paşa’nın kervansarayı gerektiğinde 5 bin at barındırabiliyordu. Hanlar ise, kervansaraylara nispeten daha konforlu barınaklardı. Onlar da

²⁶² Yücel, Age., s. 44

²⁶³ Ayverdi, Age., s. 43

²⁶⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Temettuat Defteri no. 5948, S.440 (defter 624 sayfadır.)

kervansaraylar gibi, şehirlerde ve yol kenarlarında inşa edilmiş ve yolculara, yabancılara hizmet sunmuştur.²⁶⁵

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Filibe'de, Zâl-Mahmud Paşa Hanı, Tahtakale Hanı, Orta pazar Hanı, Varoş Hanı ve Şehabeddin Paşa Hanı vardır ve tüm bunlar kurşunla örtülmüştür.²⁶⁶

Şehabeddin Paşa: “Benden sonra yaşayacak Filibeliler adımı, savaş alanlarında dökülen kandan dolayı değil, barışçı eserlerimden dolayı hatırlasınlar.” demiş ve dediğiyle de amel etmiştir. Ölümünden altı yüz yıl geçse bile hala ayakta kalan eserler inşa etmiştir. Paşa'nın yaptırdığı han 560 yıllık varlığından sonra 1930 yılında yıkılmıştır. Belediye buradan çıkan malzemeleri ve çatıyı açık artırma yoluyla satmıştır. Giriş kapısı ise Etnografya müzesinde korunmaya alınmış ve halen orada bulunmaktadır. Vatandaşlarımızın ve yabancıların hayranlıktan irkildikleri bu tarihi binanın yerine bugünkü hal inşa edilmiştir. Çevre duvarları mağazalarla dolu olan ve Filibe'nin merkezî alışveriş caddesi üzerinde bulunan ve aynı zamanda bir çarşı nitelikli olan Kurşun Han “Komünist” dönemde yıkılmış ve yerine hal inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi, Şehabeddin Paşa Hanı'na Eylül 1652 yılında gelmiş ve hanı şöyle anlatmıştır. “Oldukça büyük olan kervansaray kapısında her zaman bekçi var. Akşam namazını takiben çalınan düdükten sonra kapı kapanıyor. Bekçi lambaları yakıp, kapı yanına yatıyor. Şayet bu saatten sonra misafir gelirse kapı açılıyor, misafirlere yemek veriliyor, fakat dışarıya kimse bırakılmıyor. Vakıf makamlarınca konan kurallar böyle. Sabah misafirler kalktıktan sonra yine bir düdük sesi ile herkes eşyasını kontrol ediyor. Hancılar şöyle bağıyor. “Ooo Muhammed'in evlatları! Malınız, hayvanlarınız, atlarınız, donlarınız yanınızda mı?” Misafirler hep bir ağızdan: “Her şey tamam, Allah razı olsun” dedikten sonra kapı açılıyor.”²⁶⁷

²⁶⁵ Memişoğlu, Age., s. 63-64

²⁶⁶ Evliya Çelebi, Age., s. 984

²⁶⁷ Kahraman, Age.. s. 79-80

E. ŞEHABEDDİN PAŞA HAMAMI

Osmanlılar, hadis-i şerifte önemi belirtilen “Temizlik imandandır.” ilkesini kendilerine şiar edinmişler ve temizlik hususuna çok büyük önem vermişlerdir. Onlar fethettikleri tüm şehir, kasaba ve köylerde pek çok su ile ilgili tesisler yapmışlardır. Çeşmeler, pınarlar, şadırvanlar ve hamamlar bu hizmetlerin başındaydı. Akarsu bulunmayan bölgelerde ve şehirlerde su yolları ve su kemerleri inşa edilmiş bu yörelerdeki halkın su ihtiyacı karşılanmıştır.

Osmanlı hamamlarını incelediğimiz vakit hemen hemen bütün hamamların istisnasız bir çok bölmeli ve kubbeli kârgir binalar, mimarlık sanatı bakımından değerli eserler olduğunu müşahede ederiz.²⁶⁸ Hamamları ikiye ayırabiliriz. Biri halk hamamları diğeri özel hamamlardır. Halk hamamları, çarşı ve mahallelerde halkın temizliği için hizmete sunulan, genelde bir vakıf tarafından yaptırılan ve herkese açık olan umumi hamamlardır. Özel hamamlar ise saray ve konaklarda şahısların kendileri için yaptırdıkları hamamlardır. Evliya Çelebi Filibe’de sekiz tane herkese açık halk hamamının. 165 civarında vilayet âyânına has hususi saray –özel- hamamların olduğunu haber vermektedir.²⁶⁹

Şehabeddin Paşa tarafından Filibe’de tüm halkın hizmetine sunulan çok güzel bir halk hamamı yaptırılmıştır. Meriç nehri kenarında inşa edilen hamamın suyu çok güzeldir.²⁷⁰

Şehabeddin Paşa bir de Edirne’de hamam yaptırmıştır. Bu hamamın mukataa usulü uzun süreliğine kiraya verilerek işletildiğini ve vakfa önemli bir gelir getirdiğini görüyoruz. H. 883 yılında bu hamam, vakfa bir seneliğine 2542 akçe vermek şartıyla Ahmed b. Mehmed’in tasarrufundadır. Hamam 885/1480 yılında ise iki yıllığına Eyyüb b. Yusuf’un uhdesinde görülmektedir. Eyyüb b. Yusuf hamamı işletme karşılığında ilk yıl vakfa 2745 kuruş, ikinci yılda ise 2542 kuruş ödemiş ve borcunda sadık kalmıştır. 12 Cemaziye’l-evvel 885 / 22 Temmuz 1480 tarihinden itibaren iki seneliğine 13000 akçe ve 12 Cemaziye’l-evvel 887 tarihinden iki yıllığına 16.300 akçe ile hamamın mutasarrıfı Mehmed b. Hacı Ali’dir. Mehmed borcunu

²⁶⁸ Memişoğlu, Age., s. 66-67

²⁶⁹ Evliya Çelebi, Age., s. 984

²⁷⁰ Evliya Çelebi, Age., s. 984

889/1484 yılında tamamıyla ödemiştir. 12 Cemaziye'l-ula 889 / 8 Mayıs 1484 tarihinde üç seneliğine naib-i gebran Hacı Bayram'ın 40.000 akçe karşılığında hamamın mutasarrıfı olduğu görülmektedir.²⁷¹ Filibe'deki hamamın da buradaki gibi mukataa usulü icara verilerek vakfa gelir sağlandığına kanaat ediyoruz.

F. ŞEHABEDDİN PAŞA MEDRESESİ

Büyük vakıf kurucuları, eğitim ve öğretim kurumlarının, bilhassa mekteplerin ve medreselerin inşa edilmesini asla ihmal etmemişlerdir. Bu kimseler, imparatorluğun tüm şehirlerinde olduğu gibi Balkanlarda da XIV. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın yarısına kadar Müslümanların meskûn olduğu köy, kasaba ve şehirlerde, cami, mescid, medrese yaparak İslam eğitimi ve öğretiminin tatbik edilmesi için gerekli olan şartları yerine getirmişlerdir.

İlk eğitim-öğretim hizmetleri bilindiği gibi camilerde yapılmıştır. Bunlar namaz için kurulmuş olmalarına rağmen İslam eğitim sürecinde çok önemli rol oynamışlardır. Camiler, bünyesinde olan sıbyan mektepleriyle çocukların ve ergenlerin; vaaz ,hutbe ve Kur'an dersleriyle tüm Müslümanların dini eğitimine hizmet etmiştir. Sıbyan mekteplerinin bir üst derecesi olan okullar ise medreselerdir. Bunlar kuruluşları, teşkilatları, ilmi ve eğitim-öğretim faaliyetleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu özellikleri yanında birer vakıf kuruluşları olmaları ile sosyal bakımdan, mimari yapıları ile sanat tarihi bakımından ayrıca önem arz ederler. Medreseler Türk eğitimine büyük katkıda bulunmuştur. Bütün medreselerin ve burada ders veren müderrislerin, hatta medreselerdeki talebelerin masrafları büyük vakıflar tarafından temin ediliyordu. Bazı medreselerin imaretleri de vardı ve burada talebelerin yiyecek ve diğer ihtiyaçları karşılanırdı.²⁷²

Evliya Çelebi'ye göre, Filibe'de iki tane meşhur medrese olup bunlar Karagöz Paşa ve Şehabeddin Paşa medreseleridir.²⁷³ İmaret Camii'nin yanında olan Şehabeddin Paşa Medresesi on iki öğrenci odasından oluşmaktadır.²⁷⁴

²⁷¹ Gökbilgin, Age., s. 117

²⁷² Memişoğlu, Age., s. 69-70

²⁷³ Evliya Çelebi, Age., s. 984

²⁷⁴ M. Kiel, Filibe, s. 79

Şura-yı Devlet Evkaf tasnifinde müderris tayiniyle ilgili bir belgede şöyle geçer. “Filibe’de Gazi Şehabeddin Medresesi müderrisi Yahya Efendi vazifesinin itasına dair efendi-i muma ileyhin arzuhali ve evkaf-ı hümayun nezaretiyle tezkire-i riyaset. 18 Safer 1196 / 4 Şubat 1782”²⁷⁵

Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri’nin birinde rastladığımız bir kayıt ise şöyledir. “Şehabeddin Paşa Medresesi müderrisi Kara Ali Efendi’nin mahlûlünden Nevşehirli Hacı Hızır Efendi’ye tayinine dair. 16 Rebiü’l-evvel 1277 / 4 Ekim 1860”²⁷⁶

Bu iki kayıttan anlaşılacağı üzere 1196/1781 yılında medresenin müderrisi Yahya Efendi’dir. 1277/1860 yılında ise müderris Kara Ali Efendi’nin yerine göreve Nevşehirli Hacı Hızır Efendi tayin edilir.²⁷⁷

Müderrislerin ne kadar maaş aldıklarıyla ilgili bilgiye yine Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri’nin birinde rastladık. 25 Zilhicce 1279 – 26 Safer 1280 (13 Haziran 1863-11 Ağustos 1863) tarihleri arasında Şehabeddin Paşa Vakfı’nın giderlerinin açıklandığı deftere göre; bu yıllarda müderrislik yapan Hızır Efendi’nin görevi karşılığında aldığı maaş aylık 60 kuruştur.²⁷⁸

Maliye Nezareti Temettuat Defterinde medresenin müderrisinin Hacı Ali Efendi’nin olduğunu görülmektedir. Hacı Ali Efendi Filibe’nin Cami-i Kebir mahallesinde ikamet etmektedir. Kendisine ait bir de çeltik tarlası vardır ve bu tarlayı ekip biçmektedir. 1260/1845 yılında tüm gelirleri için bir senede 5305 kuruş temettuatının olduğu kaydedilmiştir.²⁷⁹

G. ŞEHABEDDİN PAŞA DARU’L- KURRASI

Daru’l-kurra, medreselerden farklı olarak Kur’an-ı Kerim’i doğru dürüst, tecvid ve kaideleri üzerine okutmak için eğitim veren hususi okula denirdi.²⁸⁰

²⁷⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (B.O.A.) Şurayı Devlet, Defter No: 209, Evrak no: 223

²⁷⁶ N.S.E.D. 16705

²⁷⁷ N.S.E.D. 16705

²⁷⁸ N.S.E.D. 18397

²⁷⁹ Temettuat defteri no. 5948

²⁸⁰ Memişoğlu, Age.. s. 70

Müstakil bir binanın olmaması durumunda Kur'an dersleri camilerde verilmekteydi. Daru'l-kurrada ders veren hocaya şeyhu'l-kurra deniliyordu.

Evliya Çelebi, Filibe'de yedi tane daru'l-kurra olduğunu, Ulu Camii'deki şeyhu'l-kurranın (Gazzaz-zâde adında bir zatın) Kur'an-ı Kerim'i yedi kıraat üzere öğrettiğini, Şehabeddin Paşa Daru'l-kurrası'nın ise her gün eğitim verdiğini bildirir.²⁸¹

22 Rebiü'l-evvel 1191 / 13 Mayıs 1777 tarihli bir vesikada Şehabeddin Paşa Şeyhu'l-kurranın, derslerini Şehabeddin Paşa Camii'nde pazartesi ve perşembe günleri sabah namazından sonra verdiğini görmekteyiz.²⁸² Evliya Çelebi derslerin her gün verildiğini belirtirken mezkur vesikada derslerin haftada sadece iki gün verildiğinin yazılması zamanla farklı uygulamaların olduğunu gösteren bir delildir.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulduğumuz 1170/1756 yılına ait bir vesikada, Şehabeddin Paşa Vakfı'nda yevmi yirmi akçe maaş ile şeyhü'l-kurralık cihetine Hacı Ali Efendi'nin tayin edildiğini görüyoruz. Ali Efendi, devlet-i âliyyede reisü'l-kurra ve üstaz-ı kül olan merhum Yusuf Efendi-zâde'nin talebesidir. Daha önce şeyhü'l-kurralık cihetine resmi olarak mutasarrıf olmayan ama gayr-ı resmi bu görevi yürüten Ali Efendi'nin maddi durumu kötü olduğu için kendisine vazifesi karşılığında vakıftan oldukça yüksek bir ücret tahsis edilir. 1185/1771 yılında imamın yevmi 5 akçe, 1196/1781'de müezzinin yevmi 4 akçe, h. 1196'da yasinhanın yevmi 2 akçe aldıklarını düşünürsek hakikaten de şeyhu'l-kurranın yevmi 20 akçeden aylık 600 akçe ile bu kadar yüksek maaş alması hayli dikkat çekicidir. Ayrıca bunu, şeyhu'l-kurralık vazifesinin ne kadar önemli olduğunu gösteren bir durumdur diye düşünebiliriz.

Bunun yanında Seyyid Mustafa'nın sunduğu arzuhalde şeyhu'l-kurra Ali Efendi'nin neden bu kadar fazla maaş aldığı açıkça belirtilmiştir. Buna göre "Üstad-ı küllimiz" olarak zikredilen Hacı Ali Efendi'ye iyali perişan ve hali pür melal olduğu için aylık 600 akçe maaş verilmiştir. 5 Rebiü'l-ahir 1170 / 28 Aralık 1756 tarihli bu vesikada Hacı Ali Efendi'nin şeyhu'l-kurralık cihetine müebbet olarak tayin edildiğini ve ölümünden sonra görevin evladına tahsis edildiğini görmekteyiz.²⁸³

²⁸¹ Evliya Çelebi, Age., s. 984

²⁸² C.E. 21696

²⁸³ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evkaf 10675

1191/1777 yılında Şehabeddin Paşa Camii'nde pazartesi ve perşembe günleri sabah namazından sonra Kur'an okutan ve yevmi 3 akçe vazife ile şeyhü'l-kurra olan Hafız Mahmud Efendi ölünce Şeyhu'l-islam Mehmed Esad Efendi'nin ilamı üzerine yerine oğlu Mahmud Efendi tayin edilir ve yedine berat-ı şerif verilir. Vakıf 1170/1756 yılında şeyhu'l-kurraya aylık 600 akçe verirken 21 yıl sonra 1191/1777 senesinde sadece aylık 90 akçe maaş vermektedir. Bu kadar fahiş farkın sebebi daha önce de belirttiğimiz üzere 600 akçe maaş alan Hacı Ali Efendi'nin özel konumundan kaynaklanmaktadır.

Mahmud Efendi'nin tayinini anlatan vesika şöyledir.

“Der-devlet-i mekine arz-ı bende-i kemine budur ki,

Nezaretimizde olup Filibe'de vaki merhum Şehabeddin Paşa Cami Vakfı mahsulünden olmak üzere yevmi 3 akçe vazife ile isneyn (pazartesi) ve hamis (perşembe) günü ba'd-ı salat-ı fecr şeyhu'l-kurra ve yevmi 2 akçe vazife ile cuma gecesi ba'de'l-mağrib vâkıf merhumun türbesinde yasinhan olan Hafız Mahmud Halife fevt olup mutasarrıf olduğu ciheteyn-i mezkurateyn mahlûl olmağla yerine erbab-ı istihkaktan iş bu bais arz-ı rakîb sulbi oğlu Mahmud Efendi kullarına faziletli semahatlu şeyhu'l-islâm Mehmed Esad Efendi hazretleri işaret-i aliyye buyurulmalarıyla mucebince müteveffa babası mahlûlünden merhum kullarına tevcih ve yedine berat-ı şerif-i âl-i şân inayet ve ihsan buyurulmak ricasına der-i devlet-medara arz olundu. Baki ferman der-adlindir.

Mucebince tevcih olunmak üzere. 22 Rebiü'l-evvel 1191 / 13 Mayıs 1777”²⁸⁴

H. VAKIFTA OLAN GÖREV VE GÖREVLİLER

1. İmamet

İmamlık ya da imamet, İslam dininde önemli ibadetlerden biri sayılan namaz ibadetinin bir kişi tarafından yönetilmesi işine denilir. Namaz kıldırın kişiye imam adı verilir. İmamlık görevine atanan bir imam en başta camide namaz kıldırın görevliydi ve bunun için vakıftan maaş alıyordu.

²⁸⁴ B.O.A. Cevdet Evkaf Tasnifi (C.E.) Defter no: 21696

Şehabeddin Paşa Camii'nde iki imamet/imamlık kadrosunun olduğunu görmekteyiz. İlk dönemlerde imamlık görevi yapan kimseler hakkında pek bilgiye ulaşamadık. 1185/1771 yılında imam-ı sâni (ikinci imam) olarak görevini sürdüren Hafız Abdulfettah bu yılda vefat eder. Ölümü üzerine Filibe kadısı Mehmed Hakhüda Efendi'nin ilamıyla boş kalan yerine günlük 5 akçeden aylık 150 akçe maaş ile oğlu Mehmed Nuri tayin edilir. Yedine 8 Cemaziye'l-ahir 1185 / 9 Ekim 1771 tarihinde berat-ı şerif-i âl-i şân verilir.²⁸⁵

1262/1845 yılında ise Hafız İsmail b. Ömer'in camiin hem hatibi hem de imamı olduğu kayıtlara geçmiştir. Hafız İsmail'in bu iki görevinden bir senelik temettuatı 967 kuruştur. Camiin diğer imamı Süleyman Efendi b. Mustafa'dır ve bu görevi için yıllık temettuatı 550 kuruştur.²⁸⁶

1282/1865 yılında günlük 13 akçeden aylık ortalama 390 akçe maaş ile hem imamlık hem de hatiplik görevini Seyyid İsmail b. Hacı Abdullah'ın yürüttüğüne şahit olmaktadır.²⁸⁷

İmaret Camii'nin dışında Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı Edirne'nin Çuka nahiyesinin Paşa köyünde bir cami-i şerif bulunmaktadır. Bu camiin imam ve hatibi Hüseyin Halife'dir. Bu kişi ifa ettiği görevi karşılığında aylık 300 akçe maaş almaktadır. Ölünce boş kalan yerine Ahmet b. İbrahim geçmek ister. Edirne'deki Evkaf müfettişi vekili Mevlana Mehmed, imam ve hatip olmak isteyen Ahmet'in tayin ve berat ricasını İstanbul'daki Babu's-saade ağasına bildirir. 29 Cemaziye'l-evvel 1185 / 11 Eylül 1771 tarihiyle muvarrah olan padişahın verdiği berat-ı hümayun gereğince Babu's-saade ağası olan Mustafa Ağa tayin ve tevcih için gerekli olan işlemleri tamamlar ve yazdığı berat-ı hümayunda "Bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki, mezbur Ahmed b. İbrahim -zide salah- varub mütevaffa-yı mezbur (ölen kişinin) yerine cami-i mezkurda imam ve hatip olup eda-yı hizmet eyledikten sonra tayin olunan yevmi 10 akçe vazifesin vakf-ı mezbur mahsulünden mütevellisi olanlar yedinden (elinden) alub mutasarrif ola. Şöyle bileler, alamet-i şerife itimat

²⁸⁵ C.E. 30630

²⁸⁶ Temettuat defteri no. 5948. S. 440

²⁸⁷ C.E. 11410

kılalar” diyerek Ahmet ibni İbrahim’i göreve tayin eder.²⁸⁸ Böylece 2 Cemaziye’l-ahir 1205 / 8 Şubat 1791 tarihinde aldığı berat-ı şerifle Çuka köyündeki vakfa bağlı camiin resmi imam ve hatibi olan Ahmet ibni İbrahim hem göreve başlar hem de vakıftan aylık 300 akçe maaş alır.

2. Müezzinlik

Şehabeddin Paşa Camii’nin müezzini görevi karşılığında günlük 4 akçeden aylık 120 akçe maaş alıyordu. Müezzin olarak tayin edilecek kimselerde aranan en önemli şart, Kur’an-ı Kerimi tecvit üzere güzel okumak idi. Zamanında camiyi açmak, vakti geldiğinde ezanı okumak ve namazlarda müezzinlik yapmak bunların asli görevleri arasındaydı. Müezzin öldüğü veya kendi isteği ile vazifeyi bıraktığı zaman göreve atamada genelde, liyakatli olması şartıyla oğlunun tercih edildiği görülmektedir.

1131/1719 yılında camiin müezzinlik görevini yevmi 4 akçeyle sürdüren Mustafa’nın bu yılda ölmesiyle yeri hâli (boş), hizmeti muattal kalmıştır. Babasının ölümünden sonra boş kalan göreve geçmek isteyen Halil Efendi bir dilekçeyle başvuruda bulunur. Vakfın mütevellisi, göreve liyakatli, “her vechile mahale müstehak” gördüğü Halil Efendi’nin camiin müezzini olarak alınmasında yardımcı olur ve bizzat kendisinin 24 Şaban 1131 / 13 Temmuz 1771 tarihinde yazdığı arzuhalde onun yevmi 4 akçeden aylık 120 akçeyle müezzin tayin edilmesini ve yedine berat-ı şerif verilmesini ister.²⁸⁹

1131/1771 yılında göreve başlayan Halil b. Mustafa 1191/1777 yılına kadar bu vazifesini yerine getirir. Tam tamına 60 yıl Şehabeddin Paşa Camii’nde müezzinlik yapan Halil b. Mustafa 1191/1777 senesinde ölünce boş kalan yerine oğlu Mehmed Emin geçmek ister. Bu suretle isteğini vakf-ı şerife ilam eder. 22 Zilkade 1191 / 21 Kasım 1777 tarihinde sadır olan ferman gereğince müezzinlik yapmaya ehil ve müstehak olan müteveffanın oğlu Mehmed Emin yevmi 4 akçe maaş ile vazifeye tevcih edilir ve yedine berat-ı şerif-i âl-i şân verilir.²⁹⁰

²⁸⁸ C.E. 25696

²⁸⁹ C.E. 25696

²⁹⁰ C.E. 21696

1262/1845 yılında Camiin müezzinlik görevini Hafız Mustafa b. Mehmed ifa etmektedir. Hafız Mustafa'nın bu görevden bir yıllık temettuatının 244 kuruş olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca aynı yıllara ait temettuat defterinde camiin müezzinlik görevi için ikinci bir şahsın ismi zikredilmektedir. Bu durum ya camide iki müezzinin görev yaptığını ya da bu iki şahsın aynı yılda peşi peşine göreve geldiğini göstermektedir. İkinci müezzin Ahmet Efendi b. Şeyh İbrahim olup yıllık temettuatı 558 kuruştur.²⁹¹

3. Hitabet

Hatiplik, camide Cuma namazında minber denilen yerde uygun görülen dini herhangi bir konuda cemaata vaaz ve nasihat edilmesi görevine denilmektedir. Yapılan bu konuşmaya hutbe, konuşma yapana ise hatip denilmektedir.

Şehabeddin Paşa Camii'nde günlük 5 akçe ile hatip ve bir akçe ile devirhan olan, maddi durumu iyi olmayıp ailesi kalabalık olan ve adını tespit edemediğimiz fakir birisi, sunduğu arzuhalde 1097/1686 senesinden 1118/1707 senesine kadar toplam yirmi bir yıl bu görevleri ifa etmesine rağmen vakfin mütevellisi Mehmed adlı kişinin kendisine bir akçe dahi vermediğinden şikayet eder. Filibe kadısına bildirdiği bu arzuhalinde vakfin vermeye muktedir olduğu halde 21 senede mücmel olan 252 kuruş paranın kendisine verilmesini ister.²⁹²

Şehabeddin Paşa İmaret-i âmiresi ve Cami-i Şerifi'nin Temmuz 1279/1862'deki masraflarını gösteren defterde yazıldığına göre, camiin hatibi Hafız Hamid Efendi olup bu kişiye Temmuz ayında 30 kuruş maaş verilmiştir.²⁹³

1282/1865 yılında camiin hatibini Seyyid İsmail ibni Hacı Abdullah olarak görüyoruz.²⁹⁴

²⁹¹ Temettuat defteri no. 5948, S. 440

²⁹² C.E. 4686

²⁹³ N.S.E.D. 18397

²⁹⁴ C.E. 11410

4.Yasinhan

Yasinhan, Kur'an-ı Kerimde bulunan Yasin suresini okuyan anlamına gelir. Yasinhan haftanın belli günlerinde özellikle cuma gecesinde, peygamberlerin, Hz. Peygamberin, ashabının ve vâkıfın ruhuna Yasin suresi okuyup sevabını bağışlayan kişi anlamında kullanılırdı.

Şehabeddin Paşa Cami Vakfı'nda da yasinhan vardı. Yasinhan cuma gecesini akşam namazından sonra vâkıf merhumun türbesinde Yasin okuyordu. Mutat devam eden bu vazifesinden dolayı günlük 2 akçe maaş alıyordu. 1191/1777 senesinde vakfın türbesinde yasinhan olan Hafız Mahmud Halife ölünce yerine Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi hazretlerinin işareti mucibince sulbi oğlu Mahmud Efendi tayin edilir. Aynı şekilde ölen babasının uhdesinde olan şeyhu'l-kurra'lık ciheti de kendisine tayin edilir.²⁹⁵

5. Devirhan ve Ser-devirhan

Devirhan Kur'an-ı devamlı hatmederek devreden kişi anlamına gelir. Devirhan Kur'an-ı hatmederek sevabını özellikle Hz. Peygamberin ve merhum vâkıfın ruhuna bağışlardı. Büyük vakıfların hemen hemen hepsinde devirhanlık ciheti mevcuttu.

9 Şevval 1118 / 14 Ocak 1707 tarihine ait Cevdet Evkaf Tasnifi'nde rastladığımız bir belge, vakfın devirhanlık cihetiyle ilgili hem tayinden hem de bir probleminden bahseder. Hitabet bölümünde de bahsettiğimiz üzere ismi vesikada zikredilmeyen, fakiru'l-hal ve kesiru'l-iyal (hali fakir, ailesi kalabalık) olan bir kişi, 1197/1782 senesinden beri yevmi 5 akçeyle hitabet ve 1 akçeyle devirhanlık cihetine mutasarrıf olmasına rağmen 21 yıldır maaşını alamamaktan şikayet eder. Filibe kadısına sunduğu arzuhalde vakfın mütevellisi Mehmed'in muktedir olmasına rağmen toplam 252 kuruşu vermediğini belirtir.

Yapılan soruşturma neticesinde deftere "Zikrolunan hitabet ve devirhanlık vech-i meşrut üzere yevmi 10 akçe vazife ile defterde mestur ve cülus-ı hümayun beratı dahi verildiği mukayyettir. Lakin vakf-ı mezburun defter-i atıka bundan akdem

²⁹⁵ C.E. 216967

sefer-i hümayunda zayi olmağla ne tarihte terakki verildiği malumum değildir. Emr u ferman devletlu Sultanım hazretlerindedir. 9 Şevval 1118 / 14 Ocak 1707²⁹⁶ şeklinde bir kayıt düşülmüştür.

Mağdur durumda görülen bu kişinin parasını alıp alamadığını bilemiyoruz ama vakıfta görülen bu tür problemlerin varlığı dikkat çekicidir. Ayrıca yapılan soruşturma sonunda vakfın eski defterinin sefer-i hümayunda kaybolduğunu, defterde hitabet ve devirhanlık cihetinin toplam yevmi 10 akçe olduğunu görmekteyiz. Hitabetin yevmi 5 akçe olduğunu düşünürsek²⁹⁷ devirhanlık görevi için vakfın 5 akçe tahsis ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat vakfın bu kişiyi 1 akçe ile tayin ettiği, başka bir vesikada ise bu görevi yapan birisine yevmi 2 akçe verdiği²⁹⁸ görüldüğünde ya keyfi bir uygulamanın olduğunu yada vakfın liyakate göre maaş verdiğini düşünmemiz mümkündür.

1191/1777 yılında vakıfta ser-devirhan olan Hafız Mahmud Halife ölünce mutasarrıf olduğu cihet mahlul (boş) kaldığında yerine erbab-ı istihkaktan sulbi oğlu Mahmud Efendi geçmek ister. Bu suretle sunduğu arzuhali değerlendiren Filibe kadısı, 22 Zilkade 1191 / 22 Aralık 1777 tarihinde günlük 2 akçe vazife ile Mahmud Efendi'yi ser-devirhanlığa tayin eder ve yedine berat-ı şerif verilmesini beyan eder.²⁹⁹

6. Dua-gû

Dua-gû; dua okuyan anlamında olup vâkıfların şahıslarına, dine, devlete ve bütün müminlere hayır dua eden kimselerdi. Bu duaları karşılığında vakıftan maaş alıyorlardı.³⁰⁰ Diğer bir ifadeyle maddi durumu kötü olan, kimsesiz, yoksul ve fakir kimselere, vakıf tarafından belli miktarda maaş bağlanarak hem bunların ihtiyaçları karşılanıyor hem de hayır duaları alınıyordu. Bu maaşların hukuki durumu sadaka hükmündeydi.

²⁹⁶ C.E. 4686

²⁹⁷ C.E. 4686

²⁹⁸ C.E. 21696

²⁹⁹ C.E. 21696

³⁰⁰ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996, s. 354

Şehabeddin Paşa Vakfı çok büyük olup birçok yerde mevkufu olan bir vakıftı. Filibe ve Edirne topraklarında birçok müesseseleri vardı. Müesseselerin fazla olması görev ve görevlilerin de fazla olmasını gerektiriyordu. Binaenaleyh vakfin Filibe ve Edirne’de de dua-gû ciheti vardı.

Şehabeddin Paşa’nın Edirne’de olan evkafına bağlı dua-gû cihetine mutasarrıf olan Şeyh Ahmed görevine karşılık yevmi 10 akçe maaş alıyordu. Filibe kadısı Mevlana Mehmed Paşa, 3 Receb 1089 / 21 Ağustos 1678 tarihinde yazdığı arzda, “beş akçesi vakıfmânda ve beş akçe vazifeye mutasarrıf olmak üzere mahalline şerh verile” diyerek Şeyh Ahmed’in yevmi 5 akçe alması gerekirken şart-ı vâkıfa muğayir (vâkıfın şartına aykırı) hareket edip kanaatsizlik ederek 10 akçe aldığını, halbuki 5 akçenin vakfa ait olması gerektiğini belirtilir. Şeyh Ahmed her ne kadar buna itiraz etse de, deftere bakıldığında “5 akçeden ziyade mezbura vazife talep ettirilmemesi” şeklinde yazıldığından Şeyh Ahmed’e dua-gû ciheti için yevmi 5 akçe verilmesi kararlaştırılır. 1089/1678’in Receb ayından sonra Şeyh Ahmet’in bu uygunsuz maaş alımına son verilir.³⁰¹

Şehabeddin Paşa Camii Vakfı’na bağlı Filibe’deki dua-gû cihetine ise 1206/1792 yılında günlük 4 akçe vazife ile Hatice ve Zeyneb binti Ömer Halife müşterek mutasarrıflardır. Zeyneb Hatun’un ölmesi üzerine yerine Babu’s-saade Ağası Vakfı’nın nâzırı Osman Ağa’nın arzıyla 15 Cemaziye’l-ahir 1206 / 10 Şubat 1792 tarihinde yazılan ruus-ı hümayun gereğince boş kalan yerine Şerife Ayşe Hatun mutasarrıf olur ve yedine berat-ı şerif verilir.

Daha sonra Hatice ve Ayşe hanımlar ellerinde olan beratları teslim ederek kendi hüsnü rızalarıyla bu görevi erbab-ı istihkaktan Ahmed ibni Hacı Yakub Halife’ye feragat etmek isterler ve 3 Cemaziye’l-ahir 1209 / 27 Aralık 1794 tarihinde kasr-ı yed için dilekçe yazarlar. Edirne Haremeyni’s- şerifeyn müfettişinin ilamı gereğince Hatice ve Ayşe’nin kasr-ı yedlerinden Ahmed’e tevcih edilir ve yedine berat verilir.³⁰²

³⁰¹ B.O.A. İbnü’l-Emin Tasnifi, Defter no: 1414

³⁰² C.E. 32447

7. Buğdaycılık

Vakıf arazilerini işleten mutasarrıflar, bu arazilerden elde ettikleri ürünlerin belli bir miktarını vakfa vergi olarak veriyorlardı. Buğdaycılık görevi, vakfa gelen bu ürünlerin vakfa gelişi, gidişi, ambarlara yerleşmesi vs işleri yürütmeye deniyor olsa gerektir. Bu görevin içeriğiyle ilgili pek bir malumat bulamadık.

Şehabeddin Paşa Vakfı'nda buğdaycılık ciheti (görevi) de bulunuyordu. Bu görevi 1278/1861 yılında günlük 4 akçe maaş ile Yahya Saidi yürütüyordu. Yahya Saidi vefat ettiğinde üç oğlu Osman, Tahir ve henüz çocuk yaşta olan Ahmed bulunuyordu. Babalarının vefatından sonra Osman ve Tahir vakfin buğdaycılık görevine ve imamlığa talip olmak için yazdıkları arzuhali Filibe kadısına iletirler. Mahkeme ise konuyu araştırmaya koyulur. Eski berat kayıtlarına bakıldığında ölen kişi hakkında iki isme rastlanır. Bunlar Yahya Saidi ve Seyyid Mehmed olup isimler birbirine karıştırılarak hangisinin sahih olduğu , buğdaycılık cihetinin metruk ve lüzumlu olup olmadığı ve hala vakıfta buğdaycılık cihetinin mevcut ve mekşûf olup hizmetin eda edilip edilmediği, Osman ve Tahir'in cibayet, tevliyet, imamet, muallim-i sıbyanlık ve cüzhanlık cihetlerine ehliyetli ve müstehak olup olmadığı ve iki imametin şahs-ı vahitte birleşmesinin caiz olup olmadığı bilinemediğinden Filibe Evkaf müdürüne bu sorular sorulur.

Yazılan tahrirata cevaben varid olan ilam, mazbata ve inhada "müteveffâ-yı mumaileyhin (ölen kişinin) sahih isminin Yahya Saidi olduğu, Şehabeddin Paşa İmaretinde el-yevm mevcut ve mekşûf olarak buğdaycılık hizmeti icra olunmakta bulunduğu, mezbûr Osman ve Tahir'in cihât-ı mezkuradan imamet, muallim-i sıbyanlık ve cüzhanlık ehliyetleri imtihanla sabit olduğu, cibayet ve buğdaycılık cihetlerine ise ehil ve müstehak oldukları ve iki imametin şahs-ı vahidde cemmi caiz değilse de Osman'ın Ayna Hoca Cami-i Şerife'de, Tahir'in ise öğle ve ikinci namazları için Mahmud Efendi Cami-i Şerife'de münavebe ile (imam olarak) eda-yı hizmet eylemelerinin mümkün olduğu" ifade edilir.

19 Cemaziye'l-ahir 1281 / 20 Kasım 1864 tarihinde Filibe Evkaf Müdürü Abdullah Rağıp Efendi'nin yazdığı cevabı. Filibe Kadısı Said Efendi-zâde Mahmud Aziz Efendi'nin ilamı ve Filibe Sancağı Meclisi'nin merbut bir kıta mazbatası

gereğince 3 Şaban 1282 / 22 Aralık 1865 tarihinde Osman ve Tahir babalarının fevtinden sonra küçük kardeşleri Ahmet büyüyünceye kadar bi'n-niyabe buğdaycılık cihetine müştereken tevcih edilir. Ayrıca Osman, Ayna Hoca Cami-i Şerifi'ne Tahir ise Mahmud Efendi Cami-i Şerifi'ne imam olarak tayin edilir.³⁰³

8. Kitabet

Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı pek çok köy ve arazi vardı. Bunlar yerli köylüler tarafından işletiliyor ve köylüler belli bir miktarda vakfa vergi veriyordu. Arazinin mutasarrıfı değiştiği zaman vakıf, yeni mutasarrıftan resm-i ferağ, resmi intikal, resmi mahlûl adına küçük bir vergi daha alıyordu. Vakfın icara verilen dükkanları yine gelir getiriyordu. Vakfın gelirleri olduğu gibi, pek çok giderleri de vardı. Katipler vakfın bu tür gelir ve giderlerin muhasebesini yapıyorlardı.

Şehabeddin Paşa Vakfı'nın merkezi olan Filibe'de katip olduğu gibi vakfa bağlı köylerin de ayrı katipleri olabiliyordu. Mesela Kızılhisar ve Tevabii köylerinin bir katibi, Vidin köyünün başka bir katibi vardı.

1076/1665 yılında vakfa bağlı Vidin köyünün kitabet görevi, Mahmud'un uhdesinde görülür. Katip Mahmud'un bu yılda ölmesi üzerine yerine yevmi 4 akçeden aylık 120 akçe maaş ile Musa b. Mustafa tevcih edilir.³⁰⁴ 1106/1694 yılında ise vakfın katibi olan Mustafa Seyfullah ölünce, Filibe merkezdeki işleri için günlük 10 akçe ile yerine oğlu Osman geçer.³⁰⁵ Mustafa Seyfullah aynı zamanda 4 akçe ile vakfa bağlı Kızılhisar ve tevabii köylerin katipliğini yapar. Öldüğünde bu görev İbrahim b. Mahmud'a tevcih edilir.³⁰⁶

Vakfa bağlı Vidin ve Kızılhisar köyünün katipliği yevmi 4 akçeden aylık 120 akçe iken Filibe merkezindeki katipliğin ücreti yevmi 10 akçeden aylık 300 kuruş idi. Bu maaşların farklı olması gayet doğal olsa gerektir. Zira vakfın merkezindeki kitabet işleriyle köydeki işlerin çalışma yoğunluğu farklıdır.

303 C.E. 20996

³⁰⁴ İbnü'l-emin 1477

³⁰⁵ İbnü'l-emin 3811

³⁰⁶ İbnü'l-emin 4201

1176/1762 yılında günlük 4 akçe maaş ile vakfın Kızılhisar katibi olan Mehmed b. Ali kendi hüsnü rızasıyla Ali b. Hüseyin'e feragat eder. Eski beratını da teslim eder.³⁰⁷

1205/1790 yılında vakfın yevmi 10 akçe vazife ile kitabet cihetine mutasarrıf olan Osman Halife ölünce boş ve hâli kalan görevine Babu's-saade Ağası Vakfı'nın nâzırı Osman Halife yazdığı arzuhalde "1205 senesi Rebiü'l-evvelin 21. günü tarihiyle muvarrah verilen rüus-ı hümayunum mucebince (gereğince) bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki, mumaileyh Şahin Ahmed hazine-i hümayun-ı sâbika -zide kudrehu- varub mütevaffa-yı merkum (ölen kişinin) yerine vakf-ı mezburun ba-mukabele-i tammen ber-vechi te'yid katibi olub eda-yı hizmet eyledikten sonra tayin olunan yevmi 10 akçe vazifesi evkaf-ı mezbur (Şehabeddin Paşa Vakfı) mahsulünden mütevellisi olanlar yedinden alub mutasarrıf ola. Şöyle bileler. Alamet-i şerife itimad kılalar." diyerek 2 Rebiü'l-ahir 1205 / 9 Aralık 1790 tarihinde Şahin Ahmet'i kitabet görevine tayin eder ve günlük 10 akçe maaş tahsis eder.³⁰⁸

9. Cibayet

Vakfa ait gayrı menkulleri işleten kişiler vakfa belli miktarda vergi veriyorlardı. Vakfa verilmesi gereken bu vergileri toplayan kişiye vargi tahsildarı yani câbi, vergi tahsil etme işine ise cibayet denilmektedir. Câbiler yaptıkları görev karşılığında maaş alıyorlardı.

Şehabeddin Paşa Vakfı'nın cibayet görevi ile ilgili iki vesikaya ulaşabildik. Buna göre vakfın cibayet görevine yevmi 4 akçe vazife ile mutasarrıf olan Mehmed Halife b. Ahmed 1176/ 1762 yılında kendi hüsnü rızasıyla görevi Mehmed b. Mustafa'ya feragat eder. Vakfın mütevellisinin ilamı üzerine Mehmed b. Mustafa'ya tevcih edilir ve yedine berat-ı şerif verilir.³⁰⁹

Maliye Nezareti Temettuat defterlerinden birinde ise 1262/1845 yılında vakfın cibayet görevinin Hacı Mehmed b. Celal tarafından yürütüldüğü ifade edilir.

³⁰⁷ C.E. 928

³⁰⁸ C.E. 23340

³⁰⁹ C.E. 929

Hacı Mehmed'in, Filibe'nin Hacı Mesud mahallesinde ikamet ettiği ve mezkur yılda temettuatının toplam 1198 kuruş olduğu kaydedilir.³¹⁰

İ. VAKFA BAĞLI KÖYLER, GAYR-I MENKULLER ve VAKFIN GELİRLERİ

Nezaret Sonrası Evkâf Defterleri'ni incelediğimiz zaman vakıfta vuku bulan ferağ ve intikal vergilerinin teferruatlı bir şekilde yazıldığına şahit oluyoruz. Bu defterlerde vakfa bağlı gayr-ı menkuller, bunların mutasarrıflarının kimler olduğu, bir mutasarrıftan diğerine intikal sırasında vakfin aldığı vergi ve bazı konularda vakıf hakkında bilgiler bulunmaktadır. Vakfa bağlı Filibe ve tevabii köylerindeki gayr-ı menkuller icara verilerek vakfa oldukça büyük bir gelir elde edilmekteydi.

Şehabeddin Paşa Vakfı ile ilgili tespit ettiğimiz onlarca defteri incelediğimizde vakfa bağlı köy ve gayr-ı menkulleri şöyle tespit ettik. Tabii akıldan çıkarılmamalı ki, bu zikredeceğimiz vakfin mevkûfâtının sadece bir kısmıdır.

1. Vakfın Filibe Merkezindeki Gayr-ı Menkulleri

- 1) Paşa mahallesi toprağı: Tarla, menzil, bağ, yurt ve çayır
- 2) Değirmen mahallesi toprağı: Menzil, tarla, koru, bağ ve çayır
- 3) Şehirde Hoca dükkanı
- 4) Şehirde 2 bab dükkan
- 5) Bostan civarında 1 bab dükkan
- 6) Kalaycı dükkanı
- 7) Cısr-i kebir civarında 1 bab nalbant dükkanı
- 8) Bedesten civarında 1 bab mesken
- 9) Tahtakale Hamamına muttasıl uzunluğu 6, eni 3 zira olan arsa
- 10) Tahtakale' de yumakçı dükkanı
- 11) Arabacılar çarşısında dükkan
- 12) Sahafhanede 1 bab dükkan

2. Köylerdeki Vakfa Ait Gayr-ı Menkulleri

- 1) Kızılhisar köyü : Tarla, menzil, ahır ve çayır

³¹⁰ Temettuat defteri no. 5948, S. 336

- 2) Timurcular köyü ve buradaki Yeni Mahallesi toprağı: Tarla, koru, bağ, menzil (ev), çayır ve bahçe
- 3) Çanakçılar köyü: Tarla, arsa, çayır, bağ, harman yeri ve menzil
- 4) Aharyanlı köyü: Yurt, tarla, çayır, bağ, arsa, koru, menzil, koru ve ahır
- 5) Zencirli köyü: Çayır, tarla, arazi, menzil, bahçe, bağ, koru ve gül tarlası
- 6) Hisar köseleri köyü: Çayır, bağ, tarla, koru ve menzil
- 7) Kara toprak köyü: Tarla, menzil ve arsa
- 8) Selçuk Oba köyü: Menzil, tarla, çayır, bağ ve koru
- 9) Turgutlu köyü: Menzil, koru, tarla ve çayır
- 10) Devrine köyü: Menzil, tarla, bağ, bahçe, çayır ve dutluk
- 11) Leskova köyü: Menzil, tarla, bağ ve çayır
- 12) Gökline köyü: Menzil, bağ, tarla, bahçe, çayır ve yurt
- 13) Kara ağaç köyü: Tarla, bağ, yurt, arazi ve harap bağ
- 14) Benaye köyü: Tarla ve bağ
- 15) Hamidli kebir köyü: Tarla, arsa, menzil, bağ, koru, gülek (gül bahçesi) ve çayır
- 16) Anbarlı köyü: Tarla ve çayır
- 17) Doğanlı köyü: Tarla
- 18) Çukurlu köyü: Bağ ve tarla
- 19) Kıvırcıklı köyü: Menzil, tarla, çayır, koru ve bağ
- 20) Selametler köyü: Kuru ve tarla
- 21) Toğçe köyü: Tarla, bağ, menzil ve çayır
- 22) Vidin Müslim: Bağ, menzil, tarla, arsa, dutluk
- 23) Vidin Kefere: Arsa, menzil, tarla, bağ
- 24) Teraziler köyü: Tarla
- 25) Köprücöklü köyü: Tarla
- 26) Uzun Kara köyü: Tarla, çayır ve menzil
- 27) Kösebaş köyü: Tarla
- 28) Köseli kebir köyü: Menzil, tarla, bahçe, çayır ve bağ
- 29) Nevesel köyü: Tarla ve bahçe
- 30) Pavrava köyü: Tarla ve bağ

31) Dobralık köyü: Elbise dükkanı, kuru, menzil, tarla ve çayır³¹¹

3. Çeltik Tarlaları

Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı büyük bir çeltik-pirinç tarlası vardır. Vesikalarda bu tarla Rükneddin Kıtası adıyla geçmektedir. Filibe zaten pirinç tarlalarıyla meşhurdur ve pirinç üretiminde Balkanlarda önemli bir yere sahiptir.

Filibe Nezareti'ne bağlı pirinç tarlaları uzun süreyle icara veriliyor ve her yıl belli miktarda pirinç vergi olarak tahsil ediliyordu. Padişahın fermanı gereğince Filibe Nezareti Mukata'ası malından pek çok vakfa pirinç veriliyordu. Özellikle padişah tahta yeni çıktığında cülus-ı hümayun gereğince tüm vakıflara hem umumi yeni berat dağıtılıyor hem de bazılarında pirinç veriliyordu. Mesela 14 zilkade 1255 / 20 Ocak 1840 tarihli belgeye göre cülus-ı hümayun gereğince Filibe'de Bahşayış mahallesinde Gülşeni tarikatına bağlı Şeyh Hasan Tekkesi'ne hem cedid berat verilmiş hem de Filibe Nezareti Mukataası malından alınmak üzere günlük 1.5 kıyye pirinç tahsis edilmiştir.³¹² Aynı zamanda 1256/1840 yılında Edirne'deki Abdülkadir Geylani Tekkesi'ne yine Filibe Nezareti Mukataası malından verilmek üzere fukarayı dervişân için günlük 4 kıyye pirinç tahsis edilir.³¹³ Hakeza 1231/1815 yılında İstanbul'da bulunan tarik-i Halvetiyeden Karagöz Efendi Zaviyesi'ne, Filibe Nezareti Mukataası malından Kiler-i Amire'ye gelen ocaklık pirincinden günlük bir okka hesabıyla pirinç tahsis edilir.³¹⁴ Filibe'deki Mustafa Kethüda Mevlevihane'sine aynı şekilde mukataa malından yevmi 1 kıyye hesabıyla pirinç verilmiştir.³¹⁵ Bunun örneklerini çoğaltabiliriz.

Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı Rükneddin Kıtası Çeltiği'ne 1208/1794 yılında vakfa senelik 200 keyl pirinç vermek şartıyla Arif Ahmed ve Abdülhalim Halife mutasarrıftır. Abdülhalim Halife kendi hüsnü rızasıyla mutasarrıf olduğu nısıf hissesini Seyyid Ömer'e devreder. Böylece 22 Receb 1208 / 13 Şubat 1794 tarihinde sadır olan ruus-ı hümayun gereğince vakfa senelik 100 keyl pirinç vermek şartıyla

³¹¹ N.S.E.D. 13647, 13727, 13762, 14089, 14125, 14251, 14340, 14507, 14453, 14454, 14643, 14644, 16710,

³¹² C.E. 9395

³¹³ C.E. 9400

³¹⁴ C.E. 11872

³¹⁵ C.E. 10053

çeltik tarlasının nısf mutasarrıflığı Seyyid Ömer'e bırakılır. Arif Halife'ye ve Seyyid Ömer'e ayrı ayrı berat-ı şerif verilir.³¹⁶

1237/1821 yıllarında Rükneddin kıt'asının nısf hissesinin mutasarrıfları Hafize ve Ayşe binti Hacı Mehmed Reşad'dır. Filibe kadısı Raşid-zâde Seyyid Mehmed'in ilamında belirtildiğine göre bu iki bayan kendi hüsnü rızalarıyla tasarruf yetkisini vakfa senelik 50 keyl pirinç vermek kaydıyla Hüseyin b. Mehmed'e devrederler.³¹⁷

1252/1836 yıllarında Rükneddin Kıtası'nın mutasarrıfını Mehmed İzzed Bey olarak görüyoruz.³¹⁸

4. Vakfın Ferağ, İntikal ve Mahlûl Yoluyla Elde Ettiği Gelirleri

Ferağ, tasarruf hakkının başkasına devri demektir. Tefviz de bu konuda aynı anlamda kullanılmaktadır. Genellikle tevliyet, imamlık, kayımlık gibi vazife (maaş) karşılığı ifa edilen vakıfla ilgili görevlerin başkasına devri için, fıkıh kitaplarında ferağ ani'l-cihat (vakıf görevlerinden vazgeçme), tefviz (görevi başkasına devretme), kasr-ı yed (görevden el çekme), nüzûl ani'l-vezâif (vakıftaki maaş ve tahsisattan başkası namına çekilme) tabirleri kullanılmaktadır. Tevliyet görevinin de ferağ ve tefvizi caizdir. Ayrıca arazi mahlûl olunca (tasarrufu boş kalınca) tekrar ferağ edilirken alınan tapu resmi (muaccele) tapu hakkı sahiplerinden bedel-i misil, ferağ harcı, intikal harcı, tefviz harcı ve taksim harcı gibi gelirler de araziye ait gelirler arasında yer alır.³¹⁹

Vakfa bağlı tarla, bağ , bahçe, kuru, arsa, ev, ahır, değirmen, dükkan, yurt, harman yeri, dutluk ve çayır vs. gayr-ı menkuller icara veriliyor ve vakfa gelir elde ediliyordu. Bu gayr-ı menkullerin mutasarrıfları zamanla el değiştiriyordu. Birisinden başkasına geçmesi ya ölüm ya da hüsnü rızası sonucu gerçekleşiyor, buna ferağ, kasr-i yed veya intikal deniliyor ve bu el değiştirme sırasında resm-i ferağ, resm-i intikal adında vergi alınıyordu. Boş –mahlûl- yer yeniden kiraya verildiğinde

³¹⁶ C.E. 12599

³¹⁷ C.E. 11674

³¹⁸ C.E. 522

³¹⁹ Akgündüz, Age., s. 311,350,555

ise resm-i mahlûl adı altında ayrı bir ücret daha alınıyordu. Bu tür vergilerin değeri oldukça düşüktü.

Şehabeddin Paşa Vakfı'nın ferağ, intikal ve mahlûl durumlarından bahseden on üç adet Nezaret Sonrası Evkaf Defteri'ni incelediğimizde vakıf arazilerinin hem Müslümanlara ve hem de gayr-ı müslimlere icara verildiğini görüyoruz. 1264-1275/1847-1858 yılları arasındaki bir zaman dilimine ait bu defterlerde, vakıf arazisinin eski ve yeni mutasarrıflarını dini yönden ele aldığımızda sayısal olarak şu netice ile karşılaşırız.

<u>Eski mutasarrıf</u>	<u>yeni mutasarrıf</u>	<u>ferağ, mahlul ve intikal sayısı</u>
Müslimden	müslime geçiş	: 205
Gayr-ı müslimden	gayr-ı müslime geçiş	: 753
Müslimden	gayr-ı müslime geçiş	: 116
Gayr-ı müslimden	müslime geçiş	: 19

Buna göre Şehabeddin Paşa Vakfı arazisinin mutasarrıflarının çoğu gayr-ı müslimdi. 1264-1275/1847-1858 yılları arasında Müslüman mutasarrıflardan sonra yerlerine gayr-ı müslimlerin fazlaca gelmesi oldukça dikkat çekmektedir. Vakıf arazisinin mutasarrıflarının Müslümanlardan gayr-ı müslimlere bu kadar fazla geçmiş olmasının elbette bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında bu tarihlerde Filibe ve havalisinde Bulgarların siyasi ayaklanmalara başlaması, Bulgarların Müslümanlara karşı olumsuz tutumu ve Müslümanların bölgede rahatsız olmaları gelmektedir. Bu durum, köylü Türklerin daha önce işlettikleri vakıf arazisini bırakmak zorunda kalmalarına sebep olmuştur. Böylece Müslümanlardan ziyade gayr-ı müslimlerin daha fazla vakıf arazisine mutasarrıf olduğu görülmektedir.

Şimdi yukarıda isimlerini zikrettiğimiz vakfa bağlı köy arazilerinden ferağ, intikal ve mahlûl yoluyla elde edilen geliri kronolojik olarak belirtelim.

Sıra Tarih	Toplam	resm-i ferağ,mahlûl ve intikal tutarı
1- 15 k.evvel 1264- 15 mart 1265	6 ay	2895 kuruş 12 pare ³²⁰
2- 15 mart 1265- 15 haziran 1265	3 ay	3464 “ 12 “ ³²¹
3- 1 haziran 1266- 30 ağustos 1266	3 ay	1545 “ 30 “ ³²²
4- 1 eylül 1266- 30 t.sani 1266	3 ay	722 “ 26 “ ³²³
5- 1 k.evvel 1266- 28 şubat 1267	3 ay	3273 “ 1 “ ³²⁴
6- 1 mart 1267- 30 mayıs 1267	3 ay	2782 “ 8 “ ³²⁵
7- 1 haziran 1267- 30 ağustos 1267	3 ay	2028 “ - “ ³²⁶
8- 1 eylül 1267- 28 şubat 1268	6 ay	2216 “ 13 “ ³²⁷
9- 1 mart 1268- 30 mayıs 1268	3 ay	7038 “ 20 “ ³²⁸
10-1 haziran 1268- 30 ağustos 1268	3 ay	2963 “ 9 “ ³²⁹
11-1 eylül 1268- 30 t.sani 1268	3 ay	1405 “ 35 “ ³³⁰
12-1 k.evvel 1268- 30 k.sani 1268	2 ay	1771 “ 19 “ ³³¹
13-8 şaban 1275- 9 şevval 1275	3 ay	1329 “ 9 “ ³³²
Toplam		33413 kuruş 34 pare

Buna göre vakıf, 1 Haziran 1266 –1 Haziran 1267 (1850-1851) arasındaki bir yılda ferağ, mahlûl ve intikal vergileriyle toplam 8.323 kuruş 25 pare gelir elde etmiş, 1 Haziran 1267- 1 Haziran 1268 (1851-1852) tarihleri arasındaki ertesi yılda ise bu gelir 11.282 kuruş 33 pareye artmıştır.

5. Göklüne Mukataasının Geliri

Göklüne, Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı bir köy olup arazisi mukataa usulü ile işletilmektedir. Vakıf, 1 Mart 1278- 28 Şubat 1279 (1862-1863) senesi arasındaki

³²⁰ N.S.E.D. 13648

³²¹ N.S.E.D. 13727

³²² N.S.E.D. 14089, 14091

³²³ N.S.E.D. 13762, 14091

³²⁴ N.S.E.D. 14091,1425

³²⁵ N.S.E.D. 14091,14340

³²⁶ N.S.E.D. 14091

³²⁷ N.S.E.D. 14091, 14251, 14453, 14454, 14507, 14643,

³²⁸ N.S.E.D. 14091, 14644

³²⁹ N.S.E.D. 14091

³³⁰ N.S.E.D. 14091

³³¹ N.S.E.D. 14091

³³² N.S.E.D. 16710

bir yıllık mukataa bedeli olarak toplam 37.583 kuruş gelir elde etmiştir.³³³ Yukarıda zikrettiğimiz vakfa bağlı köylerin durumu da aynı şekildedir.

6. Vakıf Hamamının Geliri

Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı hem Filibe'de hem de Edirne'de hamam bulunmaktaydı. Bu hamamlar, bir veya birkaç yıllığına birisine belli ücret karşılığında kiraya verilerek mukataa usulü işletiliyor ve bu kiralamayla vakfa önemli bir gelir elde ediliyordu.

Edirne'deki hamam 883/1478 yılında iki yıllığına Eyüb b. Yusuf'a kiralanmış ve toplam 5287 akçe alınmıştır. 885/1480'de iki yıllığına tam 13.000 akçeye işletme hakkı devredilmiştir.³³⁴ 887/1482'de ise iki yıllığına 16.300 akçeyle mukataa usulü işletmesi Mehmed b. Hacı Ali'ye verilmiştir. Hamamın işletmesi 889/1485'de üç yıllığına Hacı Bayram'a tam 40.000 akçe karşılığında verilmiştir. Kiralama ücretinin git gide arttığını görmekteyiz.³³⁵

Şehabeddin Paşa Vakfı'nın gelirleri bunlardan oluşmaktaydı. Bunun dışında gelirlerin olabileceğini unutmamak gerekir.

J. VAKFIN GİDERLERİ

Vakfın en önemli giderlerini; görevlilere verilen maaşlar, imarette (aş evinde) fakir, miskin ve yolculara verilen günlük yemekler ve vakfa bağlı cami, medrese, han ve imarethane vs. müesseselerin aydınlatma, yakıt, tamir gibi masrafları oluşturmaktaydı.

Vakıfta görevli olan Şehabeddin Paşa Camii'nin iki imamına aylık 300 akçe,³³⁶ müezzine 150 akçe,³³⁷ hatibe 150 akçe,³³⁸ yasinhâna 60 akçe,³³⁹ devirhâna 30 akçe,³⁴⁰ ser-devirhâna 60 akçe,³⁴¹ dua-guya 300 akçe (sonradan 150 kuruş ve 120

³³³ N.S.E.D. 17624

³³⁴ Gökbilgin, Age., s. 117

³³⁵ Gökbilgin, Age., s. 117

³³⁶ C.E. 11410, 30630

³³⁷ C.E. 21696

³³⁸ N.S.E.D. 18397

³³⁹ C.E. 21696

³⁴⁰ C.E. 4686

³⁴¹ C.E. 21696

kuruş)³⁴² tahsis ediliyordu. Vakıfta görevli olan buğdaycıya 120 akçe,³⁴³ katibe 120 akçe,³⁴⁴ (bazı katiplere 300 akçe)³⁴⁵ ve cibayet görevine bakan zata ise 120 akçe veriliyordu.³⁴⁶ İmarette görev yapan üç ahçıya toplam aylık 150 kuruş, ekmekçiye 30 kuruş, hademeye 50 kuruş maaş veriliyordu.³⁴⁷

Medresede görev yapan müderrislere aylık 60 kuruş veriliyor, öğrencilerin yeme, içme ve giyme masrafları vakıftan karşılanıyordu.³⁴⁸ Evliya Çelebi Filibe'deki medrese, daru'l-kurra ve mekteplerden bahsederken "Şehabeddin Paşa daru'l-kurra da günlük okunur. Yetmiş tane temiz çocuk mektebi vardır. Her camide, her mahallede birer çocuk mektebinin bulunması zaruridir. Evkaftan sene başında her çocuğa bir kat elbise verilir."³⁴⁹ demektedir. Buradan anlaşılacağı üzere çocuk mekteplerindeki öğrencilere vakıf tarafından senede bir defa elbise verilirdi. Bu hizmeti yapan vakıflar arasında şehrin en büyük vakıflarından olan Şehabeddin Paşa Vakfı'nın da bulunduğu hiç kuşku yoktur.

Vakfa bağlı Daru'l-kurrada öğretmen olan Şeyhu'l-kurraya yevmi 20 akçeden aylık 600 akçe maaş veriliyordu. İncelediğimiz vesika ve defterlerde Şeyhu'l-kurradan daha fazla maaş alan bir görevliye rastlamadık.

İmarette fakirler, miskinler, yolcular gibi zor durumda kalmış ihtiyaç sahibi insanlar için günlük yemek çıkıyordu. İmaretin mutfak masrafları hayli fazlaydı. Mübarek gecelerde halka yönelik büyük sofralar kuruluyor ve her yıl mutat olarak Muharrem ayının onuncu gecesinde özel Aşure yemeği pişiriliyordu. Bu yemek vakfa pahalıya mal oluyordu. Mesela 1280/1864 yılında muharrem ayının 10.gecesi yapılan aşure yemeği için bir gecede 459 kuruş masraf yapılmıştı. Bir yıl önceki aşure yemeği için 1279/1863 yılında 300 kuruş harcanmıştı.³⁵⁰

³⁴² İbnü'l-Emin. 1414, C.E. 32447

³⁴³ C.E. 20996

³⁴⁴ İbnü'l-Emin. 3811 ve 1477

³⁴⁵ İbnü'l-Emin, 4201, C.E. 23340

³⁴⁶ C.E. 929

³⁴⁷ N.S.E.D. 18397

³⁴⁸ N.S.E.D. 18397

³⁴⁹ Evliya Çelebi, Age., s. 984

³⁵⁰ N.S.E.D. 18397

Vakıf fakir insanlara aylık maaş veriyordu. 1279/1863 ve 1280/1864 yıllarında fakirlere dağıtılan aylık maaşın toplam 800 er kuruş olduğunu görmekteyiz.³⁵¹

Şehabeddin Paşa Vakfı'nın bir aylık tüm masrafı ortalama 40 bin kuruş civarındaydı. 1279/1863 yılının haziran ayında bir aylık vakfın toplam masrafı 40.204 kuruş 18 paredir. Temmuz ayında ise toplam masrafın 40.936 kuruş 8 pare olduğunu görmekteyiz.³⁵² Bu verilerden hareket ettiğimizde vakfın bir yıllık masrafının ortalama 500.000 kuruş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

K. VAKFA YAPILAN MÜDAHALE

1. Vakfa Bağlı Doğanlı Köyüne Yapılan Müdahale

Filibenahiyesinde Yoğurtçu köyü tımarına ber-vech-i iştirak mutasarrıf olan Humbaracı Kapu Çavuşu Ahmed b. Ali. ortağı ile birlikte yek-dil olup vakfa bağlı "Doğanlı karyesi benim tımarım dahilindedir" der ve niza' çıkararak vakfa müdahalede bulunur.

Ahmed b. Ali, defter-i hakanîde ve kendisine verilen tımar beratında şöyle yazıldığını söyler. "Filibenahiyesinde Yoğurtçu nam karye ve gayrından 6 bin akçe berat-ı şerif-i âl-i şânımla mutasarrıf olduğu tımarı mülhakâtından Filibe nahiyesine tabi 51 nefer reaya. 9 adet çiftlik, 4 bin akçe yazar karye-i Doğanlı, karye-i Anbarlı sınırında olub öşürlerin mezkur karye sipahisine verirler deyü mukayyed..."

Buna göre 51 reayası, 9 çiftliği. 4 bin akçe vergisi olan Doğanlı köyünün kendi tımarına bağlı olduğunu iddia eder. Yoğurtçu köyü ve Doğanlı köyü tımarının toplam 6 bin akçe ettiğini de ilave eder.

Şehabeddin Paşa Vakfı'nın mütevellisi Ahmed Çukadar ise, Doğanlı köyünün tımar arazisinde değil, vakfa bağlı bir köy olduğunu, Ahmed b. Ali'nin hilaf-ı kanun ve kadime muğayir hareket ettiğini söyleyerek onun vakfa gadrettiğini (zulmettiğini), derhal müdahalesinin men olunması gerektiğini belirtir. Defter-i icmal ve mufassalda Doğanlı köyü için "Filibenahiyesine tabi vakf-ı İmaret-i merhum Şehabeddin Paşa

³⁵¹ N.S.E.D. 18397

³⁵² N.S.E.D. 18397

der-nefs-i Filibe” diye yazıldığını ve üstelik “Filibe nahiyesinde olan vakıf karyelerinin halkı tekalif-i örfden emin olarak deyü defter-i atikte mukayyed bulunmağın hala defter-i cedid üslub üzere kayd olunur deyü mukayyedir. Defter-i atik tahtında 44 nefer cemaat-ı müslimin ve 12 adet çiftlik ve 140 nefer yekün reaya ve 5 adet mahalle ve 4 nefer kiptiyan ve hasılı tahtına resm-i raiyyet ve ispenç ve mahlûl ve niyabet ve resm-i tapu-yı zemin yekün maa-ğayrihi 4 bin akçe yazı ile defter-i mufassala” şeklinde mukayyet olduğunu görüyoruz.

Vakfin mütevellisi Ahmed Çukadar, defter-i atik ve cedidde belirtilen 44 nefer Müslüman reayası, 12 adet çiftliği, 5 adet mahallesi, ve 4 nefer kiptiyanı, toplam 140 reayası ve 4 bin akçe vergisi olan Doğanlı köyünün Ahmed b. Ali'nin tımarı dahilinde olmayıp fi'l-hakika Şehabeddin Paşa Vakfı karyelerinden Göklüne köyünün mümtaz ve muayyen hududu ve sınırı içinde olduğunu, oşür ve resmlerinin (vergilerinin) canib-i vakf tarafından ahz ve kabz oluna geldiğini belirtir.

Yoğurtçu köyü tımarı mutasarrıfı Ahmed b. Ali ve Şehabeddin Paşa Vakfı'nın mütevellisi Ahmed Çukadar'ın ifadeleri ve iddialarını yukarıda ifade ettik. Birisi Doğanlı köyünün tımar dahilinde olduğunu iddia ve niza ederken diğeri ise bu köyün tımar değil vakıf arazisi dahilinde olduğunu ısrarla belirtmekte ve vakfa müdahalenin derhal önüne geçilmesini istemektedir.

İki tarafın iddiası gözden geçirilip konu iyice araştırıldığında şu gerçeğe karşılaşılr. Huzur-ı şer'ide köy halkının garazsız ve tarafsız olan ihbar ve şahadetleri dinlendiğinde vakfa bağlı Doğanlı köyünün başka, bir saat mesafe uzaklıktaki aynı isimli tımara bağlı Atik Doğanlı köyünün başka olduğu anlaşılır. Bu durumda tımar mutasarrıfı Ahmed b. Ali isim benzerliğinden olacak ki vakfa bağlı Doğanlı köyünün kendi tımarı dahilinde olduğunu savunarak bu köyün gelirini almaya kalkışır. Böylece vakfa müdahale ederek zulmetmiş olur.

Sonuçta vakfa yapılan müdahale, taarruz ve tecavüz önlenerek her iki tarafa ayrı ayrı idare-i berat verilir. Davanın 19 Cemaziye'l-evvel 1212 / 9 Kasım 1797

tarihinde resmi kayda geçerek başladığını ve aradan 6 ay geçtikten sonra 10 Şevval 1212 / 28 Mart 1798 tarihinde sonuçlandığını görüyoruz.³⁵³

2. Vakfa Bağlı Köylerdeki Bazı Reayanın Müdahalesi

Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı Vidin-i bala, Vidin-i zir ve Gökline köylerindeki reyadan bazıları, meskun oldukları köyleri terk edip başka çiftlik, köy ve mahalleri vatan edinerek daha önceden vakfa vermeleri gereken vergilerini vermemiş ve vakfa gadr-i azim (büyük zulüm) etmişlerdir. Vakfın görevlileri sundukları arzuhalde; bu reyaların vakıf köylerini terk edip gitmelerinin vakfa zarar verdiğini, kanun-ı kadim üzere tekrar köylerine nakil ve iskânlarının gerekli olduğunu ve resmlerinin vakıf tarafından cem ve tahsil ettirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Neticede bu göçmen reyanın kanun-ı kadim üzere tekrar vakıf köylerine iskan edilmesi emri verilir.³⁵⁴

3. Vakfa Bağlı Bağların Eksik Ölçülmesi

Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı köylerdeki bağların dönümünün resmleri (gelirleri) defterde yazılmış ama aradan yedi yıl geçmesine rağmen bu bağlar ölçülmediğinden karışıklığa getirilerek bağ mutasarrıfları iki-üç dönüm bağı bir dönüm saymak suretiyle vakfa gadreylemiş haksızlık yapmışlardır. Bu hadiseden bahseden iki vesika da tarihsizdir. Vakfın bu problemini çözmek üzere bağların ölçülüp kanun-ı kadim üzere vergilerin yeniden alınması babında emr u ferman yazılır.³⁵⁵

³⁵³ C.E. 28731

³⁵⁴ C.E. 21897

³⁵⁵ C.E. 9976

İKİNCİ BÖLÜM

KARLI- ZÂDE ALİ BEY VAKFI

I. KARLOVA

Karlı-zâde Ali Bey Cami, Filibe'ye bağlı Karlova³⁵⁶ kasabasındadır. Daha önce köy halinde olan Karlova, Karlıoğlu Ali Bey tarafından kurulmuştur.³⁵⁷ Kayıtlarda Karlıoğlu karyesi isminde geçmesi bunun açık delilidir.³⁵⁸

Karlova, Filibe'ye bağlı Kızanlık'a 45 km. mesafededir.³⁵⁹ Evliya Çelebi burada altı tane cami olduğunu söylerken Şemseddin Sami, Kamusu'l- Âlem adlı eserinde yedi camii var demektedir.³⁶⁰ Ayverdi, eserinin Bulgaristan bölümünde Balkanlarda küçük bir kasaba olan Karlova'daki Türk-İslam eserleri hakkında şu bilgileri vermektedir.

1) Hacı Mehmed Mescidi, Kepeci tasnifi 1275 tarihli R.189/278 no ile mukayyettir.

2) Halil Efendi (üvânı Sağır) Camii, Filibe'nin Küpsi nahiyesinde zikrolunmaktadır. Diğer bir kayıta ise sadece Sağır ismiyle bir cami görülmektedir. Eger aynı ise üç defa muamele görüp kaydedilmiş demektir.

3) Hacı Hasan Medresesi.

4) Sağır Mescidi

5) Karlova köprüsü.

6) Karlıoğlu Ali Bey Cami.

7) Karlı-zâde Ali Bey Nâtamam Türbesi, cami önünde iki metre kadar duvarı yükseltip kesme taştan 8 köşe bir bina olup inşası yarım kalmıştır.

Arif Hikmet Bey'e ait kendi el yazmasında Bulgaristan'daki eserler cedvelinin 2466 ve 2475 nolu kayıtlarında bildirildiği üzere Karlova'da Cami-i Kebir

³⁵⁶ Karlova kasabasının adına Karlı Ova da denilmektedir. İlgili vakıf kayıtlarında genelde () şeklinde geçtiği için biz Karlova adlandırmasını daha uygun gördük.

³⁵⁷ Keskiöğlu, Age., s. 39

³⁵⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul, 1982, s. 94

³⁵⁹ Ayverdi, Age., s. 44

³⁶⁰ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l- A'lam*, C.V, s. 3514

ile minareli dört cami, iki mescid, üç medrese vardır.³⁶¹ Bu mescitlerden birinin adı Hacı Rahmanlı Mescidi olup 1261/1845 yılında Çerkez Mahallesi ahalisi kış günlerinde Cuma ve Bayram namazlarını kılmakta zorluk çektiklerinden bu mescidin camiye çevrilmesini isterler. İki gün sonra 25 Muharrem 1261 / 3 Şubat 1845 tarihinde mescid camiye çevrilir ve Hafız Hasan Halife b. Hacı Mustafa imam olarak tayin edilir.³⁶²

1912 yılında Karlova'yı ziyaret eden Sebilürreşad mecmuasının muhabiri Ahmed Hamdi Akseki'nin verdiği bilgiye göre Karlova'da dört cami, iki mescid, bir han ve hamam vardır. Cami isimlerinden sadece Karlı-zâde Ali Bey Camii'ni zikreder. Akseki'nin bildirdiği iki mescitten birisinin adı Ballı Mescidi, diğeri de Puser Mescididir.³⁶³

Osmanlı egemenliğinin ilk yıllarından itibaren (1399) küçük bir yerleşim alanı olan Karlova birçok bilginin yetiştiği yer olmuştur. Bunlardan Karlovalı Hoca Hüseyin ile matematikçi bilgin İshak Efendi meşhurdur. Balkan harbine kadar buradaki Rüştüye müdürünün aylığı Türkiye'den ödenmektedir. Kız okulunda iki hanım öğretmen bulunmaktadır.³⁶⁴

Karlova'da küçük el sanatları gelişmiştir. Kasabanın hemen yakınında Suçurum adında bir çağlayan vardır. 1842'de Karlova kazasında bir güherçile fabrikasının inşa edildiği bilinmektedir. Bugün Güney Bulgaristan'da Polovdiv ilinde Balkan dağlarının Kalofer bölümünde bir kasabadır. Sofya Burgaz demiryolu üzerinde büyük bir duraktır. Bulgaristan'ın Osmanlı topraklardan ayrılmasıyla birlikte Karlova da elden çıkmıştır.³⁶⁵

1947-1951 yılları arasında T.C. Diyanet İşler Reisliği görevini yürüten Ahmed Hamdi Aksekili (1887-1951) 25-26 yaşlarında, genç bir bilim adamı iken 1912 yılında Balkan savaşlarından önce Bulgaristan'a giderek Sebilürreşad mecmuasının Bulgaristan muhabirliğini yapar. Bazı Bulgar yetkilerinin bir takım engellemelerine rağmen, iki ayı aşkın bir sürede, Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerini gezerek bir takım Bulgar yetkilileri ve bölgenin Müslüman halkları ile görüşmelerde

³⁶¹ Ayverdi, Age., s. 36-37

³⁶² C.E. 21245

³⁶³ Sebilürreşad gazetesi, S.27-209, (İstanbul 23 Ağustos 1328), s. 16-17,

³⁶⁴ Keskiöglü, Age., s. 39

³⁶⁵ İsmail Kahraman, Age.. s. 91-92

bulunur. Özellikle Bulgaristan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra, kısa süre içerisinde iktisadi hayat ve eğitim gibi çeşitli alanlarda gösterdiği başarıları, Türk okuyucularına aktarır. Bu araştırma gezisi sırasında konumuzla ilgili olarak Filibe ve Karlova'ya da uğrar.³⁶⁶

Akseki Karlova'ya ilk vardığında Bulgaristan'ın bağımsızlığına çalışırken Sofya'da dar ağacına asılan meşhur ihtilalci Vasil Levski'nin heykelini görür. Onun anlattığına göre yabancılara karşı son derece sıcak kanlı davranan Karlova halkı gülcülük ile uğraşır. Herkesin kendi haline göre gül bahçesi vardır. Rus savaşından sonra buranın iktisadi gücü gayr-ı müslimlerin elindedir. Önemsiz sanatlar ise müslümanlardadır. Müslümanların tembellik ve tefrika içinde olduğuna şahit olur. Bulgarlar müslümanlar arasındaki tefrikayı körüklemektedir.

Akseki Karlova'daki eğitim ve hicret eden köyler hakkında şunları anlatır. "Karlova'da müslümanlara ait biri erkek biri kızlara ait iki ibtidaiye (ilkokul) ile bir erkek rüştiye mektebi (ortaokul) vardır. Okulların asıl bütçesi 600 Franktır. Geri kalan masraflar, şimdiye kadar tabii olarak müslüman ahali tarafından idare olunuyormuş. 1911 senesinde 1000 Frank belediye, 1200 Frank da mahalli hükümet tarafından verilmiştir. Zaten hak aranacak olursa, hükümet bu kadar vakfi zaptettikten sonra, bu okullara bakmak görevidir. Fakat şimdi hak ve hukuk aranmıyor!

Karlova kasabasının hicret eden köylerinin adları aşağıdadır: Kıranlar, Pekin Obası, Işıklar, Dereli. Kara Hisar, Köselers, Kullar, Avcılar, Okçular, Doğancılar, Merdanlar, Keşiş Mahallesi, Menteşeli, Kulfallar, Saygı Ömer Obası, Medreseli, Darobası, Hamidli, Kadirşih, Binköy. Bu köyler Göbse nahiyesinde olanlardır. Bunlarda şimdi müslüman yoktur. Bunların camileri şimdi, bazıları kiliseye çevrilmekte bazıları da kanselariya (ofis) yapılmaktadır. Mezarlıkların bazıları şuan muhafaza olunuyorsa da bir çokları harap edilmiştir."³⁶⁷

Akseki devamla şu bilgileri veriyor; Karlova'da 93 harbenden önce dört camii ile iki mescid vardır. Mescitlerden birinin adı Ballı Mescid, diğerinin adı Puser

³⁶⁶ Nesimi Yazıcı, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Bulgaristan Muhabirliği", *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXXI, S.1, (Ankara Ocak- Şubat- Mart 1995), s. 45-62

³⁶⁷ Sebilürreşâd, S. 16-17, (İstanbul 23Ağustos 1328), s. 27-209

Mescidi'dir. Ballı Mescidi harp esnasında yıkılmış, Puser Mescidi ise mahallede müslüman kalmadığından kapatılmıştır. Diğer dört camii ise hala açıktır. Bunların en meşhuru Karlı-zâde Ali Bey'in yaptırdığı cami-i şeriftir. Bu cami tek kubbelidir, yukarısında dört taş direği vardır. Kapı üzerindeki taşta şöyle bir yazı yazılmıştır: "Benâ hâza'l- camia'ş-şerife bi-avni'l-meliki'l-Mennân Ali Karlı ellezî Lala-i Cem Sultan b. Sultan Murad Han fi tarihi tis'in ve Semani mietin" (Bu cami-i şerifi, nimet ve ihsan sahibi Allah'ın yardımıyla, 890/1485 tarihinde Cem Sultan Murad Han'ın Lalası Ali b. Karlı yaptırdı.) Diğer cami-i şeriflerin tarihleri ise belli değildir.

Bu cami-i şerifte imam da dahil olduğu halde, iki kişiden fazla cemaat yoktur. Savaşın önce, Karlova toprağının öşrü ve sair vergileri, tamamen bu cami-i şerifin geliridir. Karlova toprağı tamamen vakıf bulunuyor. Bununla birlikte şimdiki halde, adı geçen caminin hiçbir geliri yoktur.

Bu vakıfların pek çokları hükümet tarafından zapt olunduğı gibi han, hamam ve saire gibi bazı vakıf mülkleri de mütevelliler tarafından mülkiyeti değiştirilerek satılmıştır. Hatta, mütevellilerin torunları olanların adı geçen camiyi bile, Bulgarlara satmaya kalkmıştır. Kasabanın vakıf mülkleri yıllık 600 Frank miktardadır.

Karlova'da İslâmî eserlerden kale, istihkam, kışla gibi şeyler yoktur. Karlova'ya dört saat mesafede tekye denilen köyün batı yönünde bir türbe ve bunun civarında bir mescit ile bir mutfak olduğunu ve yüz sene önce komşu köy ahalisi toplanarak, Cuma namazını kıldıktan sonra, bu mutfaktan halka çorba-pilav dağıtıldığını ihtiyarlar rivayet etmektedirler. Bununla beraber, mutfak yıkılmaya yüz tutmuştur.³⁶⁸

³⁶⁸ Ahmet Hamdi Akseki, Sebilürreşâd, S.27-209. (İstanbul 23Ağustos 1328), s. 16-17

II. KARLI-ZÂDE GAZİ ALİ BEY'İN KİMLİĞİ

Karlı-zâde Ali Bey, adına matuf vakfiyesinde belirtildiği üzere Yıldırım Bâyezid devri ümerasındandır. Balkanların fethinde önemli bir yeri olan Şehabeddin Paşa'nın maiyyetinde bulunduğu rivayet edilmektedir. Ali Bey Sultan II. Murad devrinde yetişmiş olacaktır.³⁶⁹

Filibe'ye bağlı Karlova mevkiini fetheden Karlı-zâde Ali Bey burada hem kendi adıyla anılan bir köy hem de tek kubbeli bir cami yaptırarak kendi vakfını kurmuştur. Yaptırdığı camiın kitabesinde şunlar yazılıdır.

“Bu cami-i şerifi sultan Murad Han'ın oğlu Sultan Cem'in lalası olan Karlıoğlu Ali, Allah'ın yardımıyla 890 /1485 tarihinde inşa etti.”³⁷⁰

Karlova'nın fethinde bulunması hasebiyle “Gazi” ve Sultan Cem'i yetiştirdiğinden “Lala” ünvanını alan Ali Bey, kurduğu vakfın 890/1485 yılına ait vakfiyesinde “El-emiru'l-kebir” ve “Sahibu's-seyf ve'l-kalem” olarak zikredilmiştir.³⁷¹ Filibe bölgesinin fethinden sonra bu şehre bağlı Şahin köyü³⁷² ile bu köyün tespit ve tahrir edilen hudutları arasında sayılan Turna çayırı, Delikli kaya, Kavaklı deresi, Akça Kilise, Salih köyü, Kuru çay mevkiileri, Şahin köyündeki değirmenler, mezra, otlak, bostan, ağaçlar vs. Ali Bey'e temlik edilmişti. Ali Bey kendisine temlik edilen tüm bu gayr-ı menkulleri yaptırdığı cami için vakfetmişti.³⁷³

Karlı-zâde Ali Bey'in Üsküp'te ve yakınındaki Saray köyünde bir cami yaptıran Karlı ilinden Mehmed Bey'le alakası yoktur. Mehmed Bey, Makedonya'nın güneyindeki Epir'de Karlı ili semtinden geldiği için bu namı almıştır. Vakfımızın kurucusu Ali Bey ise Karlı Bey ismindeki zatın oğlu olduğundan bu isimle anılmıştır. Zaten 801/1398'de Epir daha fethedilmemişti ki kendisi oraya nispet edilsin.³⁷⁴

³⁶⁹ Ayverdi, Age., s. 44

³⁷⁰ Keskiöğlü, Age., s. 39

³⁷¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, defter no 632, sf.474, sr.204

³⁷² Şahin köyüne kefare lisanında Şuşnice () ve umumiyetle Balkan eteği denmekteydi.

³⁷³ Gökbilgin, Age., s. 226

³⁷⁴ Ayverdi, Age., s. 33

III. KARLI-ZÂDE ALİ BEY VAKFI

A. KARLI-ZÂDE ALİ BEY'İN VAKFIYESİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 632 numaralı defterin 474. sayfası ve 204. sırasında kayıtlı Karlı-zâde Lala Ali Bey Vakfı'na ait evail-i Şaban 801/Nisan 1399 tarihli Arapça vakfiyesinde özet olarak şu bilgilere ulaşabilmekteyiz.

Dünya hayatının geçici, zevale mahkum olduğunu, ahiret yolunun uzun ve azığının şiddetle elzem olduğunu, iyiliklerin kötülükleri izale ettiğini anlayan, öldükten sonra ebediyyen amellerinin ve sevaplarının kesilmeyerek, sevabın devamlı olmasını arzulayan Karlı-zâde Emir Lala Ali Bey bir vakıf kurar. Bu vakfını Şaban ayının ilk günlerinde 801/1399 yılında vakfiye namesiyle tescillendirir.

1. VAKFIN GELİRLERİ

a. Vakfiyede Belirtilen Gelirler

Karlı-zâde Ali Bey yaşadığı müddetçe vakfin tasarruf ve temellükünün kendisinde olmasını en başta şart koştuğundan sonra mevkufâtını şöyle belirtir.

a) Filibe tevabiinden Şahin köyü

b) Kefere lisanında Şuşnice ismiyle bilinen Balkan Eteği köyünün tamamı.

Bu köyün hudutları bir sonraki sayfada yönlerine göre belirtilmiştir.

c) Balkan Eteği köyünde bulunan iki adet değirmen. Bunlardan büyük olanının adı Arpacı değirmeni, küçüğün ki ise Cafer değirmenidir.

d) İki adet meranın tamamı. Biri Balkan Eteği köyünün altında, biri doğusunda olup bu köy ile Araplı köyü arasındadır. Diğeri de Araplı köyünün doğusundadır.

Karlı-zâde Ali Bey, zikredilen mevkufâtı bilcümle hudut, hukuk, tevabi', levahik, araziye, emakini, menazili, mesakini, mezrayı, dağları, tepeleri, ovaları, ma'mur ve gayr-ı ma'mur yerleri, cedvelleri, sakiyeleri, bağları, ağaçları, başkalarının mülkleri hariç hepsini, Balkan Eteği köyünün doğusunda bina ettiği camiin mesâlikine vakfeder.³⁷⁵

³⁷⁵ V.G.M.A. defter no: 632, sayfa 474, sıra 204

- Vakfa bağlı Balkan Eteği Köyü ve hudutları-

b. Ahmet Hamdi Akseki'nin Belirttiği Gelirler

Ahmed Hamdi Akseki, Karlı-zâde Ali Bey Camii'nden şöyle bahseder. "Rus savaşından önce Karlova'nın toprağının öşrü ve sair vergileri, tamamen bu cami-i şerifin geliri imiş, çünkü Karlova toprağı tamamen vakıf bulunuyormuş. Bunu tabî olarak, mütevelliler idare etmekte imişler. Bununla birlikte şimdiki halde camiin hiçbir geliri yoktur. Kasabanın vakıf mülkleri yıllık 600 Frank miktarda imiş."³⁷⁶

c. Vakfın Ferağ Yoluyla Elde Ettiği Gelirler

Vakfa ait mahlûl, boş kalmış bir arazinin işletmesinin tasarrufunu üzerine yeni alan veya araziye başka birisinden devralan bir kişi vakfa belli miktarda bir ücret ödüyordu. Buna ferağ vergisi denilmekteydi. Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'na ait Karlova kasabasında bulunan tarla, bağ, bahçe, menzil (ev), değirmen ve sabunhane gibi mahlûl kalan gayri menkullerin yeni mutasarrıflarından elde edilen resm-i ferağın (devir vergisinin) 1264, 1265, 1266 ve 1267 (1847-1851) yıllarına ait bilgileri aşağıda gösterilmiştir.

c.1. 15 Kanun-ı evvel 1264/1847- 15 Mart 1265/1848 tarihleri arası evkaf defteri³⁷⁷

³⁷⁶ Ahmet Hamdi Akseki, Sebilürreşâd, S.27-209, (İstanbul 23 Ağustos 1328), s. 16-17

³⁷⁷ N.S.E.D. 13647

Karlova'da Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'ndan vuku bulan ferağ gelirleri şöyledir.

<u>Bedel-i resm</u>	<u>Cins</u>	<u>Eski mutasarrıf</u>	<u>Yeni mutasarrıf</u>
27 kuruş	menzil	Fatıma b.Hüseyin ve Fatıma b Mustafa'dan	Seyit oğlu İsmail'e
30 "	değirmen	Döne binti Kolov'dan	Kuzman ve Kristov'a
36 "	menzil	Radov binti Ankel'den	Sava zimmiye
60 "	"	Estuyan ve Delov'dan	Salkov ve Markov'a
60 "	"	Mikov kızı Petrov'dan	Maret oğlu Atnas ve Atnaz oğlu Marin'e
66 "	"	Dereziyan'dan	Nikola oğlu zimmiye
63 "	Sabunhane	David'den	Hacı Ahmed'e
12.5 "	bağ	Anu oğlu Petra'dan	Ustuban oğlu Pavla üzerine
63 "	"	Ayşe'den	Pencereci Mehmet üzerine
22.5 "	tarla	Radov oğlu Sava'dan	Yevan veledi Yankov üzerine
25 "	"	Ustuban'dan	Marin oğlu Kosta üzerine
50 "	bahçe	Ahmed oğlundan	Bekir Ağa'ya
toplam 515	kuruş resm		
	- 257.5 kuruş	ber-muceb layiha-yı hisse-i hademe-i vakf	
	257.5	kuruş	
	- 51.5	kuruş ber-muceb layiha-yı hisse-i hams	
	206	kuruş vakfa kalan net gelir ³⁷⁸	

c.2. 15 Haziran 1265/1848 – 30 Teşrin-i sani 1266/1849 tarihleri arası 5.5 aylık evkaf defteri³⁷⁹

Karlova'da Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'ndan vuku bulan rüsumat

<u>Kuruş</u>	<u>Cins</u>	<u>Eski mutasarrıf</u>	<u>Yeni mutasarrıf</u>
24	1 bab menzil	Estanov oğlu Kolo	Mancov oğlu Manov
20	5 dönüm tarla	Kenov zimmi	Estalko oğlu Yevan
31	1.5 dönüm tarla	Estanov	Restov
15	1 dönüm tarla	Mehmet Ağa	Halil oğlu Mehmet

³⁷⁸ N.S.E.D. 13647

³⁷⁹ N.S.E.D. 13762

46	1 bab menzil	Hatip oğlu Hüseyin	Atnas üzerine
30	1 bab menzil	Nedelcov oğlu Velkov	Estanov
57	1 bab menzil	Pencov	Gorgi oğlu Pencov
120	1 bab menzil (Hasan, Mustafa, Hafize, Ayşe, Adile)		Kolov
27	1 bab menzil	Nalkov	Nedelkov
67	1 bab menzil	Hasan	Mestan Ağa
45	6 dönüm tarla	Kolov	Talkov
65	1 bab menzil	Dimitra	Kolov
41	1 bab menzil	Pavla ve Metra	Gorgi

588 kuruş ___

– 294 kuruş 10 pare Hisse-i hademe-i vakf-ı mezbur

294 kuruş 10 pare

– 58 kuruş 32 pare Ber-muceb layiha-yı âl-i hisse-i hams

235 kuruş 18 pare Vakfa kalan net delir.³⁸⁰

c. 3. 13 Safer 1267/1850- 16 Zilkade 1267 tarihleri arasındaki defter
Karlı-zâde Ali Bey Vakfı Rüşumatı

2419 kuruş 20 pare

1209 “ 30 “ Hisse-i hademe-i vakf

1209 “ 30 “

241 “ 38 “ Ber-muceb Layiha-i hisse-i hams

967 “ 32 “ Vakfa kalan net gelir.³⁸¹

Vakfa ait tarla, bağ ve bahçelerin ekilmesi, biçilmesi ve ürün elde edilmesi gibi işlerde, değirmen işletmesinde ve evlerin icara verilmesinde genelde tasarruf haklarının zimmilerde olması dikkat çekicidir. Bu, Osmanlılarda vakfa ait malların zimmiler tarafından kullanılmasında veya tasarruf yetkisinin onlara devredilmesinde din, örf ve devlet anlayışı açısından her hangi bir sakınca görülmediğinin bir kanıtıdır. Bu aynı zamanda Osmanlıların, din farklılığı ayırımına gitmeden zimmileri şu dindendir, bu dindendir gibi bir bakış açısıyla değerlendirmedeğinin ve onları vatandaş olarak gördüğünün bir delilidir.

³⁸⁰ N.S.E.D. 13762

³⁸¹ N.S.E.D. 14455

2. VAKFIN TEVLİYETİ

Karlı-zâde Ali Bey yaşadığı müddetçe tevliyetin kendisinde olmasını daha sonra en büyük oğlu Hasan Çelebi'ye, sonra küçük oğlu İskender Çelebi'ye, sonra en küçük Mustafa Çelebi'ye geçmesini kaydı hayat ile şart kılmıştır.

Vâkîf Karlı-zâde Ali Bey, tevliyetin üç oğlunun ölümünden sonra tevellüt eden oğullarının içerisinde hangisi olursa olsun aslah ve erşedine, bunların inkırazından (ölümünden) sonra aslah ve erşed evladına ve bunlardan da kimse kalmaz ise memleketin valisinin dilediği kimseye tevcih edilmesini şart koşar. Aynı zamanda vakfin nezaret görevine ikinci oğlu Mehmed Çelebi'nin, sonra en küçük oğlu Mustafa Çelebi'nin, bunların ölümünden sonra evlatları içinden aslah ve erşed olan kimsenin, daha sonra vâkîfin neslinin neslinin neslinden aslah ve erşed kişinin tayin edilmesini ister ve tüm bu isteklerini vakfiyesinde belirtir.³⁸²

3. GELİRİN TASARRUFU

Vakfiyede "Tevliyet muhassesâtının galle ve mahsulat-ı şer'iyye ve örfiyyenin tamamından rakabe takdim edildikten sonra ne kalır ise onun hepsi öşür olunsun." denilir ve bu öşürün arta kalanından günlük 17 dirheminin vakfin masraflarına tahsis edilmesi şart koşulur.

Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'nın en önemli giderlerini vakıf görevlilerine dağıtılan maaşlar oluşturmaktaydı. Hangi görevliye ne kadar maaş verileceği vakfiyede belirtilmiştir. Buna göre, Balkan Eteği köyü altında Karlı-zâde Ali Bey'in yaptırdığı camiin imamına; dinde salih olmak, beş vakit namaz kıldırmak, cuma namazını kıldırmak ve hutbe irad etmek şartıyla günlük sikkeli ve geçer akçe olarak 4 dirhem, camiin müezzinine salih ve muttaki olmak, namaz vakitlerini bildirmek, beş vakte müdavim olmak şartıyla günlük 2 dirhem, camiin kayyımına; camiin kapısını açmak ve kapamak, camiye süpürmek, camiin çırağlarını yakmak ve kendisi mütedeyyin olmak şartıyla yevmi 2 dirhem verilir ve Kur'an-ı Kerim okumayı iyi bilen 5 zata (cüzhana); Kur'an'ı güzel okumak, salih kimselerden seçilmek, pazartesi ve perşembe günleri sabahları bu camide her biri Rasulullah'ın, onun ümmetinin ve vâkîfin temiz, pak ruhları için Kur'an-ı Azimden birer cüz-i şerif

³⁸² V.G.M.A. defter no: 632, sayfa 474, sıra 204

okumaya müdâvemet ve mülâzemet şartıyla her birine eşit olarak birer dirhem, Camiin tenviratı (aydınlatılması) için günlük 2 dirhem ve vakfin nezaret görevine bakan nâzıra ise günlük 2 dirhem tahsis edilir.

Böylece tevliyet ciheti hariç toplam günlük 17 dirhem, caminin aydınlatılmasına ve bu görevlilerin maaşlarına ayrılmıştır. Vakfin varidatından (gelirlerinden) bu meblağ karşılandığı takdirde her hangi bir değişiklik olmadan tahsisatların dağıtılmasına devam edilir ama karşılanamazsa mütevelliyeye tayin edilen bir öşürden baki kalan 9 öşür, 17 sehim yapılarak masraflar tedarik edilir ve bu adet üzere verilmek suretiyle cihetlerde tenkis (noksanlaştırma) yapılır. Şayet galle ve hasıl (vakfin gelirleri ve hasılatı) tevzi' olunandan (hesap edilenden) fazla olur ise bu fazlalığın keyfiyeti ve tasarrufu mütevellinin kendi görüşüne göre imam ve hatibin cihetine cemaatin münasip gördüğü miktarı ziyade edebilir. Müteveli, şayet galle daha ziyade olursa yani vakfin geliri beklenilenden daha fazla olursa bu durumda hafızların adedini veyahut cihetlerini ziyade edebilir ve kalanlarını da dilediği kimse için münasip gördüğü miktarı artırabilir.

Bunlardan sonra hasılat noksan veya arız olur ise belirtilen şartların aslından değil de fazlalıklardan azaltılır ve lâhik sâbikten hayırlı olduğu takdirde ednâ a'lâya takdim ve tercih olunur.³⁸³

4. VAKFIYEDE BELİRTİLEN DİĞER ŞARTLAR

Vâkıf Karlı-zade Ali Bey, Balkan Eteği köyünde bina ve tesis ettiği oda ile diğer bütün odaları erkek evladına ve ile'l-ebed evlad-ı evladının oğullarına, bunların ölümünden sonra kendi utekasına, sonra evladının utekasına, sonra hangisi olursa olsun utekasının ile'l-ebed erkek evladından en salih olan kişiye ve sonra kıyamete kadar insanların en salih abid ve fâzıl olanına vakfetmiştir.

Ali Bey, kendi oğullarından veya utekasından biri rençberlik yapmak ve ekebileceği tarlalardan da tasarruf etmek isterse oğullarından olana en fazla 10 feddana kadar müsaade edilmesini ve onlardan öşür ve başka bir şey alınmamasını,

³⁸³ V.G.M.A. Defter no: 632. sayfa 474, sıra 204

utekasından olana ise en fazla 3 feddana kadar müsaade edilip onlardan dahi öşür ve başka bir şey alınmamasını şart kılar.

Vâkıfın evladından ve utekasından biri çiftliği ilerletmek ve daha fazla feddana mutasarrıf olmak istediğinde köyün reayasına kıyas edilerek mezbur ziyadedden vakıf için gallenin öşrü alınacak ve bu muamele oğulların hali olup ile'l-ebed böyle cari olacaktır. Yani vâkıfın evladından olan birisi, vakıf arazisini çiftçilik yapmak isterse 10 feddan araziden daha az ektiği tarlalar için vakfa herhangi bir öşür veya başka bir vergi vermeyecektir. Fakat 10 feddandan daha fazla araziye ekmeye başlarsa bu durumda ne kadar fazla ektiye o nispette öşrünü vakfa verecektir. Vâkıfın utekasından olan bir kişi ise vergi ve öşür vermeden ancak 3 faddan araziye ekip işletebilecek daha fazla ekerse o nispette diğer reaya gibi öşrünü vakfa verecektir. Sahip olduğu Karlova kasabasını, bağlı olduğu köy ve arazilerini tamamıyla vakfeden Karlı-zâde Ali Bey evlatlarına vakıf arazisinden faydalanabilmeleri için ancak bu kadar müsaade etmiştir. Böyle bir şartın ve sınırlandırmanın getirilmesindeki amaç sanırız vakıf arazilerinin evlad-ı vâkıf tarafından tekelleşmesini önlemektir.

Utekanın hallerine gelince onlar mekanlarında sabit ve amellerinde daim ve köyde mukim buldukça onların muameleleri de zikr olunduğu vech üzere cari olacak ve utekadan biri, herhangi bir sebepten veya kendisi için daha hayırlı bulunduğundan dolayı çiftçiliği terk edip gider ve sonra pişman olarak tekrar gelir ve evvelki gibi çalışmak isterse bu taktirde gallât ve mahsulatının cümlesinden tam öşür alınacak ve evlad-ı vâkıf gibi muamele yapılmayacaktır. Belki de köyde mukim bulunan diğer reaya gibi muamele yapılacaktır. Çünkü sebatsızlığı sebebiyle cürüm kendi tarafından vaki olmuştur.

Evlad-ı vâkıftan biri üzüm çubuğu dikmek murad ettiğinde 10 ceribeden az diktiğinde vakfa öşür veya başka bir vergi vermeyecek ama 10 ceribeden daha fazla üzüm çubuğu dikecek olursa ne kadar fazla dikmişse o kadar öşrünü vakfa verecektir.

Vâkıf Karlı-zade Ali Bey işte bu şartları da koyduktan sonra evkafi zikr olunan vucuh ve şartlar üzere müebbeden ve muhalleden (ebedi olarak) vakf-ı sahih-i

şer'i ve habs-ı sarıh-i mer'i ile vakf ve habs etmiştir. Bunu hakim ve mutemed şahidlerin önünde ikrar eder. Müteveli ve en büyük oğlu olan Hasan Çelebi' ye tefviz ve teslim eder. Hâzır cemaatin çoğunluğu, Ali Bey'in ikrarına ve vakfin aslına ve şartlarına ait tafsilatına şehâdet edince evvela hakim sonra da şahitlerin şehâdetleri doğrultusunda vakfin ve şartlarının sıhhatine hükm-i sahih-i şer'i ile hükmedilir. Bu surette vakıf artık müseccel, mübrem ve müekked olmuş ve hakim tarafından sıhhatine hüküm verilmiştir.

Dünya hayatının sonuna kadar vakfa ait gayrı menkullerin hiçbir şekilde satılması, hediye edilmesi ve başkasının mülkiyetine geçmesi caiz olamaz. Allah'a ve kıyamet gününe iman eden kadı, müftü, müderris, vali, emir, büyük küçük hiçbir kimse tarafından vakfin tağyir ve tebdili, nakıs ve tahvili (değiştirilmesi) yapılamaz. Her kim noksanlaştırılmasına ve değiştirilmesine ve şartlarından birinin tahrifine hüküm verirse veya sebep olursa bu işiyle o kişi Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri kıyamet gününde Bi'se'l-Masir (ne kötü bir yer) ile tavsif olunan cehennemdir. Zalimlere mazeretlerinin fayda vermediği, onların lanete uğradıkları, her nefsin ancak işlediği kötülüğün cezasını gördüğü ve zulmün mevcut olmadığı o kıyamet gününde türlü türlü azaba, ikaba ve Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lanetlerine bu kimseler müstehâk olacaktır. Tahrir tarihi hicri evail-i Şaban 801/ Nisan 1399.³⁸⁴

B. KARLI-ZÂDE ALİ BEY CAMİİ

Karlova'nın kurucusu Karlı-zâde Ali Bey burada güzel bir cami-i şerif yaptırmıştır. Vâkıf camiin imamına günlük 4 akçeden aylık 120 akçe, müezzinine günlük 2 akçeden aylı 60 akçe verilmesini, camiin aydınlatılmasında kullanılan kandil yağı ve çerağ satın alınması için günlük 2 dirhem ayrılmasını ister.³⁸⁵

1208/1793 yılında camiin imamı Süleyman Efendi b. İbrahim, hatibi Mehmed Efendi b. Hüseyin'dir.³⁸⁶ 1277/1860 yılında ise günlük 4 akçeyle imam ve 5 akçeyle hatip olan Mehmed Zakir Halife b. Hasan'ın ölmesi üzerine yerine oğlu Mehmed

³⁸⁴ V.G.M.A. dft. no. 632, sf. 474, sr.204

³⁸⁵ V.G.M.A. dft. no. 632, sf. 474, sr.204

³⁸⁶ C.E, 681

Şakir tayin edilir.³⁸⁷ Vaizlik ciheti her ne kadar vakfiyede belirtilmese de bu görev vardır ve bunu 1114/1702 yılında yevmi 15 akçeyle Şeyh Mehmed ifa etmektedir.³⁸⁸ Vâkıf camiin temizlik ve aydınlatma işlerini yürüten kayyımına günlük 2 dirhem verilmesini belirtmektedir.³⁸⁹ 1208/1793 yılında Molla Mehmed b. Mustafa'nın bu camide kayyım olduğunu görüyoruz.³⁹⁰ Vâkıf camide Kur'an'ı güzel okuyan 5 cüzhana günlük birer dirhem verilmesini ister.³⁹¹ Camiin 1114/1702 yılında günlük 10 akçe vazife ile cüzhanı Şeyh Mehmed vefat edince yerine aynı maaşla İsmail Efendi tayin edilir.³⁹² 1208/1793 yılında cüzhanlık görevi Molla Mehmed b. Mustafa tarafından yürütülmektedir.³⁹³ 1278/1861 yılında ise cüzhan Halil b. Mustafa'nın ölümü üzerine yerine Seyyid Mehmed Raşid tayin edilir.³⁹⁴ Cami görevlileri ile ilgili geniş bilgi daha sonra detaylı bir şekilde verileceği için burada kısaca değindik.

1945'de Filibe müftüsü iken hicret ederek 1952'de İmroz müftüsü olan Sabit Küser Bey'in malumatına göre "1293 /1876'da halk zulümden kaçmış, Bulgarlar da minareyi yıkıp Karlı-zâde Ali Bey Camii'ni kilise yapmışlar. Müslümanlar avdet edince cami geri alınmış ise de 1914 harbinde Bulgarlar camiyi depo yapıp harabeye çevirmişlerdir. 1945'lerde Türk gençlerinin müsamereler vererek topladıkları 500 bin leva ile cami tekrar tamir olunmuş, fakat az sonra yer bulunamadığı bahanesiyle yine depo yapılmıştır. 1930'larda minare yıkılmış, 1945'de tamir edilmiş ise de 1969'da daha fazla yıkık durumdadır. Cami bu yılda hala depo olarak kullanılmaktadır."³⁹⁵

Ayverdi Bey, camiyi 1969'da bizzat görmüş fakat depo olarak kullanıldığı için içeriye girememiştir. Onun malumatına göre, "cami dıştan dışa 12.45 çarpı 12.40 metredir. Duvar 0.95 metredir. Kubbesi 8 köşe sağır kasmağa oturur. 45-50 cm.lik kalın taşları ufki ve şâkuli ikişer sıra tuğla ile sarılmıştır. 70-80 cm. boyundaki bu kocaman taşların yüzleri ince bir sıva ile kaplanmış, derzlere boya çekilmiştir. Sıvayı 1945 yılındaki tamirde zaruret karşısında yapmaya mecbur kalmışlardır. Ama iyi

³⁸⁷ C.E, 1446

³⁸⁸ İbnü'l-Emin 3137

³⁸⁹ V.G.M.A. dft. no. 632. sf. 474. sr.204

³⁹⁰ C.E. 681

³⁹¹ V.G.M.A, dft. no.632. sf.474 sr.204

³⁹² İbnü'l-Emin 3137

³⁹³ C.E. 681

³⁹⁴ C.E. 1450

³⁹⁵ Ayverdi, Age., s. 45

etmemişlerdir. Camiin arka kısmında önceden iki gözlü derin bir ahşap revak vardır. Şimdi onun yerine duvarla çevrili basık bir son cemaat yeri yapılmıştır. Minare kaidesi 2.90 metre genişliğinde ve duvardan çıkıntısı 1.65 metredir.

Mihrap önünde her dıl'ı 3 metre yani 3 metre kutrunda bir daire içine mersum, yerden 1 metrelik kısmı kalmış 6 köşe bir türbe başlangıcı veya yıkıntısı vardır. Bu türbe Karlı-zâde Ali Bey'e ait olacaktır. zannımızca türbe bitmemiş, yarım kalmıştır.³⁹⁶

C. VAKIFTAKİ GÖREV VE GÖREVLİLER

Ali Bey, 801/1399'da Karlova'da kendi adıyla anılan bir cami yaptırarak vakfını kurmuş ve vakfiyesinde vakıfta bulunan görev ve görevlilerle ilgili gerekli açıklamaları yazmayı ihmal etmemiştir. Vakıftaki görev ve görevlileri şu bilgilere sahibiz.

1-İmamet ve Hitabet

Vakfin kurucusu Karlı-zâde Ali Bey, vakfiyesinde imamet ve hitabet görevlerinin ifası için gerekli şartları şöyle belirtmiştir. "Camiin imamına beş vakit namaz ve Cuma namazı kıldırarak, hutbe irad etmek şartıyla günlük sikkeli ve geçer akçe olarak 4 dirhem verilsin".³⁹⁷ Camiin faaliyete geçtiği ilk dönemlerde kimin imam-hatiplik yaptığını bilemiyoruz. Cevdet Evkaf tasnifinde bu görevleri yapan kimseyle ilgili şu bilgilere ulaştık. 1208/1793 yılında camiin imamı Süleyman Efendi b. İbrahim olarak görülüyor. Aynı yılda hitabet görevini Mehmed Efendi b. Hüseyin yürütmektedir. Hatip Mehmed Efendi'nin 1212/1797 yılında hala bu göreve devam etmektedir.³⁹⁸ 12 Zilkade 1277 / 2 Haziran 1861 tarihli bir vesikada Karlı-zâde Ali Bey Camii'nde yevmi 4 akçeden aylık 120 akçe ile imamlık, günlük 5 akçeden aylık 150 akçe ile hatiplik görevlerin yürüten Mehmed Zakir Halife b. Hasan vefat edince yeri hali ve hizmeti muattal kalır.1277/1861 yılında bu göreve imtihan sonucunda başarılı olan büyük oğlu Mehmed Şakir tayin edilir.³⁹⁹

³⁹⁶ Ayverdi, Age., s. 45

³⁹⁷ V.G.M.A, dft. no. 632, sf.474 sr.204

³⁹⁸ C.E, 681

³⁹⁹ C.E, 1446

2-Müezzinlik

Vakfiyede belirtildiği üzere camiin müezzinine, salih ve muttaki olmak, namaz vakitlerini bilmek. ezan okumak, namazlarda müezzinlik yapmak ve beş vakte müdavim olmak şartıyla günlük iki dirhem verilmesi şart koşulur.⁴⁰⁰

3-Vaizlik

Vakfiyede Karlı-zâde Ali Bey Camii'nde vaizlikle ilgili bir bilgi verilmezken İbnü'l-Emin tasnifinde bulduğumuz bir vesikada vakıfta vaizlik görevinin var olduğuna şahit oluyoruz. Bu görev muhtemelen ilk dönemlerde olmayıp sonradan tahsis edilmiştir. 8 Şevval 1114 / 25 Şubat 1701 tarihli vesikanın bir bölümü şöyledir.

“Vakf-ı Karlı-zâde Ali Bey der-nahiye-i Köpsi der-Filibe

İsmail Bey arzuhal sunup vakf-ı mezburdan olmak üzere yevmi on beş akçe vazife ile vaiz olan Şeyh Mehmed fevt olup yeri hali kalmakla kendine tevcih olunup berat verilmek babında inayet rica etmeğin arzuhal mucebince tevcih oluna. Faziletli Şeyhu'l-islam Mevlana Seyyit Feyzullah Efendi Hazretleri işaret etmeleriyle işaretleri mucebince İsmail Efendi tevcih olundu”⁴⁰¹

4-Kayyımlık

Kayyımlar caminin temizlik ve aydınlatılması işlerinden sorumlu olan kimselerdi. Karlı-zâde Ali Bey, caminin kayyımına caminin kapısını açmak ve kapatmak, camiye süpürmek, çerağlarını yakmak ve kendisi mütedeyyin olmak şartıyla günlük iki dirhem verilmesini vakfiyesinde açıkça belirtmiştir. Kayyımların sabah, akşam ve yatsı namazlarında caminin aydınlatılmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Camiyi aydınlatmak için gerekli olan çerağ vs. malzemelerin temini için günlük iki dirhem tahsis edilmişti.⁴⁰² 1208/1793 yılında Molla Mehmed b. Mustafa'nın bu camide kayyım olduğunu görüyoruz.⁴⁰³

⁴⁰⁰ V.G.M.A. dft. no. 632 sf. 474 sr.204

⁴⁰¹ İbnü'l-Emin 3137

⁴⁰² V.G.M.A. dft. no. 632 sf. 474 sr.204

⁴⁰³ C.E. 681

5-Cüzhanlık

Cüzhanlar camide belli günlerde Kur'an-ı Kerim okuyan kimselerdir. Bunlar haftanın belli vakitlerinde bir cüz (20 sayfa) Kur'an okudukları için cüzhan ismini almışlardır. Bu görevden amaç hem camide devamlı olarak Kur'an okunarak cemaatin bunu dinleyip mânevi haz duyma ve sevap kazanma, hem de hasıl olan sevabı vâkıfın ruhuna bağışlayarak onu hayırla yad etme arzusudur. Cüzhanlık Kur'an eğitimi açısından da ayrı bir önem arz etmektedir. Cüzhanların tayin edilmesinde bu kimselerin mümkün olduğunca hafızlardan olmasına değilse Kur'an-ı Kerimi tecvidi üzere güzel okuyan kârilerden olmasına dikkat edilirdi.

Karlı-zâde Ali Bey, vakfiyesinde Kur'an-ı Kerim okumayı iyi bilen beş zata, güzel okumaları ve salih kimselerden seçilmeleri şartıyla her birine günlük bir dirhem verilmesini ve bu cüzhanların pazartesi ve perşembe sabahları Ali Bey Camii'nde Rasullahın, onun ümmetinin ve vâkıfın temiz, pak ruhlarına sevabını bağışlamak için Kur'an-ı Azim'den birer cüz-i şerif okumaya devam etmelerini istemiştir.⁴⁰⁴ Vakfiyeden anlaşılacağı üzere vakıfta beş tane cüzhan bulunabilecek, bunlar her Pazartesi ve Perşembe sabah namazından sonra birer cüz okumaya devam edecekler karşılığında ise günlük birer dirhem maaş alacaklardı. İlk zamanlardaki uygulama bu yöndeydi.

801/1399 yılında kurulan vakfın ilk cüzhanları kimlerdi bilemiyoruz ama 8 Şevval 1114 / 25 Şubat 1701 tarihli bir vesikada vakfın cüzhanlık görevini 10 akçe vazife ile Şeyh Mehmed yürütüyordu. Ölümünden sonra İsmail Efendi arzuhal sunarak cüzhanlık görevine talip olduğunu belirtir. Şeyhülislam Mevlana Seyyit Feyzullah Efendi'nin işaretiyle İsmail Efendi günlük 10 akçe vazife ile cüzhan olarak tayin edilir.⁴⁰⁵

1208/1793 yılında bu vakfın cüzhanlık görevinin Molla Mehmed b. Mustafa tarafından yürütüldüğünü görüyoruz.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ V.G.M.A. dft. no.632 sf. 474 sr.204

⁴⁰⁵ İbnü'l-Emin 3137

⁴⁰⁶ C.E. 681

21 Receb 1278 / 22 Ocak 1862 tarihli Cevdet Evkaf tasnifinde Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'yla ilgili vesikada ise "yevmi üç akçe vazife ile cüzhan ve yevmi bir akçe vazife ile ahar cüzhan cihetlerine berat-ı şerif-i âl-i şan ile mutasarrıf olan Es-seyyid Halil ibn-i Es- seyyid Mustafa'nın bila-veled vuku-ı vefatlarıyla yeri hali ve hizmeti muattal kalmağın kasaba-i mezkurada vaki müteveli mahallesinin 4. hanenin 3. numarasında mukayyet ve esnan-ı askeriyyeyi mütecaviz (askerlik yaşını doldurmuş) bulunan iş bu bais arz-ı dıraat Seyyid Mehmed Raşid ibn-i Seyyid Süleyman'ın cihat-ı mezkurada istihkakı lede'l-ımtihan ve muhtar-ı cemaat olduğu dahi nahiye-i mezkur vazife-i merkumasıyla mutevaffa-yı mezburun mahlûlünden mumailiyh Seyyid Mehmed Raşid dâileri üzerine tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerif-i âl-i şan sadaka ve ihsan buyrulmak..."⁴⁰⁷ şeklinde geçmektedir.

Vesikadan anlaşılacağı üzere 1278/1862 yılına kadar günlük 3 akçe karşılığında cüzhan ve 1 akçe ile de vakf-ı cüzhan görevini Halil b. Mustafa yerine getirmektedir. Halil Efendi henüz bir oğlu olmadan bila-veled ölünce cüzhanlık görevine, askerlik yaşını doldurmuş, Karlova kasabasının Müteveli mahallesinde 4.hane, 3. numarasında kayıtlı bulunan, yapılan imtihanında başarılı olup cüzhanlık yapabilecek ehliyete sahip olan ve cemaatin seçtiği bir kimse olan Mehmed Raşid b. Süleyman getirilir ve kendisine 1278/1862 yılında bu göreve atandığına dair berat-ı şerif verilir.

6-Ders-i âmlık

Vakfiyede ders-i âmlıkla ilgili bir bilgi bulunmazken İbnü'l-Emin tasnifindeki bir vesikada vakıfta bir ders-i âmlık bulunduğunu ve ölümünden sonra görevin başka birisine tevcih edildiğini görmekteyiz. Ders-i âmlık Şeyh Mehmed'in vefatından sonra yerine günlük 10 akçe vazife ile İsmail Efendi tayin edilir. Vesikada şöyle geçer.

"Devletlu saadetlu sultanım hazretleri sağ olsun

Filibenahiyesinde Karlova kasabasında vaki cami-i şeriften yevmi on beş akçe vazife ile vaiz ve on akçe vazife ile cüzhan ve on akçe vazife ile ders-i âmlık olan Şeyh Mehmed fevt olup yeri mahlûl ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağın sultanım

⁴⁰⁷ C.E. 1450

hazretlerinin merahim-i âlilerinden mercudur ki cihât-ı mezburatlar bu dai kullarına sadaka ve ihsan buyurulmak babında baki emr u ferman sultanım hazretlerindedir.⁴⁰⁸

7-Nezaret

Vakfiyede belirtildiğine göre vakfin nezaret görevine bakan nazıra günlük 2 dirhem tahsis edilir. Karlı-zâde Ali Bey, vakfin nezaret görevine kendisinden sonra ikinci büyük oğlu Mehmed Çelebi'nin sonra da en küçük oğlu Mustafa Çelebi'nin getirilmesini istemiştir. Bu iki oğlunun ölümünden sonra evlatları arasından aslah (en salih) ve erşedine (en reşit olanına) devredilmesini isteyerek bu görevi kendi nesline tahsis etmiştir.⁴⁰⁹

8-Kitabet

Vakfiyede kitabet ciheti hakkında her hangi bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte 1208/1793 ve 1278/1862 yılına ait Cevdet Evkaf tasnifinde bulunan iki vesika konu hakkında sınırlı da olsa bazı bilgiler vermektedir. Bunlardan birisi 16 Rebiü'l-evvel 1208 / 23 Ekim 1793 tarihli belge şöyledir.

“Medine-i Filibe kazası Köpsi nahiyesinde vaki Karlı-zâde Ali Bey'in bina eylediği cami-i şerifin katibi Ahmed b. Mehmed kulları fevt olup yeri hali kalmağla mahlûlünden iş bu bais arz-ı ubudiyet Seyyit Mustafa b. Seyyit Ahmed Halife talip ve rağbet ve her vecihle layık ve mahale müstahak olmağın kullarına tevcih ve yedine berat-ı şerifi sadaka ricasına arz olundu. Mucebince tevcih olunmak buyuruldu.”⁴¹⁰

Kitabet görevine 1278/1862 yılına kadar Mustafa Halife b. Ahmed günlük 6 akçe karşılığında nezaret etmektedir. Bu yılda bila-veled vefat edip vazifesi boş kalınca göreve, istihkakı lede'l-ı-ımtihan nümayan (ortada, açık) olan ve esnan-ı askeriyeyi müteceviz bulunan Mehmed Raşid b. Süleyman tayin edilir.⁴¹¹

⁴⁰⁸ İbnü'l-Emin 3137

⁴⁰⁹ V.G.M.A. dft. no.632 sf.474 sr.204

⁴¹⁰ C.E. 22397

⁴¹¹ C.E. 1450

9-Cibayet

Kitabet cihetinde olduğu gibi cibayet görevi ile ilgili vakfiyede bir bilgi verilmezken Cevdet Evkaf tasnifindeki bir belgede 1278/1862 yılında bu görevin başında günlük 10 akçe vazife ile Seyyid Halil b. Seyyid Ahmed'in olduğunu görüyoruz. Seyyid Halil vefat edince yerine geçecek bir oğlu bulunmadığından bu görev, liyakat ve istihkak sahibi olduğunu imtihanla kanıtlayan Mehmed Raşid b. Süleyman'a tevdi edilir.⁴¹²

10-Tevliyet

Bu konu geniş olduğu için bir sonraki müstakil başlıkta teferruatlı bir şekilde ele alınacaktır.

D. KARLI-ZÂDE ALİ BEY VAKFI MÜTEVELLİLERİ

1- İlk Mütevelliler

Vakfin ilk mütevellisi hem Karlova köyünün⁴¹³ hem vakfin kurucusu hem de Yıldırım Bâyezid ümerasından olan Karlı-zâde Gazi Ali Bey'dir. 801/1399 yılında kurduğu vakfi resmileştiren Ali Bey'in vefatından sonra tevliyet görevine oğlu Hasan mutasarrıf olmuştur.

1178-1189/1764-1775 yılları arasında Numan Ağa tevliyete müstakillen sahipken 1189 yılında Ahmed Halife tevliyetin nısfına (yarısına) ortak olur. Numan Ağa 1205/1790'da vefat edince kendisine ait nısf hisse iki oğlu Seyyid Mehmed ve Hafız Ahmed'e kalır. 1207/1792'de Mustafa b. Süleyman ortaya çıkarak Ahmed Halife'nin sahip olduğu nısf hissesinin yarısını yani toplamda rub' (çeyrek) hisseyi kendisine tevcih ettirir. Bu yılda böylece tevliyet dört kişi tarafından bölüşülerek yürütülür. Bu görev, 1208/1793 yılında tevliyete müstakillen mutasarrıf olan Ahmed Halife'nin 1210/1795 yılında ölmesiyle oğlu Mustafa'ya aynen devredilir. Tevliyet hisseleri, 1210/1795 dan 1219/1804 yılına kadar Mehmed b. Numan, Hafız Ahmed b. Numan, Mustafa b. Ahmed Halife ve Süleyman b. Mustafa aralarına çıkan münazara, münakaşa ve davalarla bir ona bir ötekine tevcih edilmesi sebebiyle uzun bir kargaşa

⁴¹² C.E.1450

⁴¹³ Karlova daha sonradan kasaba olacaktır.

dönemi yeniden başlar. Ali Bey Vakfı'nda zuhur eden bu tevliyet kavgasının resmîyete yansımalarıyla bu durumu detaylı olarak inceleme imkanına sahip olmaktayız.

Bilindiği üzere bir vakfın idaresi bir yada birkaç mütevellî tarafından yürütülüyor ve bu görev karşılığında bunlar belli miktarda maaş alıyorlardı. Mütevellînin bu göreve getirilmesi elbette belli şartlara bağlıydı. Bu şartların en başında, mütevellînin evlad-ı vâkıftan aslah erşed birisi olması gelmektedir. Yani vakfın kurucusunun soyundan gelmeli ve tevliyet işini yürütebilecek istihkakının ve liyakatinin yanında diğer kardeşlerine göre daha reşit, daha salih ve daha büyük yaşta olmalıydı. Mütevellînin sahip olması gereken özellikleri, vakfın kurucusunun şartlarını belirttiği ve bir nevi vakfın şahsi manevisinin bir tüzüğü olan vakfiyelerden öğrenmekteyiz.

Tevliyet görevine bazen tek bir mütevellî müstakillen, bazen de evlad-ı vâkıftan birkaç mütevellî müştereken tayin edilebiliyordu. Böylece tevliyet birkaç hisseye bölünmüş ve haliyle bu görev için tahsis edilen maaş da birkaç kişi tarafından paylaşılmış oluyordu. Tevliyetin müştereken yapılan idaresinde bazen mütevellîler arasında bir takım sebeplerden ötürü anlaşmazlıklar ortaya çıkabiliyordu. Bu anlaşmazlıkların en büyük sebebi kanaatimizce, her bir mütevellînin vakfı tek başına idare etmek istemesi ve tevliyet maaşının sadece kendisine verilmesini sağlamaktır. Anlaşmazlıklar kavgalara kadar büyüyor, dönemin kadısına intikal ederek resmi kayıtlara geçiyordu.

Vakfın mütevellîsi bağlı olduğu şehirdeki kadı tarafından tayin ediliyor ve bu göreve atandığına dair kendisine Osmanlı diplomasisinde “berat-ı şerif-i âl-i şan” veya “Tevliyet beratı” diye isimlendirilen resmi bir belge veriliyordu. Bir tevliyet beratında, tayin edilen mütevellînin adı, göreve müstakillen mi yoksa nısıf (yarım) ya da rub’ (çeyrek) hisseye müştereken mi atandığı, günlük ne kadar para alacağı, hangi kadı tarafından atandığı tarihiyle birlikte açıkça yazılıyordu.

Tevliyet konusunda çıkan anlaşmazlıklar ve bu tür davalara, ilgili şehirdeki kadılar ve evkaf müfettişleri bakıyordu. Taraflardan her biri, kadıya sunduğu arzuhalinde özet olarak; kendisine gadr-i külli (büyük haksızlık, zulüm) yapıldığı,

karşı tarafın tevliyet görevini haksızca tasarrufuna geçirdiği, bunların ehliyetsiz ve liyakatsiz oldukları. vakfiyede belirtilen "tevliyete evlad-ı vâkıftan aslah, erşed ve ekber kişi tayin edilsin" şartına riayet edilmeden atama yapıldığı, amel-i kadime muhalefet edildiği. kadının yanlışlıkla birisini bu göreve getirdiği gibi durumlardan şikayetçi olduğunu belirtiyor ve tevliyetin kendisine tevcih edilmesi gerektiğini ifade ediyordu.

Arzuhalini belirten taraf, bazen mahkemeye lehinde şahitlik yapacak onlarca şahit getiriyordu. Şahitlerin tek tek isimleri alınıyor ve söyledikleri özet olarak kayda geçiliyordu. Durum değerlendirmesi yapan kadı, son olarak tevliyeti kime tevcih edeceğine dair kararını ve hükmünü veriyordu. Bazen kadı, evlad-ı vâkıftan olmasına ve halen görevde bulunmasına rağmen eğer mütevellinin vakfi kötü idare ettiğine kanaat ediyorsa bu kişinin görevine son veriyor, yerine liyakatli başka birisini tayin edebiliyordu. Tevliyet görevine atadığı mütevellinin yedine yeni bir berat-ı şerif veriyordu.

Taşrada halledilemeyen tevliyet davası, başkentteki arz odasına kadar taşınabiliyordu. Bazı durumlarda vezirin iltimasına dahi başvurarak tevliyete müstakillen mutasarrıf olmak isteyen kimseler olabiliyordu.

1178-1218/1764-1804 tarihleri arasında, Karlı-zâde Ali Bey Cami Vakfı'nda mütevellilerin sayısının hayli arttığı, tevliyeti başkasına kaptırmamak, kendi lisanlarıyla hakkını yedirmemek ve tevliyete müstakillen sahip olmak için birbirleriyle anlaşmazlık içine düştüğü ve aralarında kavgaların vuku bulduğu bir kargaşa dönemi yaşanmıştır.

Cevdet Evkaf tasnifinde 681, 5577, 30920 numaralı kayıta bulunan vesikalarda bu vakıfta cereyan eden tevliyet kargaşasından söz edilmektedir. Şimdi 1171-1218/1757-1804 arasında vakıfta müteveli olanların, hem isimlerini tek tek yazıp açıklayacağız hem de arlarındaki tevliyet davasının nasıl olduğunu izah edeceğiz.

2- Hacı Mustafa b. Ahmed

1171/1757 yılına kadar Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'nın tevliyetine günlük 40 akçe vazife ile evlad-ı vâkıftan (vakfın kurucusunun soyundan) en salih, reşit ve büyük kişi olan Hacı Mustafa b. Ahmed müstakillen mutasarrıf iken bu yılda vefat eder. Tevliyet görevi Karlı-zâde Ali Bey'in vakfiyede belirttiği şartlar (şart-ı vâkıf) ve eski geleneksel uygulama (amel-i kadim) gereğince Hacı Mustafa'nın oğlu Ahmed Halife'ye devredilmesi gerekmektedir. Fakat Ahmed b. Mehmed adında biri erken davranarak Hacı Mustafa'nın ölümüyle hasıl olan boşluktan istifade ederek tevliyeti kendi üzerine tevcih ettirir.⁴¹⁴

3- Ahmed Halife b. Hacı Mustafa

1172/1758 senesinde Ahmed Halife şer'i mahkemeye başvurarak kendisinin evlad-ı vâkıftan aslah. erşed ve ekber olduğunu babasının ölümünden sonra tevliyetin kendisine verilmesi gerektiğini adil şahitlerle ispat edince Kadı Efendi kanaatini Ahmed b. Mehmed'in haksızlıkla bu göreve geçtiği yönünde kullanarak tevliyet görevine müstakil olarak Ahmed Halife'yi tevcih eder.⁴¹⁵ Ahmed Halife görevi müstakillen altı yıl sürdürür.

4- Numan Ağa

Ahmed Halife 1178/1764 senesine kadar vakfın tevliyetini tek başına yürütmektedir. Fakat kasaba halkı ve vakıftan yararlanan mürtezika⁴¹⁶ konumunda olan kişiler bu idareden pek memnun gözükmemektedirler. Ahmed Halife'nin vakfi kötü idare ettiğini, Numan Ağa'nın umur-ı din ve her vechile muktedir olduğunu, kendilerinin emniyet ve rahat içinde olmadıklarını meclis-i şer'de beyan etmeleri üzerine Filibe kadısı Seyyid Mustafa Şeka Efendi, Ahmed Halife'yi görevden alarak ahalinin muhtarı olan ve yine evlad-ı vakıftan ekber ve erşed sayılan Numan Ağa b. Mehmed'i tevliyet görevine tayin eder. 29 Şevval 1178 / 11 Nisan 1765 tarihinde

⁴¹⁴ C.E. 5577

⁴¹⁵ C.E. 5577

⁴¹⁶ Mürtezika vakıftan rızıklananlar anlamındadır. Bilindiği üzere bir vakfın geliri iki grup arasında paylaşılır. Birincisi vakfın amacını teşkil eden şahıs veya müesseselerdir. Mesela vakfa ait bir tarlanın geliri yine aynı vakfa ait bir medresenin ihtiyaçlarına harcanabiliyordu. İkincisi vakıf görevlileridir. Vakıftan yararlanan her iki gruba birden mürtezika, ehl-i sakıt veya vazifeye izafeten ehl-i vezâif denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, Age., s. 341

Numan Ağa, günlük 40 akçe vazife ile göreve müstakillen tevcih edilir ve yedine berat-ı şerif verilir.⁴¹⁷

Numan Ağa 1178/1764 yılından 1189/1775 yılına kadar bu görevi ifa eder. Bu on bir yıl içinde pek de rahat edemez. Çünkü görevi elinden alınan Ahmed Halife bu duruma hiç de razı değildir. Numan Ağa ile arasında çok defa tartışmalar, kötü ve şirretli husumetler olur. Bu kavga ve gürültülere dayanamayan Numan Ağa, aralarının düzelmesi, sulhun sağlanması ve niza'nın sona ermesi için meclis-i şer'iyeye sunduğu arzuhalinde durumu anlatır ve müstakillen mutasarrıf olduğu tevliyetin nısıf (yarım) hissesinin Ahmed Halife' ye verilmesini istirham eder. Durumu değerlendiren Evkaf müfettişi Hamdullah Efendi, 25 Rebiü'l-ahir 1189 / 21 Haziran 1775 tarihinde tevliyetin nısıf hissesinin Numan Ağa'ya diğer nısfının da Ahmed Halife'ye verilmesine, her birinin yedlerine başka başka berat-ı şerif ita olunmasına hükmeder.⁴¹⁸

1189/1775 den 1205/1790 yılına kadar tevliyeti Ahmed Halife'yle birlikte yürüten Numan Ağa 1205/1790 senesinde vefat edince sahip olduğu nısıf hissesi oğulları Hafız Ahmed ile Seyyid Mehmed tarafından paylaşılır. Tevliyetin rub' hissesi birine diğer rub' hissesi de diğer oğluna kalır ve bunlara tevcih olunur.1205/1790 yılında tevliyete mutasarrıf olanlar şunlardır.

Nısıf hisse: Ahmet Halife

Rub' hisse: Hafız Ahmet b. Numan Ağa

Rub' hisse: Seyyid Mehmed b. Numan Ağa

5- Mustafa b. Süleyman ibni Tokalı Ahmed Ağa

Mustafa b. Süleyman, meclis-i şer'ide takrir-i kelam edip "Ben de evlad-ı vâkıfdanım bugünkü mütevellî olanlar ile derecede müsaviyim hatta onlardan en reşid olanı benim" iddiasında bulunarak Ahmed Halife'nin sahip olduğu nısıf tevliyet hissesinin yarısının kendisine tevcih edilmesini arzu eder. Kadı bu iddiayı mütevellîlerin üçüne de sorar. Onlar derecede bizlere müsavidir, fakat içimizde en

⁴¹⁷ C.E. 681

⁴¹⁸ C.E. 10884

reşid olanı değildir diye beyanatta bulunurlar. Kadı bu durumda şahitleri dinler. Filibe ahalisinden olan şahitlerin isimleri şöyledir.

- Şeyh Mustafa Efendi ibni Şeyh Mehmed (Karlı-zâde Cami-i Şerifi şeyhi)
- Nâkıb Mustafa Ağa ibni Ahmed
- Seyyid Hacı Yunus Efendi ibni Ahmed
- Derviş Ağa b. Mehmed
- Seyyid Çelebi Efendi ibni İbrahim
- Hacı Hasan b. İbrahim
- Hacı Mustafa b. Abdullah
- Hacı Hüseyin b. Mehmed
- Hafız Mehmed b. Mehmed
- Hacı İbrahim b. Halil
- Hacı Ahmed b. Mehmed
- Süleyman Ağa b. Ali
- Hacı Mehmed Memiş b. Mustafa
- Ali Ağa b. Mehmed
- İbni Abdullah ⁴¹⁹

Toplam 15 şahidin Mustafa b. Süleyman'ın aslah, erşed ve evlad-ı vâkıftan olduğu, malını haram yerden kazanmayıp, haram yere harcamadığı, vakfi her yönüyle şu anki 3 mütevelliden daha iyi idare edebileceği, Ahmed Halife'nin vakıf işlerini tahrip ettiği ve bunun sahip olduğu nısıf hisselerin Mustafa b. Süleyman'a amel-i kadim üzere tevcih edilmesi gerektiği şeklinde şهادette bulunmaları üzerine Filibe kadısı Şeyh-zâde Hafız Hasan Efendi, durum tespiti yaptıktan sonra bir ferman yazarak tevliyet hisseleri konusunda hükmünü verir. 6 Rebiü'l-ahir 1207 / 21 Eylül 1792 tarihindeki hüküm gereğince tevliyetin son durumu şöyledir.

Rub' hisse: Hafız Ahmed b. Numan Ağa

Rub' hisse: Seyyid Mehmed b. Numan Ağa

Rub' hisse: Ahmed Halife

Rub' hisse: Mustafa b. Süleyman ibni Tokalı Ahmed Ağa ⁴²⁰

⁴¹⁹ C.E. 681

⁴²⁰ C.E. 30920, C.E. 681

6- Ahmed Halife

Ahmed Halife, 1172-1178/1758-1764 yılları arasında altı yıl tevliyete müstakil olarak mutasarrıf iken 1178/1764 den 1208/1793 yılına kadar evlad-ı vâkıftan diğer bazı kişilerin tevliyet hissesini yedlerine tevcih ettirmesiyle yaklaşık 30 yıl tevliyete ya müştereken sahip olmuş ya da bu görevden tamamen uzak kalmıştır. 1207 yılında artık sahip olduğu hissesinin rub'a kadar düşmesi onu harekete geçirdi. Kendince derdini İstanbul'daki Arz Odasına anlatmalıydı.

Ahmed Halife'nin sunduğu arzuhal üzerine 13 Safer 1208 / 14 Mayıs 1794 tarihinde eski Şeyhulislâm Mustafa Paşa Efendi'nin⁴²¹ ve Evkaf müfettişi müderrisin-i kiramdan Çelebi Adem Efendi'nin ru'yet ettiği ve hazır bulunduğu Cuma gününde toplanan arz odasındaki ma' kud mecliste ve Rumeli kazaskeri Mustafa Aşir Efendi'nin evinde ma' kud meclis-i şer'ide tevliyet konusu tekrar görüşüldü. Mecliste müddeilerden bir tarafta Ahmed Halife diğer tarafta ise Seyyid Mehmed b. Numan Ağa vardı. Seyyid Mehmed hem kendi hem vekaleten kardeşi Hafız Ahmed ile Mustafa b. Süleyman adına hareket ediyordu.

Arz Odasında kurulan mecliste söze ilk başlayan Seyyid Mehmed, vakfi idare eden dört mütevellinin olduğunu her birinin rub' (çeyrek) hisseye mutasarrıf iken Ahmed Halife'nin tüm hisseleri kendinde toplamak ve müstakillen kendisine tevcih ettirmek istediğini söyler ve onun bu talebinin yerine getirilmesi durumunda diğer mütevellilere haksızlık ve zulüm olacağını belirtir.

Ahmed Halife ise tevliyete hak sahibi esasen kendisinin olduğunu ve diğer mütevellilerin haksızlık sonucu bu göreve getirildiğini ifade eder ve müstakillen göreve atanması gerektiğini belirterek özetle şunları anlatır.

_ “ Karlı-zade Ali Bey Cami Vakfı'nda günlük 40 akçe vazife ile aslah, erşed ve evlad-ı utekadan babam Hacı Mustafa b. Ahmed tevliyete müstakillen mutasarrıf idi. 1171/1757 yılına kadar bu görevi devam ettirdi.

_ 1171/1757 yılında babam ölünce tevliyetin müstakillen bana tevcihi gerekli iken Ahmed b. Mehmed adlı kişi kendisine tayin ettirdi. 1172/1758 yılında ben

⁴²¹ C.E. 5573

şuhud-ı udulun (adil şahitlerin) söz ve ıspatlarıyla evlad-ı uteka-yı vâkıfdan aslah ve erşed olduğumu kanıtlayınca Ahmed b. Mehmed'in refinden tevliyet bana müstakillen tevcih edildi ve yedime berat-ı şerif verildi.

_ Bir müddet sonra Ahmed'in kardeşi Numan Ağa ortaya çıktı ve kendine tevcih ettirdi. Numan Ağa ölünce tevliyet benim hakkımken oğulları Seyyid Mehmed ve Hafız Ahmed babamızdan bize kaldı diyerek nısıf hisseyi üzerlerine aldılar.

_ Derken Mustafa b. Süleyman zuhur etti ve “ Ben dahi evlad-ı utekadanım” deyip rub' hisseyi eline geçirdi. Böylece tevliyet dört kişi arasında paylaşılmış oldu.

-Dört mütevellinin olması ne vakfın şartlarına ne de amel-i kadime uymaktadır. Çok idareci vakfın harap ve reayasının parakende ve perişan olmasına sebep olmaktadır. Bu durumu Filibe kadısı İsmail Efendi'ye bildirdim. Tevliyetin müstakillen bana tevcih edilmesini istedim. Filibe ve Karlova kasabasından adaletleri zahır olan 18 tane şahit getirdim. Bu şahitler şunlardır.

- Nakibu'l-eşraf kaimmakamı Seyyid Mustafa Efendi
- Müderris Hacı İbrahim Efendi
- Ahmed Ağa b. Abdullah
- Seyyid Mustafa b. Mehmed
- İmam Süleyman Efendi b. İbrahim
- Şeyh Seyyid Ömer Efendi
- Hacı Ali Efendi
- Karlova'da camii şeyhi Mehmed Efendi b. Hüseyin
- Muallim-i sıbyan Mustafa Efendi b. Mehmed
- Salahan Molla Mustafa b. Derviş
- Molla İsmail b. Mehmed
- Kayyım Molla Mehmed b. Mustafa
- Cüzhan Molla Mehmed b. Mustafa
- Cüzhan Molla Mustafa b. Mehmed
- Fakih Seyyid Hacı Mehmed Efendi
- Hacı Mehmed b. Ahmed
- Seyyid Mehmed Efendi b. İbrahim

- Hacı İbrahim
- Haseki Derviş Mehmed Ağa
- Hacı Halil
- Abdulhakim Ağa
- Serdar-ı Karlova Mustafa Alemdar
- Hacı Mehmed b. Ahmed
- Hacı İbrahim b. Karalı
- Hacı Ahmed b. Mehmed
- Hancı-zâde Hacı Ahmed⁴²²

Bu şahitlerin sözleri şöhireten ve tevatür olarak ispat etmektedir ki tevliyeteye müştereken tasarruf, vakfı külliye harap ve reayasını perişan etmektedir. Şahitler aynı zamanda Numan'ın babası Mehmed'in evlad-ı vâkıftan olmayıp meçhûlü'n-neseb olduğundan dolayı Numan Ağa'nın oğulları Seyyid Mehmed ve Hafız Ahmed ile rub' hisseyi sonradan kendine tevcih ettiren Mustafa b. Süleyman'ın tevliyeteye hak sahibi olmadığını belirttiler.

-Filibe kadısı İsmail Efendi 15 Muharrem 1208 / 23 Ağustos 1793 tarihinde yazdığı ilam ile bu üç mütevellinin reflerinden (görevlerine son verdikten sonra) günlük 40 akçe vazife ile tevliyeti müstakillen bana tevcih etti. Diğerlerinin ellerindeki beratları iptal ederek şart-ı vâkıf ve amel-i kadim üzere hükmederek yedime berat-ı şerif verdi.”

Ahmed Halife'nin Cuma günü toplanan arz odasındaki ma'kud meclis-i şer'ide bunları anlatması üzerine Kadıasker, 13 Safer 1208 / 14 Mayıs 1794 tarihinde tevliyetin müstakillen Ahmed Halife'ye devredilmesi hakkında bir ilam yazar. 28 Safer 1208 / 29 Mayıs 1794 tarihiyle muvarrah sadır olan ruus-ı hümayun ile tevliyet görevi diğer üç mütevelliden alınarak müstakillen Ahmed Halife' ye tevcih edilir ve yedime berat-ı şerif verilir.⁴²³

⁴²² C.E. 681

⁴²³ C.E. 681, 5573, 30920

7- Seyyid Mustafa

Ahmed Halife'nin tevliyet görevine ilk defa gelmesi 1172/1758 yılında oldu. 1178'e kadar bu görevi müstakillen sürdürdü ve 1178/1764 den 1189/1775 yılları arasında ise yaklaşık on bir yıl görevden tamamen uzak kaldı. 1189 da nısıf hisseye sahip oldu ve 1207/1792'ye kadar böyle devam etti. Bu yılda hissesi rub' hisseye düşünce 1208/1793 yılında sunduğu arzuhali haklı bulan Filibe kadısı onu tevliyete müstakillen tevcih etti. 1210/1795 yılında ise vefat etti.

Ahmed Halife vefat edince 16 Şevval 1210 / 24 Nisan 1796 tarihinde Filibe kadısı olan Muhsin-zâde İmam Mehmed Emin Efendi'nin verdiği arzla (belgeyle) Asitane-i Aliyye'ye (İstanbul'a) gelen oğlu Mustafa tevliyetin müstakillen kendisine tevcih edilmesini ister. İstanbul'da Rumeli kazaskeri şeriyancısı Ömer Efendi'nin ilamıyla tevliyet görevi, evlad-ı utekadan aslah, ersed ve kebir olan Ahmet Halife'nin oğlu Seyyid Mustafa'ya şart-ı vâkıf üzere müstakillen tevcih edilir.⁴²⁴

8- Seyyid Mehmed b. Numan Ağa'nın atağı

1210/1796 senesinde Ahmed Halife'nin vefatından sonra oğlu Mustafa'nın müstakillen mutasarrıf olması, üç yıl önce rub' hisseye sahip olan Seyyid Mehmed b. Numan Ağa'yı harekete geçirdi. Seyyid Mehmed kadıya bir arzuhal sunarak nısıf hisseye sahip babası Numan Ağa'dan sonra bu hissenin kendisine kalması gerektiğini beyan edince 25 Zilhicce 1210 / 1 Temmuz 1796 tarihiyle muvarrah sadır olan ruus-ı hümayun gereğince tevliyetin nısıf hissesi katan li'n-niza'⁴²⁵ kendisine tevcih olunur.

Böylece 1210/1796 yılında tevliyet hissesi ikiye bölünmüş olup bunların sahipleri de nısıf hisseye Seyyid Mehmed b. Numan Ağa ve diğer nısıf hisseye Mustafa b. Ahmed Halife'dir. Bu durum 1212/1797 yılına kadar ancak devam eder.⁴²⁶

⁴²⁴ C.E. 681, 5573, 30920

⁴²⁵ C.E. 5577 Katan li'n-niza: çekişme, ağız kavgası, anlaşmazlık, ihtilaf ve kavganın kalkması için demektir.

⁴²⁶ C.E. 681

9- Süleyman ibni Mustafa

Süleyman b. Mustafa, 1207/1792 yılında tevliyetin rub' hissesine sahip olan Mustafa b. Süleyman b. Tokalı Ahmed Ağa'nın oğludur. 1212/1797 senesinde tevliyetin nısfı Mustafa b. Ahmed Halife'de diğer nısfı ise Seyyid Mehmed'deydi. Süleyman babasının vefatından sonra onun sahip olduğu rub' hisseyi kendine tevcih ettirmek ister. Kadıya yazdığı arzuhalde, rub' hissenin babasından sonra kendisine kalması gerektiğini ve Mustafa b. Ahmed Halife'nin kendisine haksızlık yaptığını belirtir.

Mustafa b. Ahmed Halife, Süleyman'ın bu davası üzerine kadıya, onun evlad-ı utekadan aslah ve erşed şartlarına uyduğunu fakat evladiyet derecesinde kendisine eşit olmadığını söyler. Davada bulunan 8 şahit ise Süleyman'ın daha salih, reşit ve umur-ı vakfi idareye daha muktedir olduğunu, rub' hissenin Mustafa'dan alınıp Süleyman'a verilmesi gerektiğini belirtirler. Kadı Sabit İsmail Efendi, şahitlerin sözlerini de dikkate alarak nısfı hisse sahibi Mustafa b. Ahmed Halife'nin ref'inden rub' hisseyi evlad-ı utekadan aslah, erşed ve ekber Süleyman b. Mustafa'ya 21 Receb 1212 / 9 Ocak 1798 tarihinde şart-ı vâkıf üzere tevcih eder. Yedine berat-ı şerif verir.⁴²⁷ Böylece 1212/1798 yılında tevliyetin durumu şöyledir.

- Nısfı hisse : Seyyit Mehmed b. Numan Ağa
- Rub' hisse : Mustafa b. Ahmed Halife
- Rub' hisse : Süleyman b. Mustafa

10- Mustafa b. Ahmed Halife

Babası Ahmed Halife'nin 1210/1795 yılında vefatı ba'dinde tevliyetin müstakillen üzerine tevcih edildiği Mustafa' ya, aradan henüz iki yıl geçmesiyle sadece rub' hisse kalmıştı. Nısfı Seyyid Mehmed b. Ahmed Halife'de, rub'u da Süleyman b. Mustafa'daydı. Bu göreve tek başına gelmek istediğini belirten Mustafa b. Ahmed Halife'nin sunduğu arzuhali değerlendiren Evkaf müfettişi Çelebi Adem Efendi, 4 Ramazan 1213 / 11 Şubat 1799 tarihinde yazdığı ilam gereğince tevliyeti

⁴²⁷ C.E. 681

Mustafa'ya müstakillen tevcih eder.⁴²⁸ Böylece Mustafa vakfi idareye tek başına tekrar gelmiş olur.⁴²⁹

11- Seyyid Mehmed b. Numan Ağa

Tevliyetin müstakillen Mustafa b. Ahmed Halife' ye geçmesi üzerine Seyyid Mehmed, kendisine haksızlık yapıldığını belirten bir arzuhal yazar. 3 ay sonra 2 Zilhicce 1213 / 7 Mayıs 1799 tarihinde sadır olan ruus-ı hümayun ile kat'an li'n-niza (kavganın durdurulması için) tevliyetin nısfı sahib-i evvel ekber, erşed ve aslah evlad-ı utekadan Seyyid Mehmed Halife b. Numan Ağa' ya tevcih olunur.⁴³⁰

1213/1799 yılındaki son durum şöyledir.

Tevliyetin nısfı: Mustafa b. Ahmed Halife

Diğer nısfı : Seyyid Mehmed b. Numan Ağa üzerinedir.⁴³¹

12- Mustafa b. Ahmed Halife

Tevliyetin ikiye bölünmesi üzerine Mustafa b. Ahmed Halife bu göreve müstakillen mutasarrıf olmak ister. Evkaf müfettişi Çelebi Adem Efendi yazdığı ilamda Mustafa'nın "müstakillen tasarrufu şer'an muteber ve lazım olmağla" diyerek 14 Safer 1214 / 18 Temmuz 1799 tarihinde sadır olan ferman-ı âl-i şân gereğince tevliyeti ona tamamen devreder.⁴³² Zabt ve tasarrufu için emr-i âl-i şân verir.⁴³³ Böylece 1214/1799 yılında tevliyetin müstakillen mutasarrıfı Mustafa b. Ahmed Halife olur.⁴³⁴

13- Seyyit Mehmed b. Numan Ağa

Karlı-zâde Ali Bey Cami Vakfı'nın tevliyetine 1214/1799 yılının safer ayında Mustafa b. Ahmed Halife'nin müstakillen tevcihi üzerine Seyyit Mehmed, hemen itiraz edip "Mübarek Rik'ab-ı Müsted'a'ya" sunduğu arzuhalde "1178/1764 yılından beri babam ve sonrasında benim tasarrufunda olan nısf tevliyetin benden ref

⁴²⁸ C.E. 8529

⁴²⁹ C.E. 30920, 5577

⁴³⁰ C.E. 8527

⁴³¹ C. E. 5577

⁴³² C.E. 8302

⁴³³ C.E. 5577

⁴³⁴ C.E. 8529

edilmesi zulümdür. Hem hala Belgrat muhafızı Mustafa Paşa Hazretleri'nin dahi "nısfı Seyyit Mustafa'nın üzerinde kalmak şartıyla diğer nısfı Seyyit Mehmed'e ibka ve berat-ı ünvanına mucebince-gereğince- amel oluna" diye hatt-ı hümayun yazmışken tevliyetin müstakillen Mustafa'ya verilmesi hem haksızlık hem de mutad olan kanun-ı tevcihâtı muğayir ve ona muhalif olduğundan tevliyetin nısfı hissesi bende baki kalmalıdır." diyerek nısfı tevliyete mutasarrıf olmak ister.⁴³⁵

Seyyit Mehmed'in arzuhali üzerine kendisi ve Mustafa b. Ahmed Halife hakkında tahkikat yapılır. Karlova kasabası halkından ve vakfın mürtezikasından bu kimseler hakkında bilgiler edinilir. Halkın, "Mustafa müsrif, mübezzir (savurgan), fasık ve müflis birisi olup tevliyet işlerini gereği gibi yapmaya kadir olmayıp vakfı tahrip eylemiştir. Seyyit Mehmed ise evlad-ı utekâdan reşit olup umur-ı tevliyete müstehak, elyak, kemal-i mertebe muktedir. dindar ve müstakim bir kimsedir." diye her birisinin haber vermesi üzerine Seyyit Mehmed'e tevliyetin tevcihi uygun görülür.⁴³⁶ Diğer nısfı ise Mustafa b. Ahmed Halife'de kalır.

Reisü'l-Küttab Ahmed Atıf Efendi'nin ilamı mucebince 17 Rebîü'l-evvel 1214 / 20 Ağustos 1799 tarihinde sadır olan rüus-ı hümayun ile nısfı tevliyet evlâd-ı vâkıftan Seyyit Mehmed b. Numan Ağa'ya tevcih edilir.⁴³⁷ 1214/1799 yılında tevliyetin mutasarrıfları şunlardır.

-Nısfı hisse : Mustafa b. Ahmet Halife

-Nısfı hisse : Seyyit Mehmed b. Numan Ağa

14- Süleyman b. Mustafa

1212/1797'den 1213/1798 yılına kadar rub' hisseye sahip olan Süleyman, tevliyetin müstakillen Mustafa b. Ahmed Halife'ye geçmesiyle bu görevden uzak kalır. 1214/1799 yılında Seyyit Mehmed'in nısfı hisseyi üzerine almasıyla umutlanan Süleyman, önceden sahip olduğu gibi rub' hisseye yeniden mutasarrıf olmak için 1217/1802'de Rikâb-ı Müsted'a'ya arzuhalde bulunur. Bu arzuhalinde özetle şunları anlatır.

⁴³⁵ C.E. 5577 ve 8302

⁴³⁶ C.E. 13011

⁴³⁷ C.E. 5577

“Rub’ hisseme duhul icab etmez iken Mustafa b. Ahmed Halife üzerindeki hisseyi ref’ u terkin ettirerek kendine tevcih ettirdi. Filibe kadısı İsmail Sabit Efendi ve Rumeli Kazaskeri Seyyit Süleyman Efendi dahi rub’ hisseyi önceden bana tevcih etmişlerdi. Mustafa b. Ahmed Halife bana gadretmiştir. Rub’ hisse onun ref’inden bana tevcih olunsun.” Süleyman’ın arzuhali üzerine meclis-i şer’i’de görülen davada Filibe ahalisinden şu kimseler kadı önünde şahitlik ederler.

-Silahşör Hazret-i Şehriyar-ı Eyüp Ağa ibn-i Zeynelabidin

-Seyyit Osman Ağa ibn- Mustafa Ağa

-Arap-zâde Mehmed Emin Ağa ibn-i Abdullah

-Karlova kasabasından Veliyüddin Ağa ibn-i Mustafa

-Mustafa Ağa ibn-i Abdurrahman

-Hasan Ağa ibn-i Abdullah

Bu şahitler meclis-i şer’i’de özetle şunları anlatırlar.

“Süleyman b. Mustafa, şu anda Mustafa b. Ahmed Halife’nin mutasarrıf olduğu nısıf hissenin ve mecmu’ tevliyetin râbi’ine-dörtte birine- sahip olup ekber, erşet ve aslah evlad-ı vâkıftan olup ve umur-ı vakfi idare ve ru’yete muktedirdir. Tevliyetin rub’ hissesinin Mustafa ref’inden gadr-ı külliye maruz kalan Süleyman’a tevcih edilip yedine berat-ı şerif ihsan buyurulsun.”⁴³⁸

Evkaf müfettişi Mehmed Seyyit Efendi’nin ilamıyla 19 Zilhicce 1217 / 12 Nisan 1803 tarihinde rub’ hisse Mustafa ref’inden Süleyman’a tevcih edilir. Her birine başka başka berat-ı şerif verilir. Böylece 1217/1803 yılında tevliyetin son durumu şöyledir.

Nısıf hisse : Seyyit Mehmed b. Numan Ağa

Rub’ hisse : Mustafa b. Ahmed Halife

Rub’ hisse : Süleyman b. Mustafa

15- Numan b. Mehmed ve Hafız Ahmed b. Süleyman

Seyyit Mehmed 19 Rebiü’l-ahir 1218 / 10 Temmuz 1803 tarihinde durun-ı arza bildirdiği arzuhaliinde kendi hüsnü rızasıyla sahip olduğu nısıf hissenin bir

⁴³⁸ C.E. 5577

bölümünü 9 akçe vazife ile erbab-ı istihkaktan olan Numan b. Mehmed'e bir bölümünü de kardeşi Hafız Ahmed'e yine 9 akçe vazife ile kasr-ı yed eder, devreder.

1218/1803 yılındaki bu son durumla tevliyet hisseleri hayli parçalanmış olur.

Rub' hisse: Mustafa b. Ahmed Halife. Günlük 10 akçe

Rub' hisse: Süleyman b. Mustafa. Günlük 10 akçe

Nısıf hisse 3'e bölüşülür. -Seyyid Mehmed b. Numan. Günlük 2 akçe

-Hafız Ahmed b. Numan. Günlük 9 akçe

-Mehmed b. Numan. Günlük 9 akçe⁴³⁹

16- Mustafa b. Ahmed Halife'nin arzuhali ve son durum

Filibe muzâfâtından Köpsi nahiyesinde vâki Karlı-zâde Ali Bey Cami Vakfı'nın rub' hissesine mutasarrıf olan Mustafa b. Ahmed Halife, Evkaf müfettişi Esiri-zâde Mehmed Ref'i Efendi'nin bulunduğu duahanede ma' kud meclis-i şer'ide arzuhalde bulunur. Söz konusu arzuhalde özetle Mustafa şunları anlatır.

- Evlad-ı vâkıftan aslah, erşed ve ekber olan dedem Seyyid Mustafa b. Ahmed tevliyete günlük 40 akçe vazife ile müstakillen mutasarrıfken 1171/1757 senesinde vefat eder.

- 1171'de dedem ölünce şart-ı vâkıf ve amel-i kadim üzere tevliyet, müstakillen babam Ahmed Halife' ye tevcih olunması gerekirken Ahmed b. Mehmed adlı bir kişi ortaya çıkıp tevliyeti babamın refinden kendine tevcih ettirir.

- Babam Ahmed Halife 1172/1758'de kendisinin aslah , ersed, ekber ve evlad-ı vâkıftan olduğunu adil şahitlerle (şuhûd-ı udûl) ispat edince kadı, Ahmed b. Mehmed'in refinden tevliyeti babama tevcih eder.

- Bir müddet sonra Numan Ağa diye biri ortaya çıkar ve tevliyetin nısıfını babamın refinden kendine tevcih ettirir. Numan Ağa ölünce de oğulları Mehmed ve Hafız Ahmed nısıf hisseyi "Bize babamızdan kaldı" diyerek üzerlerine tevcih ettirirler.

- Derken Seyyid Mustafa b. Süleyman b. Tokalı Ahmed diye biri zuhur ederek "Ben de evlad-ı vâkıftanım" diyerek rub' hisseyi üzerine tevcih ettirir.

⁴³⁹ C.E. 23005

- Lakin dört kişinin vakfa mütevellî olması şart-ı vâkıf ve amel-i kadime aykırı olup, vakfın harap ve reayasının perişan olmasına sebep olduğundan babam Ahmed Halife durumu Filibe kadısı Seyyid İsmail Efendi'ye anlatır. 30 kişinin şehadetiyle şöhret ve tevatür vechi üzere Filibe kadısı Mehmed b. Numan, Hafız Ahmed b. Numan ve Mustafa b. Süleyman refterinden tevliyeti müstakillen babam Ahmed Halife' ye tevcih eder.

- 13 Safer 1208 / 14 Mayıs 1794 tarihinde eski Şeyhülislâm (esbak) Mustafa Paşa Efendi'nin ve Evkaf müfettişi müderris-i kiramdan Çelebi Adem Efendi'nin hazır bulunduğu Cuma günkü arz odasında ve daha sonra duahane ve makud meclis-i şer'ide tevliyet konusu görüşülür. Sonuçta şart-ı vâkıf ve amel-i kadim üzere tevliyet müstakillen babam Ahmed Halife b. Mustafa' ya tevcih olunur.

- Tevliyetin müstakillen mutasarrıfı olan babam Ahmed Halife 1210/1795 yılında vefat etti. Filibe kadısı Muhsin-zâde Mehmed Emin Efendi'nin bana verdiği ilamla birlikte tevliyet tevcihi için Âsitane-i Aliyye'ye geldim.

- Filibe kadısı ve Kadıaskerin huzurunda Mehmed b. Numan Ağa, kendisinin evlâdiyetle alakasının olmadığını sadece icabından olduğunu ve benim aslah, erşed, ekber ve evlâd-ı vakıftan olduğumu kendi rıza ve isteğiyle kati bir şekilde ikrar ve itiraf etmiş olmasına rağmen şerir ve muzır bir kimse olduğundan yeniden tevliyete sahip olma ve celb-i mal sevdasıyla hareket ederek nısıf tevliyeti üzerine tevcih ettirir.

- Tevliyetin Mehmed b. Numan Ağa'nın refinden bana müstakillen tevcih olunmasını arz ediyorum. Baki emr u ferman Hazret-i men lehu'l-emrindir. 7 Cemaziye'l-evvel 1218 / 26 Ağustos 1803"

1218/1803 yılında tevliyete Mustafa b. Ahmed Halife tekrar müstakillen tevcih edilir.⁴⁴⁰ Bu tarihten sonra tevliyet kavgası nasıl devam etti tam bilemiyoruz. Tespit edebildiğimiz vesikalar ancak bu kadardır. Görülen o ki her ne kadar resmîyete intikal etmese bile bu kavganın devam edebileceği açık bir gerçektir.

Kronolojik açıdan vakfın mütevellîlerini şöyle sıralayabiliriz.

⁴⁴⁰ C.E. 5577, 13011

Şevval 801/Haziran 1399 : Vakfın ilk mütevellisi kurucusu Karlı-zâde Ali Bey'dir. Ölümünden sonra yerine sırayla oğulları Hasan, Bâli, İskender, Mustafa Çelebilere ve sonrada azatlılarına bırakır.

1171/1757 :Hacı Mustafa b. Ahmed müstakillen

1171/1757 : Ahmed b. Mehmed müstakillen

1171/1757 : Ahmed Halife müstakillen

29 Şevval 1178 / 11 Nisan 1765: Numan Ağa müstakillen

25 Rebitü'l-ahir 1189 / 24 Haziran 1775: Nısıf hisse Numan Ağa,

Diğer nısıf Ahmed Halife

1205/1790 : Numan Ağa vefat eder. Nısıf hissesini iki oğlu paylaşır.

-Rub' hisse Seyyit Mehmet b. Numan Ağa

- Rub' hisse Hafız Ahmed b. Numan Ağa

15 Muharrem 1208 / 23 Ağustos 1793 : Ahmed Halife müstakillen

13 Safer 1208 / 14 Mayıs 1794 : Ahmed Halife'nin İstanbul'a gelişi

28 Safer1208 / 29 Mayıs 1794 : Ahmed Halife'ye arz odasında müstakillen tevcih

16 Şevval1210 / 24 Nisan 1796: Ahmed Halife'nin ölümüyle oğlu Mustafa'ya müstakillen tevcih

25 Zilhicce 1210 / 1 Temmuz 1796: -Nısıf hisse Seyyit Mehmet b. Numan Ağa

-Nısıf hisse Mustafa b. Ahmed Halife

21 Recep 1212 / 9 Ocak 1798 : -Rub' hisse Süleyman b. Mustafa

- Rub' hisse Mustafa b. Ahmed Halife

- Nısıf hisse Seyyit Mehmet b. Numan Ağa

4 Ramazan 1213 / 11 Şubat 1799: Evkaf müfettişi Çelebi Adem ilamıyla müstakillen

Mustafa b. Ahmed Halife

2 Zilhicce 1213 / 7 Mayıs 1799 : -Nısıf hisse Ahmed b. Numan Ağa

-Nısıf hisse Mustafa b. Ahmed Halife

14 Safer 1214 / 18 Temmuz 1799 :- Mustafa b. Ahmed Halife müstakillen

19 Zilhicce 1217 / 12 Nisan 1803 : -Rub' hisse Süleyman b. Mustafa

-Rub' hisse Mustafa b. Ahmed Halife

- Nısıf hisse Seyyit Mehmet b. Numan Ağa

7 Cemaziye'l-evvel 1218 / 26 Ağustos 1803: Mustafa b. Ahmed Halife'nin itirazı

8 Recep 1218 / 24 Ekim 1803: Mustafa b. Ahmed Halife müstakillen mutasarrıf olur.

E. VAKFA YAPILAN MÜDAHALE

Vakfa ait tarla, bağ, bahçe vs. topraklar, ekilmek, bakılmak ve işletilmek için bulunduğu yerdeki halka icara veriliyor karşılığında onlardan belli miktarda vakıf adına vergi alınıyordu. Bu gayri menkulleri icarlayanlar bazen vakfin toprağını meccanen-bedâva- kullanıyorlar ve vakfa vermeleri gereken tahsisatı ödemiyorlardı. Bazıları da vakfin toprağını tamamen sahiplenerek vakfa geri vermiyordu. Bu ve bunun gibi vakfa yapılan haksızlıklara genel anlamda “vakfa müdahale” adı veriliyordu. Bu tür bir durumda mahkeme devreye giriyor ve problemi gidermeye çalışıyordu.

Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'na ait Akçe Kilise'de bulunan tarlalar buradaki manastır rahipleri tarafından ekip biçiliyor ve öşür ve resmleri vakfa veriliyordu. Rahiplerden biri ölünce yerine gelen başka bir rahip vakıf tarlasını işlettiği halde hem öşrünü ve resmini (vergisini) vermez hem de “Bu arazi bize selefimizden kaldı, biz burayı meccanen zapt ederiz” diyerek vakfa gadr-ı külli (büyük zulüm) eder.⁴⁴¹

⁴⁴¹ C.E. 25992

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSFENDİYÂR-ZÂDE İSMAİL BEY VAKFI

I. MARKOVA KÖYÜ

İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı, Filibe'nin güneyinde 10 km. uzaklıkta bulunan Markova köyünde kurulmuştur. Markova, Fatih Sultan Mehmed tarafından yurtluk olarak İsmail Bey'e verilmiştir. İsmail Bey parasıyla satın aldığı arazileri de bu topraklara ilhak ederek Markova köyünü büyötmüştür.⁴⁴²

Fatih tarafından haraç, ispençe ve mahsulatıyla İbrahim Bey'in oğlu İsmail Bey'e temlik edilen Markova köyü halkı tüm vergilerini vakfa veriyordu. Bir ara Fatih döneminde burası tumara verilmişse de II. Bâyezid döneminde tekrar vakıf arazisi haline getirilmiştir.⁴⁴³

II. İSFENDİYÂR-ZÂDE İSMAİL BEY'İN KİMLİĞİ

Vakfın kurucusu İsmail Bey, Kastamonu Beyleri olan Candar Oğulları diğer adı ile İsfendiyâr Oğulları hanedanı soyundandır. Candar Oğullarının Osmanlılarla münasebetleri XIV. asırdan itibaren başlamıştı. II. Murad devrinde bu münasebet dostça bir şekil almış, iki hanedan arasında sıhriyet teessüs etmişti. Sultan II. Murad, Kastamonu Beyi İsfendiyâr Bey'in kızı ile izdivaç etmiş, kızlarını da İsfendiyâr Bey'in oğulları İbrahim Bey ve Kasım Bey'e vermişti.

İsmail Bey, Sultan II. Murad'ın kızı ile İsfendiyâr Bey'in oğlu İbrahim Bey'in evliliği sonucunda bunların çocukları olarak dünyaya gelmişti. İbrahim Bey'in, İsmail Bey'den başka Mahmud Bey adında bir oğlu daha vardı.

Sultan Bâyezid Han, Mahmud Bey'e Edirne'de Musabeylü köyünü temlik etmişti. Tapu defterinde bu şöyle kayıt olunmuştur.

“Mülk-i Mahmud Bey b. İbrahim Bey b. İsfendiyar haliyen padişahımız Sultan Bâyezid Han umum-ı inayet ve umum-ı himayet nazarîn edüb iş bu

⁴⁴² Ayverdi, Age., s. 33

⁴⁴³ Gökbilgin, Age., s. 328

Musabeylü nam köyü hibe ve temlik edüb levâhukıyla ve tevabi'yle bağışlayüb eline hükm-i âlem sadaka olunmuş. Şimdi mülkiyet üzere mezbur Mahmud Bey tasarrufundadır. Karye-i Musabeylü hane 24, mücerret 11, hasıl 4417"⁴⁴⁴

Mahmud Bey sonradan bu mülkü Musabeylü köyünde yaptırdığı zaviyeye vakfetmiştir. Mahmud Bey, Dimetoka'da Azizlü köyünü Zağanos Bey'den satın almış ve burası tımara verildikten sonra, II. Bâyezid'in hükmü ile tasarrufunda bulundurduğu köy ve mezraları sonradan, kısmen zaviyesine kısmen de Medine'ye vakfetmişti ki 935/1528 tarihiyle tespiti yapılmıştır.⁴⁴⁵

İsfendiyâr Oğullarından Kasım Bey'in oğlu Kaya Bey'in de Malkara'da bir imareti vardı ki, bunun için Malkara'da dükkan ve kervansarayla ehemmiyetli bir nakit vakfetmişti.⁴⁴⁶ İsmail Bey'in kardeşi Mahmud Bey ve amcasının oğlu Kasım Bey önde gelen kişilerdi.

Kastamonu Beyi İsfendiyâr Bey'in oğlu İbrahim'den torunu ve Sultan II. Murad'ın damadı olan İsmail Bey'e, padişah tarafından -kardeşi ve amcasının oğluna olduğu gibi- Balkan topraklarından bazı yerler temlik edilmişti. Fatih Sultan Mehmed, Filibe'ye bağlı Markova köyünü haraç, ispençe ve mahsulatıyla birlikte İsmail Bey'in temlikine bırakmıştı. İsmail Bey, Markova'da bir cami-i şerif bina etmiş ve giderlerini karşılaması için de ev, değirmenler, Kadı köyü, Hacı köyü ve Marvas köyündeki müsakkafatı vakfetmiş ve 872/1467, 876/1472 ve 882/1477 tarihli vakfiyelerde belirtildiği üzere, bu köyde yaptırdığı cami-i şerif vakfına meşruta olarak tevliyet görevini önce kendisine, ölümünden sonra oğlu Hasan Bey'e, sonra da müteakiben nesline tahsis etmişti.⁴⁴⁷ Bu köyün Fatih Sultan Mehmed zamanında tımara verildiği görülüyorsa da sonradan II. Bâyezid vakfiyesini muteber tutmuştur. 935/1528 kaydı şöyledir.

“Vakf-ı evlad-ı İsmail Bey bin İsmail Bey karye-i Markova nam karye merhum Sultan Mehmed Han mezbur İsmail Bey'e haracıyla ve ispençesiyle ve sair mahsulatıyla hududu ve sınıрыyla temlik edüb vermiş imiş. Mezkur İsmail Bey dahi

⁴⁴⁴ Gökbilgin, 327, (20 no'lu Tapu Defteri'nden)

⁴⁴⁵ Gökbilgin, 327, (370 no'lu Tapu Defteri'nden s.31)

⁴⁴⁶ Gökbilgin, 328, (12 no'lu Tapu Defteri'nden s.262)

⁴⁴⁷ V.G.M.A. dft. no.628, sf.449, sr.233

vakf-ı evlad edüb tasarruf olunur iken sonra bozulub tımara verilmiş badehu merhum Sultan Bâyezid Han vakfiyetin mukarrer tutup hükmi-şerif erzani kılmış. Evvel hüküm mucebince ila-yevmina haza vakıf evladlık üzere tasarruf olunur. Merhum Sultan Mehmed Han verdiği mülknamesi ve merhumun ve mağfurun leh Sultan Bâyezid Han sadaka ettiği mukarrername görüldü. Haliyen padişahımız - eazzehullahu ensarahu- hazretleri dergahından hükmi-şerif sadaka olunmuş.

“Karye-i Markova ve eruz an karye-i Eruk ki haraçların Hüdavendigâra ve ispençelerin ve öşürlerin vakfa verirler. Hane müslim 14, hane gebran 70, çingâniyan-ı karye-i Markova 47. çeltukçu 4, hasıl 27500”⁴⁴⁸

İsfendiyâr-zâde İsmail Bey, Fatih’in kendisine temlik ettiği Markova’da bir mescit yaptırmakla kalmamış yüklü bir parayla üç değirmen satın almış bunu vakfederek köy halkının istifadesine sunmuştur. Buradan gelecek geliri imam, müezzin, kayyım gibi vakıf görevlilerine maaş olarak tahsis etmiş ayrıca köy halkının su ihtiyacını gidermek için su yolunun ıslah edilmesini sağlamıştır.

İsmail Bey’in soyu hakkında, 856/1452 tarihli Arapça olarak yazılmış vakfiyesinde şu manadaki bilgilere ulaşmaktayız.

“İsmail Bey ki merhum Melik Alp Arslan’ın oğlu Sultan Şemseddin Yemenî Candar’ın oğlu Keremli Yiğit Yakub Bey’ in oğlu Keremli Emir Adil Bey’in oğlu Saidî müfehhem Bâyezid Bey’ in oğlu Hakan-ı Muazzam İsfendiyâr Bey’in oğlu Sultan-ı Muazzam İbrahim Bey’ in oğludur.”⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Gökbilgin, s.328, (370 no’lu Tapu defteri’nden)

⁴⁴⁹ V.G.M.A. dft. no. 628. sf.449, sr.233

III. İSMAİL BEY VAKFI

A. İSMAİL BEY VAKFI VAKFİYESİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 628 numaralı defterin 449. sahife ve 233. sırasında mukayyed İsfendiyâr Bey-zâde İsmail Bey Vakfı'na ait 876/1472 tarihli Arapça vakfiyesinin başında Şeyhülislam Ebussuud ve Rumeli Kadıaskeri Yusuf Fenari ve Filibe Kadısı Ahmed ibni Hayreddin'in tasdikleri ve imzaları vardır. Vakfiyenin ayet, hadis ve dua bölümleri hariç tercümesi yapılmıştır. Vakfiyede özetle şunlardan bahsedilir.

Ahirete irtihalin bir emr-i zaruri olduğunu, hasad vaktinin hesab vaktinde olması için şu dünya mezrasında kazanılacak en iyi kârın vakıf olduğunu anlayan İsmail Bey, akl-ı selim ve kamil bir ikrar ve ihtiyar ile vakfiyede yazılı ma-melekini vakf, habs, tesbit ve tahlid eder.

1. İsmail Bey'in Mevkûfâtı (Vakfettiği şeyler)

İsmail Bey' in Abdurrahman Ahad adlı kişiden 35.000 gümüşe ve Ali Fakih oğlu Mehmed'den 20.000 gümüşe satın aldığı ayrıca 7.000 dirheme ve ek olarak satın aldığı şeylerin tamamını vakfa bağladı. Bu iştirâ ettiği şeyler şunlardır.

- a- Filibe'ye bağlı ve bu şehrin karşısındaki Kadı köyü yakınında Karçma suyu üzerinde bir beyt içinde dönen 3 değirmen,
- b- Bu değirmenlerin civarında tahtani 2 beyt içinde alan 2 ding,
- c- Bu 2 ding⁴⁵⁰ üzerinde ve yanlarında bir oda, bir anbar, bir ahur ve muhavvata ve bahçeyi havi menzilin tamamı,
- d- Hacı Halil köyü civarında bir ev içinde olan 2 değirmenin tamamı,
- e- Bu iki değirmenin evine bitişik bir ev içinde vaki pirinç ding,
Bu iki değirmen Filibe etrafında Köpsi deresi suyu üzerinde caridir.
- f- Değirmenin ve eve bağlı olan arazinin tamamı
- g- Değirmenler için gerekli olan, sonradan aldığı alet ve ihtiyaç malzemesi.

⁴⁵⁰ Ding veya dink; 1- Tahılların kabuklarını yumuşatmaya veya ayırmaya yarayan özel değirmen, 2- Pirinç dövmeye yarayan, hayvanlarla çevrilen büyük taş silindir, 3- Çayak, aba gibi kabaca dokunmuş şeyleri döverek elbise yapacak hale gelmesini sağlayan ve su ile çalışan bir çeşit değirmen. Bu tür değirmenlerin örnekleri su değirmenleriyle birlikte Gönen'de yakın zamanlara kadar varlığını korumaktaydı. Bkz. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, İstanbul, Tarihsiz, C.VI, s. 3191

2. İsmail Bey'in şartları

a. Müteveli ile ilgili şartlar

- 1- Vakfa müteveli olan onu en iyi şekilde istiğlal⁴⁵¹ edecek,
- 2- Vakfın mahsûlünü, acele etmeden, mahsûle az-çok demeden tamamıyla zapt edecek,
- 3- Değirmenlerin ve dinglerin cümlesinden hasıl olan gallenin⁴⁵² üçte birini gece gündüz vakfa nezaret eden ve vakfa bir afet arız olduğunda ıslah ve tamir eden zata sarf edecek,
- 4- Eğer sülüs galleden (vakfın 3 te 1 gelirinden) daha aşağı ücretle bir nazır bulursa o kadar verecek,
- 5- Kalan gelirden icab ederse vakfın binalarının tamir ve ıslahına sarf edilmek üzere günlük 7 dirhem ayırarak,
- 6- Vazife ve hizmetini ifadan sonra tevliyet hakkı olarak galle-i vâkıftan yevmi 10 dirhem alacak,
- 7- Vakfın tevliyeti ölene kadar kendisinde olacak daha sonra yüksek haseb, şeref ve kerem sahibi bulunan oğlu Hasan Bey'e kalacaktır. Bundan sonra tevliyet vâkıfın evladının aslah ve evla olanına, sonra kızlarının saliha, muhlise ve âbide olanına sonra evlad-ı evladının aslahına daha sonrasında da Filibe'de kadı olan zata şart kılınmıştır.

b- Vakıf görevlileri ile ilgili şartlar

- 1- İsmail Bey Markova'da yaptırdığı mescidin imamına günlük beş dirhem ve her sene vakfın dinginin mahsulü olan pirinçten bir müd pirinç ve gallesinden (üründen) Filibe müddü ile 3 müd buğday verilecek.
- 2- Mescidin müezzin ve kayyımına günlük 3 dirhem ve her sene 2 müd buğday ve yarım müd prinç
- 3- Gece ve gündüz vakfa nezaret eden ve vakfa bir afet arız olduğunda ıslah ve tamir eden zata vakfın gelirinin 3'te biri sarf edilecek. Bu görevi daha ucuza yapan biri olursa nezaret işi ona verilecek

⁴⁵¹ İstiğlal: Kirası veya mahsulü borca karşı verilmek şartıyla mülkün rehin edilmesi, Bkz. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, 1981. s. 481

⁴⁵² Galle: tahıl, mahsûl, zahira, ürün, gelir, varidat, vakfın geliri, vakıf mallarından alınan ürün. Bkz. Mehmed Doğan, Age., s. 333

4- Vakfın mütevellisi günlük 10 dirhem alacaktır.

c- Diğer muhtelif şartlar

1- Vakıf görevlilerine dağıtıldıktan sonra arta kalan gelirle Markova köyünden gelen su yolu faaliyete geçirilecek

2- Mescidin hasırına ve kandil yağına günlük bir dirhem sarf edilecek

3- İhtiyaç halinde mescidin gerekli tamiri ve ıslahı yapılacak. Bunun için gerekli para bulunamazsa vakfın mürtezikasının her birinden hisseleri nispetinde azaltılma yapılarak tamir işine öncelik verilecek.

4- Vâkıf, mevkufâtını inde'ş-şer' makbul, merzi, müebbed, muhalled ve mahmi olarak vakf-ı sahih-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve habs etti.

5- Beyan olunan şeyler sair vakıflar gibi vakıf oldu. Satılmaz, hibe edilmez, rehin, temlik, istimlak, itlaf ve istibdal edilmesi caiz değildir. Dünya batana kadar usulü üzere kâim ve şartları üzere mahfuz kalacaktır. Hilafına hareket eden Allah'ın gazabını yüklenmiş ve yevmi kıyamette ikabı cezası elim ve azab-ı azîme müstehik olmuş olur. Kim tebdil ederse günahı ona racidir. Evâil-i Şaban 876/Ocak 1472.⁴⁵³

B. İSMAİL BEY CAMİİ

İsfendiyar-zâde İsmail Bey Markova köyünün kendisine temlik edilmesiyle birlikte burasını vakfetmiş ve bu köyde bir cami-i şerif yaptırmıştır. Bu camiin giderlerini karşılamak için evler, değirmenler, Kadı köyü, Hacı köyü, Marvas köyü ve Markova köyünün musakkafatını vakfetmiştir.⁴⁵⁴

Vakfiyede camiin görevlileri hakkında bilgi verilmektedir. Camiin imamına aylık 150 dirhem ve her sene 1 müd pirinç ve 3 müd buğday, müezzin ve kayyımına aylık 90 dirhem ve her sene yarım müd pirinç ve 2 müd buğday verileceği belirtilmiştir. Ayrıca camiin hasır ve kandil yağı için aylık 30 dirhem tahsis edilmiş ve camiin tamir ihtiyacı gerektiği zaman ihmal edilmeden aceleyle yapılması istenmiştir

⁴⁵³ V.G.M.A. dft. no.628 sf. 449, sıra 233.

⁴⁵⁴ V.G.M.A. dft. no.628 sf. 449, sıra 233

C. İSMAİL BEY VAKFI GÖREVLİLERİ

İsmail Bey Vakfı'nın vakfiyesinden ve Cevdet Evkaf tasnifinde bulduğumuz bazı vesikalardan hareketle bu vakıfta tevliyet, imamlık, müezzinlik-kayyımlık ve nazırlık görevinde bulunan kişiler hakkında birtakım bilgiler elde edebildik. Tabii vakfın görev ve görevlileri sadece bunlardan ibaret değildir. Şimdi tespit edebildiğimiz kadarıyla başlıklar halinde bunları inceleyelim.

1. İmamlık

İsmail Bey, vakfiyesinde belirttiği şartı gereğince Markova'da yaptırdığı camii'nin imamına görevi karşılığında günlük beş dirhem verilmesini ayrıca vakfın mahsulatından her sene bir müd pirinç ve Filibe müddüyle üç müd buğday verilmesini ister. Bu camide imamlık yapan kimseler hakkında ise bir bilgimiz yoktur.

2. Müezzinlik-Kayyımlık

Vakfiyede belirten şarta göre İsmail Bey Camii'nde müezzinlik-kayyımlık görevini yapan kişiye maaş olarak günlük 3 dirhem ve her sene 2 müd buğday ile yarım müd pirinç verilmesi istenmiştir. Cami-i şerifte kimler bu görevi yapmıştır bilemiyoruz.

3. Nazırlık

İsmail Bey vakfiyede, gece gündüz vakfa nezaret eden ve vakfa bir afet arız olduğunda ıslah ve tamir eden zata vakfın gelirinin üçte biri sarf edilmesini ama kim daha ucuza yaparsa görevin ona verilmesini ister.

4-Tevliyet

İsmail Bey Vakfı'nda mütevellinin ne yapması gerektiği vakfiyede belirtildiği için ayrıca yazmayacağız. Maaşı günlük 10 dirhem olarak belirlenen mütevelliler şunlardır.

a. İsfendiyâr-zâde İsmail Bey

İsmail Bey, vakfın 876/1472 yılında hem kurucusu hem de ilk mütevellisidir. Markova'da bir cami-i şerif bina ettirmiş, satın aldığı değirmenlerin ve evlerin gelirini bu camiye vakfetmiştir.

b. Hasan Bey b. İsmail Bey

İsmail Bey vefat ettikten sonra tevliyet görevine oğlu Hasan Bey geçer.⁴⁵⁵

c. İsmail Bey

Hicri 9. asırdan 12. asra kadar ki zaman diliminde kimlerin müteveli olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ama 1218/1803 yılında ortaya çıkan tevliyet kargaşasında mahkemenin eski kayıtlara tekrar göz atması ve önceden müteveli olan kimseler hakkında bazı ifadeler kullanmasından anlaşıldığına göre İsmail Bey adında evlad-ı vâkıftan birisi tevliyet görevini 1188/1774 yılına kadar ifa eder. İsmail Bey kaç yılında başlamıştır bilmiyoruz ama ölümünden sonra yerine evlad-ı vâkıftan İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey geçer.⁴⁵⁶

d. İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey.

İsmail Bey tevliyet görevine resmi olarak 18 Rebiü'l-ahir 1188 / 18 Haziran 1774 tarihinde başlar ve kendisine berat-ı şerif verilir.1218/1803 yıllarına kadar vakfın tevliyet görevini ifa eder. Ölünce yerine İbrahim Bey geçer. 1218/1803 yılına ait vesikada şöyle geçer.

“...Bin yüz seksen sekiz senesi rebiü'l-ahirin on sekizinci günü tarihiyle muvarrah sadır olan ruus-ı hümayun muccebince evlad-ı zükur-ı vâkıftan merhum İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey'e ba-şart-ı vâkıf hissedarlık tevcih ve müceddeden kaydıyla berat-ı âl-i şân i'ta olunup el-yevm üzerinde olduğu defterde mestur ve mukayettir. Emr u ferman devletlü inayetlu sultanım hazretlerinindir.”⁴⁵⁷

1188/1774 yılında İsmail Bey müteveli olur ama Ahmed b. Merhum İsmail Bey ve evlad-ı ünseyeynden Gülsüm ve Atife binti Ali Bey adlı kişiler “Biz de hak

⁴⁵⁵ V.G.M.A. dft .no. 628, sf. 449, sr.233

⁴⁵⁶ C.E. 4169

⁴⁵⁷ C.E. 4169

sahibiyiz ve evlad-ı vâkıftanız” diyerek tevliyete hissedar olmak isterler ve bunun için arzuhalde bulunurlar.⁴⁵⁸ Fakat bu kişilerin teşebbüslerinin yetersiz olduğunu ve her hangi bir hisseye mutasarrıf olamayacaklarını daha sonraki bir vesikadan öğreniyoruz. Bu vesikada İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey’den sonra tevliyete İbrahim Bey’in geçtiğini açıkça belirtirken, Gülsüm ve Atife isimlerine hiç değinilmez. 27 Recep1225 / 28 Ağustos 1810 tarihli vesikada şöyle geçer.

“...Filibe kazasında vaki Markova karyede vaki müteveffi İsmail Bey Cami-i Şerifi Vakfi’nin vazife-i muayyene ile mütevellisi olan İsmail b. İsfendiyâr fevt olup ve vakf-ı mezburun vakfiye-i ma’mulun bihasında aslah ve erşed evlad-ı zükura meşrut olmağla ber-mucep şart-ı vâkıf İbrahim Bey kullarına tevcih olunmuşken...”⁴⁵⁹

e. İbrahim Bey b. Mehmed Bey

1218 yılında vakfın mütevellisi İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey vefat edince tevliyet ciheti mahlul, hizmet-i lazimesi muattal kalmıştır. İbrahim Bey b. Mehmed Bey bir arzuhal sunarak tevliyet görevine geçmek istediğini belirtir. Yazdığı arzuhalde vakfiyede vâkıfın belirttiği evlâd-ı vâkıftan aslah ve erşed şartına uygun olduğunu, meclis-i şer’in önünde cemm-i ğafir ve cemm-i kesîrin ihbar ve şهادetleriyle kendisinin erbab-ı istihkaktan ve evlad-ı vâkıftan olduğunu açık bir dille ifade eder. 25 Cemaziye’l-evvel 1218 / 9 Ağustos 1803’de bu isteği gerçekleşir ve vakfın tevliyet cihetine tayin edilir.⁴⁶⁰

f. Havva Hatun ve Fatıma Hatun’un Arzuhali

İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey’in vefatından sonra tevliyete İbrahim Bey’in gelmesi üzerine kendilerine haksızlık yapıldığını düşünen Havva Hatun ve Fatıma Hatun arzuhalde bulunarak dertlerini anlatırlar ve tevliyete hak sahibi olduklarını belirtirler. 1225 yılına ait bir vesikada sadece Havva Hatun, tarihsiz bir vesikada ise Havva Hatun ve Fatıma Hatun beraber arzuhal sunar.

⁴⁵⁸ C.E. 4169

⁴⁵⁹ C.E. 25454

⁴⁶⁰ C. E. 4200, ayrıca 4169 numarada da aynı muhteviyatta bir ilam daha vardır.

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZYON BİRLİĞİ

Vesikalardan anlaşıldığına göre İbrahim Bey, vakfın mütevellisi İsmail Bey b. İsfendiyâr Bey'in ölümünden sonra İstanbul'a giderek Divan-ı Hümayun çavuşlarından Osman Çavuş ve Faziletli Sadr-ı Rumeli Efendinin ilamlarıyla tevliyete kendisini tevcih ettirir.⁴⁶¹ Havva Hatun ve Fatıma Hatun, buna itiraz ederek vakfiyede belirtilen şart-ı vâkıf kuralına göre, İbrahim Bey'e nazaran kendilerinin bu kişiden bir derece daha mukaddem (önde) olduklarını fakat sırf bayan olduklarından dolayı tevliyete atanmadıklarını belirtir ve tevliyetin nısıf hissesinin kendilerine tevcih edilmesini isterler.⁴⁶²

Bu tevliyet probleminin ana kaynağı aslında şudur. Vakfın kurucusu İsfendiyâr-zâde İsmail Bey vakfiyesinde tevliyet tevcihi konusundaki şöyle bir şart belirtir. " Adı geçen vâkıf vakfın tevliyetini kaydı hayat ile kendi nefesine şart kıldı ve kendisinden sonra yüksek haseb ve şeref ve kerem sahibi bulunan veledi Hasan Bey'e ve andan sonra vâkıfın evladının aslah ve evla ve ahrasına..."⁴⁶³ Burada belirtilen şarta göre tevliyete, vakfın kurucusunun soyundan aslah ve evla (en salih ve en layık) olan kimsenin getirilmesi istenir. "Evlad-ı vâkıftan aslah ve evla olan" tabirinin içine bayanlar da girer mi girmez mi? meselesi tartışılır.

İbrahim Bey'in iddiasına göre bu "aslah ve evla" tabirinin içine bayanlar dahil değildir. Havva Hatun ve Fatıma Hatun ise " vakfiyede belirtilen aslah ve evla tabiri, umum bir ifadedir ve vâkıfın soyundan gelen erkek ya da bayan olsun fark etmez, içine alır. Bu sebeple "bizim bayan olmamız şart-ı vâkıf açısından problem değildir." diyerek hak iddia ederler. İbrahim Bey ise müteveli olmasını şöyle açıklar ve kendini savunur. "...(vakfın kurucusu) evlad-ı evladına şart ve tayininde evlad-ı ünsa dahil olmadığından gayr-ı vakf-ı mezkurunun ekser müstemilatı kura ve mezadı olup evlad-ı zükur, ünsadan evvelî (erkek evlat kız evlattan daha önce) olduğuna binaen ve idareye kadir evlad-ı zükurdan olduğuma itinaen tevliyet-i mezkurayı tevcih ettirmiş idim..."⁴⁶⁴

⁴⁶¹ C.E. 25454

⁴⁶² C.E. 26999

⁴⁶³ V.G.M.A. dft. no.628, sf.449, sr.233

⁴⁶⁴ C.E. 26999

İbrahim Bey tevliyet konusunda erkeklerin daha öncelikli tayin edilmesi gerektiğini düşünmüş ve vakfi idare etme konusunda daha muktedir olduğunu iddia ederek bir şekilde kendisini tayin ettirerek mütevellî olur. Havva ve Fatıma Hatun'un itirazları sonunda durum mahkemeye intikal eder ve burada her biri kendi düşüncelerini belirtir.

Mahkeme vakfın vakfiyesini bulamamış ve tarafların ifadesini dinledikten sonra ikinci derecedeki kaynaklara başvurarak problemi çözmeye çalışmıştır. İşin aslına bakıldığında İbrahim Bey iddiasında haksızlık yapmaktadır. Zira vakfiyeye ulaşıldığında buradaki vâkıfın şartlarını okuyunca kimin haklı kimin haksız olduğunu rahatlıkla görülebilmektedir. Vâkıf İsmail Bey vakfiyesinde şöyle bir şart koyar. "Bundan sonra tevliyet vâkıfın evladının aslah ve evla ve ahra olanına ve anlardan sonra kızlarının salihâ, muhlise ve âbide olanına sonra evlad-ı evladının aslahına daha sonrasında da Filibe'de kadı olan zata şart kılarak..."⁴⁶⁵ Görüldüğü gibi burada vâkıfın soyundan gelen kızların da mütevellî olacağı açıkça yazılmıştır. Gerçi her ne kadar Kadı Efendi vakfiyeye ulaşmasa da doğru hükme varacaktır.

Kadı Efendi iki tarafın söylediklerini dinledikten sonra vakf-ı mezkurun ekser müştekilatı kara ve mezadî olduğundan kendi fıkıh kitabına bakarak karar verir. Bu konularda dönemin muteber fıkıh kitaplarından "Durru-ı Muhtar" adlı fıkıh kitabının vakıf bölümüne bakarak meseleyi halleder. Fıkıh kitabında evlad-ı vâkıftan olmak kaydıyla bayanların mütevellî olmasında bir mahsur görülmemesi üzerine Kadı Efendi, tevliyetin İbrahim Bey b. Mehmed Bey'in refinden, tayin sırasında bu kişiden bir adım daha önde olan Havva Hatun ve Fatıma Hatun'a tevcih edilmesine karar verir.⁴⁶⁶ Böylece haksızlık sonucu mütevellî olan İbrahim Bey görevden azledilip düşürülür ve yerine evlad-ı vâkıftan Havva ve Fatıma Hatun tevcih edilir.

g. Hafize, Emetullah, Fatıma, Rukiyye

1225/1810 yılında tevliyet görevini Havva ve Fatıma Hatun yürütmekteydi. 1267 senesine geldiğimizde ise vakfın mütevellîleri Hafize, Emetullah, Fatıma ve Rukiyye hanımlardır. 1225/1810 yılında göreve başlayan Fatıma ile 1267/1850 yılına

⁴⁶⁵ V.G.M.A. Defter no 628, sayfa 449, sıra 233

⁴⁶⁶ C.E.26999

ait başka bir vesikada mütevellî olarak ismi geçen Fatıma'nın aynı kişi olup olmadığı konusunda bir fikir ileri sürecektir durumda değiliz.⁴⁶⁷

h. Ahmed Bey

Nezaret Sonrası Evkaf Defteri'ndeki 12 Safer 1267 / 17 Ekim 1850 tarihli bir kayıta bu yılda vakfın mütevellîleri yukarıda adını sıraladığımız dört kişi görülmektedir. Ancak Rukiyye Hanım'ın vefat etmesi sonucunda yerine evlad-ı vâkıftan Ahmed Bey adında birisi tayin edilir.⁴⁶⁸

İsfendiyâr-zâde İsmail Bey Vakfı mütevellîleriyle ilgili bilgilere ancak bu kadar ulaşabildik.

D. VAKFIN GELİRLERİ

Markova ve Eruk köyü İsfendiyâr-zâde İsmail Bey Vakfı'na bağlıydı ve buradaki arsa, tarla, bağ, bahçe gibi gayr-ı menkuller bu köylerdeki halk tarafından işletiliyordu. Köylü reaya ispenç ve öşür vergilerini vakfa, haraç vergilerini ise padişaha ödüyordu. Ayrıca vakfa ait birkaç ev ve değirmen daha vardı. Bunlarda vakfa gelir getiriyordu.⁴⁶⁹

“Karye-i Markova ve eruz an karye-i Eruk ki haraçların Hüdavendigâra ve ispençelerin ve öşürlerin vakfa verirler. Hane müslim 14, hane kabiran 70, çingâniyân-ı karye-i Markova 47, çeltukçu 4, hasıl 27500”⁴⁷⁰

İsfendiyâr-zâde İsmail Bey Vakfı'nda vuku bulan ferağ gelirleri ile ilgili Nezaret Sonrası Evkâf Defterleri'nde dört ayrı kayıta ulaşabildik. Bunlar kronolojik olarak şöyledir.

1. 15 Kanunu-ı Evvel 1264 – 15 Mart 1265 (1847-1848) Tarihleri Arası

Vakfın Markova'da vuku bulan rüsûmâtı

⁴⁶⁷ N.S.E.D.14138

⁴⁶⁸ N.S.E.D. 14138

⁴⁶⁹ V.G.M.A. dft. no. 628, sf. 449, sıra 233

⁴⁷⁰ Gökbilgin, s. 328, (370 no'lu Tapu defteri'nden)

Bedel-i Rüşumât	Cins	Eski Mutasarrıf	Yeni Mutasarrıf
15 kuruş	bağ	Mumcu Matus	Toragil
1 “	tarla	Hasan b. Hüseyin	Taşov veledi Restov
50 “	bağ	Nikola veledi Keryak	Dimitra veledi Ustuyan
25 “	bağ	Dimitra veledi Keryak	İzmaraid binti Tacon

toplam 91 kuruş

toplam 91 kuruş -- pare

— 45 “ 30 pare hisse-i hademe-i vakf

45 “ 30 “

— 9 “ 6 “ ber-muceb layiha-yı hisse-i hams

36 “ 24 “

2. 15 Haziran 1265 – 30 Teşrin-i sâni 1266 (1848-1849) Tarihleri Arası
Markova’da vakıfta vuku bulan Rüşumât

Resm-i ferağ	Cins	Eski mutasarrıf	Yeni mutasarrıf
15 kuruş	1.5 dönüm tarla	Halil Ağa	Taritov zimmi
15 “	3 evlek tarla	Ahmed	Restov “
30 “	1.5 dönüm bağ	Sadullah	Dimitra, Vasil ve Gorgi

toplam 60 kuruş

— 30 “ hisse-i müteveli-i ber-cabi ve kâtib

30 “

— 6 “ ber-muceb layiha-yı âl-i hisse-i hams

24 “

3. Haziran 1266/1849 Tarihinde Vakıfta Vuku Bulan Rusûmât

Toplam Resm-i ferağ: 382 kuruş 30 pare

— 191 “ 15 “ hisse-i hademe-i vakf

191 “ 15 “

— 38 “ 10 “ hisse-i hams

153 “ 5 “

4. 13 Safer 1267 – 16 Zilkade 1267 (1850-1851)Tarihleri Arası
İsmail Bey Vakfı'nda vuku bulan rüsûmât topluca şöyledir.

Resm-i ferağ toplam 1066 kuruş 24 pare

—	533	“	12	“	hisse-i hademe-i vakf
	533	“	12	“	
—	106	“	24	“	hisse-i hamse
	426	“	28	“	

E. VAKFIN GİDERLERİ

İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı'nın en önemli giderlerini görevlilere dağıtılan maaşlar ve camiye yapılan masraflar oluşturuyordu. Caminin imamına günlük 5 dirhem, senelik 1 müd pirinç ve 3 müd buğday, müezzine günlük 3 dirhem, senelik 2 müd buğday ve yarım müd pirinç veriliyordu. Mütevellinin maaşı ise günlük 10 dirhemdi. Vakfa bağlı cami, ev ve değirmenlerin tamir masrafı için günlük 7 dirhem, caminin hasır ve kandil yağı giderleri için günlük 1 dirhem tahsis edileceği vakfiyede belirtilmişti.⁴⁷¹

⁴⁷¹ V.G.M.A. dft. no. 628,sf. 449, sıra 233

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY VAKFI

I. KONUŞ NAHİYESİ

Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı, Filibe'ye bağlı Konuş nahiyesinde kurulmuştur. Konuş, Filibe'nin doğusunda 25 km. uzaklıkta hafifçe güneye kaçan bir mevkedir. Vesikalarda ismi Konuş olarak geçmekte iken 1/300.000'lik bir haritada Kuş köyü adıyla yazılmıştır.⁴⁷²

Fatih Sultan Mehmed kendisine serkeşlik eden Ankara'daki Haymana civarında sakin Kara Tatar kabilesini buraya sürmüştür.⁴⁷³ Diğer bir ifadeyle Konuş köyünü bu kabilenin reisi Minnet-zâde Mehmed Bey'e temlik etmiş ve tımar olarak vermiştir. II. Sultan Bâyezid bu temliği mukarrer kılmıştır. Konuş ve etrafındaki cemaat haraçlarını hazineye öşür ve ispençelerini vakfa vermekteydi. 980/1572 tarihinde cemaat toplam 25.000 akçe vergi vermişti.⁴⁷⁴

Minnet-zâde Mehmed Bey Konuş'ta kendi adıyla anılan bir cami-i şerif inşa etmiştir.⁴⁷⁵ Hoca Saadeddin, Mehmed Bey'in camiinin yanında bir imaret ve kervansaray yaptırdığını söylerken⁴⁷⁶ Evliya Çelebi imaret ve kervansarayın Çelebi Mehmed tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir.⁴⁷⁷ Konuş'ta bir medrese yapılmıştır. Günümüzde ise bu medreseden eser yoktur.⁴⁷⁸ Ayrıca burada Sofi-zâde Camii ve Sofi-zâde İmareti hizmet vermiştir.⁴⁷⁹

⁴⁷² Ayverdi, Age., s. 34 (Kuş köyü diye yazılması Osmanlıca'da benzer bir yazım olduğu için yanlış okunduğundan olmalı)

⁴⁷³ Hoca Saadeddin, Age., s. 289

⁴⁷⁴ Gökbilgin, Age., s. 241

⁴⁷⁵ C.E. 7682

⁴⁷⁶ Hoca Saadeddin, Age., s. 289

⁴⁷⁷ Evliya Çelebi, Age., s. 131

⁴⁷⁸ Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul, 1942, s. 135

⁴⁷⁹ Ayverdi, Age., s. 35

II. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY'İN KİMLİĞİ

Mınnet-zâde Mehmed Bey, Samsun'un Osmanlılarca fethini müteakip Çelebi Mehmed tarafından Filibe yöresine nakil ve iskan edilen Tatar kabileleri beyi Mınnet Bey'in oğludur. Mehmed Bey daha sonra yerleştiği Filibe'ye bağlı Konuş köyünde bir imaret ve kervansaray yapmıştır. Fakirlere yoksullara ve talebelere yardım etmek amacıyla meydana getirdiği bir nevi aşhane olan imarete, Konuş ve bazı köyleri tahsis ederek kendi adına ait vakfını kurmuştur. Mehmed Bey'in, Fatih Sultan Mehmed Han devrinin güzide ümerasından olduğu ve bazen akıncı başı vazifesiyle akına gönderildiği malumdur.⁴⁸⁰

Tapu kayıtlarında 935/1528 yılında Mehmed-zâde Mehmed Bey'in vakfiyla ilgili şu bilgiler bulunmaktadır.

“Vâkıf Mehmed Bey bin Mınnet Bey karye-i Konuş merhum Sultan Mehmed Han temlik edüb sonra tımara verilmiş ba'dehu merhum Sultan Bayezid Han milkiyet ve vakfiyyenin mukarrer tutup mukarrername verilmiş. Karye-i Konuş ve kıta-ı diğer hademe-i imaret ve karabe-i Bosna haymandan gelüb Konuş sınırında oturub haraçların Handığara ve ispençeleriyle öşürlerin vakfa verir. Hasıl 15.870”⁴⁸¹

“Karye-i Kaşıkçı mezkur Konuş sınırında oturub öşürlerin vakfa verirler...Hasıl 440”

Buradan anlaşılacağı üzere Mınnet-zâde Mehmed Bey'e Konuş köyü Fatih Sultan Mehmed tarafından temlik edilmiştir. Mehmed Bey'in 980/1572 sıralarında imaret vakfının, Kaşıkçı köyünden başka iki köye daha şamil olarak 25.000 akçelik bir varidâtı bulunduğu görülmektedir.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Aşık Paşa-zâde'de Konuş hisarı olarak geçer s. 91, Tacu't-tevârih C. I s. 289,467

⁴⁸¹ Gökbilgin, Age., s. 241. (370 no'lu tapu defteri'nden s.116)

⁴⁸² Gökbilgin, Age., s. 241. (470 no'lu tapu defteri'nden s.116)

III. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY VAKFI

A. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY CAMİİ

Mınnet-zâde Mehmed Bey Konuş kasabasında bir cami-i şerif yaptırmıştır.⁴⁸³ Bu camiin hemen yanında bir imaret ve kervansaray bulunmaktadır.⁴⁸⁴ Osman Nuri Peremeci camiin pek büyük olduğunu sonradan yıkılıp yok olduğunu belirtir.⁴⁸⁵

Mınnet-zâde Mehmed Bey Camii'nde imam, müezzin, hatp ve vaiz görev yapmaktaydı. Camiin imamı 1199/1784 yılında aylık 120 akçe,⁴⁸⁶ 1144 yılında müezzinini aylık 120 akçe,⁴⁸⁷ 1193/1779'da hatibi aylık 120 akçe⁴⁸⁸ ve 1113 yılında vaizi yevmi 10 akçeden aylık 300 akçe maaş alıyordu.⁴⁸⁹

B. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY İMARETİ

Mınnet-zâde Mehmed Bey Konuş kasabasında yolcuların, fakirlerin, miskinlerin, kimsesizlerin yiyecek ihtiyaçlarını gidermeleri amacıyla camiin yanında bir imaret yaptırmıştır.⁴⁹⁰ Bu imaret kasabanın sosyal dengesi açısından çok önemliydi. Zira muhtaç kimselerin ücretsiz olarak buradan faydalanmaları toplumda huzuru sağlıyor ve açlık gibi bir problem yaşanmıyordu.

İmarette görevli, yemek yapan bir ahçı ve bulaşık, temizlik, servis vs. işleri yapan bir hademe vardı. 1199/1784 yılında Hasan ibni Hüseyin yevmi 2 akçeden aylık 60 akçeyle imaretin ahçılık görevini yapıyordu.⁴⁹¹ 1143/1730 yılında ise hademelik görevine yevmi 4 akçeden aylık 120 akçe ile Ahmet ibni Mehmed nezaret ediyordu.⁴⁹²

⁴⁸³ C.E. 7682

⁴⁸⁴ Evliya Çelebi, Age., s. 131

⁴⁸⁵ Peremeci, Age., s. 135; Ayverdi, Age., s. 35

⁴⁸⁶ C.E. 7682

⁴⁸⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T.S.M.A) Evkaf no 7443 /3

⁴⁸⁸ C.E. 7682

⁴⁸⁹ İbnü'l-Emin 3405

⁴⁹⁰ Hoca Saadettin, Age., s. 289

⁴⁹¹ C.E. 31006

⁴⁹² T.S.M.A. E.7443/ 1

C. MİNNET-ZÂDE MEHMED BEY KERVANSARAYI

Mînnet-zâde Mehmed Bey Konuş'da yaptırdığı camiin yanına bir de kervansaray inşa ettirmiştir.⁴⁹³ Burası yolcuya, tüccara ve onların hayvanlarına barınma konusunda hizmet veriyordu. Burası günümüzde bir nevi hem otel hem dinlenme tesisi konumunda idi.

D. VAKIFTA OLAN GÖREV VE GÖREVLİLER

1. İmamlık

Mînnet-zâde Mehmed Bey'in Filibe'ye bağlı Konuş kazasında yaptırdığı cami-i şerifin imamları ve imamlık görevi hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Cevdet Evkâf tasnifinde bulduğumuz bir vesikaya göre 1199/1784 yılının Safer ayına kadar camiin imamlık görevini Mehmed Emin Halife yürütmektedir. Günlük 4 akçeden aylık 120 akçe vazife (maaş) ile imamlık yapan Mehmed Emin kendi hüsn-i rızasıyla görevini Seyyid Mustafa ibni Mehmed'e devreder. 13 Safer 1193 / 3 Mart 1779 tarihinden itibaren cami-i şerifin imamlık görevini aynı ücretle Seyyid Mustafa b. Mehmed devam ettirir.⁴⁹⁴

2. Müezzinlik / Kayımlık

Mînnet-zâde Mehmed Bey Cami-i Şerifi'nin müezzinlik ve kayımlık görevi ile ilgili İstanbul'daki Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde iki adet vesikaya ulaşabildik.

Cami-i şerifin günlük 4 akçe vazife ile kayımlı olan Abdullah Halife vefat edince yeri hâli ve hizmet-i lâzimesi muattal kalmıştır. Vakfın mütevellisi İbrahim Çavuş'un ilamı gereğince müteveffa-yı merkumun oğlu İbrahim'in her yönüyle göreve müstehak olduğundan kayımlık cihetine tayin edilmesi ve yedine berat-ı şerif verilmesi uygun görülür. 12 Zilkade 1144 / 8 Mayıs 1732 tarihinde bir arzuhal yazılarak kayımlığa İbrahim tayin edilir ve berat-ı şerif verilir. 1145/1733 yılında bu kişinin görev başında olduğu vakıf defterinde kayıtlıdır.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Hoca Saadettin, Age., s. 289

⁴⁹⁴ C.E. 7682

⁴⁹⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T.S.M.A) Evkaf no 7443 /3

1144/1732 senesinde Minnet-zâde Mehmed Bey Camii'nin müezzinlik görevini yürüten Abdullah Halife'nin bu yılda ölmesi üzerine yerine erbab-ı istihkaktan (göreve liyakatli kimselerden) olan oğlu Ali tayin edilir ve yedine berat-ı şerif ihsan edilir. Ali, 25 Safer 1145 / 17 Ağustos 1732 tarihinde camiin müezzini olarak kayıtlı bulunur.⁴⁹⁶

3. Hitabet

Cami-i şerifte cuma ve bayram namazlarında cemaata hutbe irad etme vazifesi demek olan hatiplik görevi (hitabet ciheti) önemli bir vazife idi. Minnet-zâde Mehmed Bey Camii'nde bu görevi, -ne zaman başladığını bilemiyoruz ama- 1193 yılına kadar günlük 4 akçe maaş ile Mehmed Emin Halife yürütmektedir. Bu yılda kendi rızası ile görevden ayrılır. Mehmed Emin Halife kendi yerine, Filibe kadısına sunduğu bir arzuhalde bu göreve talip olduğunu bildiren Seyyid Mustafa ibni Mehmed'in tayin edilmesini ister. 13 Safer 1193 / 3 Mart 1779 tarihine ait bu arzuhalde görevin berat-ı şerif ile Seyyid Mustafa'ya tevcihinin uygun olduğu dercedilir.⁴⁹⁷

4. Vaizlik

İbnü'l-Emin tasnifinde bulduğumuz bir vesika, 1113/1701 yılında Minnet-zâde Mehmed Bey Cami-i Şerifi'nde vaiz olan kişi ve aldığı maaş hakkında bilgi vermektedir.

Cami-i şerifin yevmi 10 akçeden aylık 300 akçe ile vaizi ve vakfın günlük 10 akçeden aylık 300 akçe ile nazırı olan Mustafa 1113/1701 yılında vefat edince her iki görev de boş kalır. Yerine 19 Rebiü'l-evvel 1113 / 25 Ağustos 1701 tarihinde bu görevleri yerine getirebilecek ehliyet ve liyakate sahip olan Ahmet Efendi tayin edilir ve yedine berat-ı şerif verilir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ T.S.M.A, E. 7446/3

⁴⁹⁷ C.E. 7682

⁴⁹⁸ İbnü'l-Emin 3405

5. Muallimlik

Bilindiği üzere köylerde çocukların eğitimiyle ilgili olarak sıbyan mektepleri açılıyor ve burada iptidaî eğitim veriliyordu. Sıbyan mektepleri vakfa bağlı olarak hizmet sunuyor ve mektebin inşası, tüm ihtiyaçları ve buradaki muallimin maaşı, bağlı olduğu vakıf tarafından karşılanıyordu. Sıbyan mektebinin olmadığı köylerde ise çocukların eğitimi cami binasında veriliyor, vakfın durumuna göre ya müstakil muallim tayin ediliyor ya da bu eğitim cami görevlisi tarafından ifa ediliyordu.

Cami bitişiğinde ve avlusunda kurulan sıbyan mekteplerinde Tanzimat devrine kadar sistemli bir eğitim-öğretim programı kati surette tayin edilmemişti. Eğitim ve öğretimin esas maksadı “talebenin doğru dürüst ve kaide üzerine Kur’an’ı okuyabilmesinden, ibadet ve dini vecibelerini ifa edebilmesi için gereken bilgilere sahip olmasından ve İslam şartlarının esas prensiplerini yerine getirmesinden ibaretti.”⁴⁹⁹ Bunun için bu okullarda en mühim ders Kur’an okumaktı. XVII. yüzyıldan itibaren bu okullarda güzel yazı tedrisatı da programa alınmaya başlamıştı. İlk yapılan okul binalarının bir çok çeşitleri vardı. Şehirlerdeki mektep binalarının çoğu iki katlıydı. Eğitim üst katta yapılıyor alt kat ise ekseriyetle muallimin ikametgahı olarak kullanılıyordu. Köylerde ve küçük köylerdeki mektep binaları öteki mesken binalarından hemen hemen farklı değildi. Bunlar yontulmuş kavi taşlardan inşa edilmiş kubbelerle örtülü, öğretim için büyük bir odası, bir de muallimin barınması için bir odalık bir yerden ibaretti.⁵⁰⁰

Mînet-zâde Mehmed Bey Camii Vakfı’na bağlı müstakil bir sıbyan mektebinin bulunup bulunmadığına kayıtlarda pek rastlayamadık, ama çocukların eğitimi için bir muallimin vakıf tarafından maaşlı olarak tayin edildiğini görmekteyiz. 1193/1779 yılında vakıfta muallim olan Mehmed Emin Halife’nin aynı zamanda camide imam ve hatip olduğuna şahit oluyoruz. Mehmed Emin Halife’ye bu üç görevden her biri için ayrı ayrı maaş tahsis edilmişti. Bu da vakıfta muallimlik cihetinin müstakil bir görev olduğunu göstermektedir.

⁴⁹⁹ Hasan Kaleşi, (çev. Ali Aksu), “15. Asırdan 17. Asrın Nihayetine Kadar Yugoslav Topraklarında Şark Medeniyeti,” *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. I, S. 1 (İstanbul Ağustos 1979), s. 107

⁵⁰⁰ Memişoğlu, s.68

Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nda 1193/1779 yılına kadar günlük 4 akçeden aylık 120 akçe ile imamlık, 120 akçeyle hatiplik ve 120 akçeyle muallimlik yapan Mehmed Emin Halife bu üç görevini kendi hüsnü rızasıyla Seyyid Mustafa ibni Mehmed'e ferağat etmek ister. Filibe kadısının ilamıyla 13 Safer 1193 / 3 Mart 1779 tarihinde vakfın imamlık, hatiplik ve muallimlik görevine toplam aylık 360 akçeyle Seyyid Mustafa ibni Mehmed tayin edilir ve yedine berat-ı şerif verilir.⁵⁰¹

6. Nezaret

Vakfın nezaret göreviyle ilgili olarak şu bilgilere ulaştık

Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nda 1113/1701 yılına kadar yevmi 10 akçeden aylık 300 akçeyle vaizlik aylık 300 akçeyle nazırlık yapan Mustafa ölünce yeri hâli, hizmet-i lâzimesi muattal ve görevi kimsesiz kalmıştır. Bu iki göreve her yönüyle liyakatli olan Ahmet Efendi 19 Rebiü'l-evvel 1113 / 25 Ağustos 1701 tarihinde toplam aylık 600 akçeyle vaiz ve nazır tayin edilir ve kendisine berat-ı şerif verilir.⁵⁰²

1142/1729 yılına gelindiğinde nazırın maaşı yevmi 10 akçeden yevmi 5 akçeye yani yarı yarıya düşürülür. Bu yılda günlük 5 akçeyle vakfın nazırı olan Mehmed ibni Hasan öldüğü zaman yerine 21 Cemaziye'l-evvel 1142 / 13 Aralık 1729 tarihinde aynı ücretle Ali ibni Mehmed tayin edilir ve eline berat-ı şerif verilir.⁵⁰³

7. Ahçılık

Minnet-zâde Mehmed Bey, Konuş karyesinde yolcuların, fakirlerin, miskinlerin karınlarını doyurmaları ve yiyecek ihtiyaçlarını gidermeleri amacıyla bir imaret yaptırmış ve bunu vakfa bağlamıştı. İmarete bir nevi aşhane diyebiliriz. Burada her gün yemek çıkıyor ve ihtiyaç sahipleri bundan faydalanıyordu. Vakfın imaretinde maaşla çalışan bir ahçı ve hizmetli vardı. Cevdet Evkâf tasnifinde imarethaneye ahçı tayin edilmesiyle ilgili şöyle bir belgeye ulaştık.

⁵⁰¹ C.E. 7682

⁵⁰² İbnü'l-Emin 3-405

⁵⁰³ C.E. 32227

“Der-i devlet-i mekine arz-ı dâi-i kemine budur ki,

Taht-ı nezaretimizde olan evkaftan olub Filibe kazasına tabi Konuş nam karyede vaki merhum Minnet-zâde Mehmed Bey’in bina eylediği cami-i şerifin imareti tabbaha (ahçıya) muhtaç olub ve 2 akçe vazife ile Hasan ibni Hüseyin mahal ve müstehak olduğun vakı mezburun mütevellisi ilam etmeğin mucibince tevcih buyurub inayet ricasıyla pâye-i serir-i âlâya arz olundu. Baki ferman men lehu’l-emrindir. Vakf-ı mezbur defterde mestur olub küllice mezburun kaydı olmağla. 26 Muharrem 1199 / 21 Aralık 1784”⁵⁰⁴

Buna göre 1199/1784 senesinde vakfin mütevellisinin ilamıyla imarethaneye günlük iki akçeden aylık 60 akçe maaşla ahçı olarak Hasan ibni Hüseyin tayin edilir.

8. Hademelik

İmarethane’nin hizmetçilik işlerini yürütmekle görevli bir hademe vardı. Hademeler, buranın temiz ve düzenli olması, yemek yemeye gelen kişilere yardımcı olması gibi işler yapıyor ve ahçıya yardım ediyordu.

1143/1731 yılında Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı İmareti’nde hademe olan Ahmed b. Mehmed kendi isteğiyle görevden ayrılır ve yerine bu işi yapabilecek Hacı Mehmed b. Ahmet tayin edilir. Göreve yeni başlayan Hacı Mehmed günlük 4 akçeden aylık 120 akçe maaş alır. Göreve atandığına dair kendisine 4 Zilhicce 1143 / 10 Haziran 1731 tarihinde bir de berat-ı şerif verilir. Hacı Mehmed aynı zamanda vakfin cibayet görevine tayin edilir.⁵⁰⁵

9. Cibayet

Vakfin cibayet görevini 1143/1731 yıllarına kadar Ahmed b. Mehmed yürütürken bu yılda kendi isteğiyle görevini Hacı Mehmed b. Ahmet’e devreder. Hacı Mehmed’e cibayet görevini yapması karşılığında vakıf tarafından aylık 120 akçe maaş verilir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ C.E. 31006

⁵⁰⁵ T.S.M.A. E.7443 / 1

⁵⁰⁶ T.S.M.A. E.7443 / 1

10. Tevliyet

Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nın tevliyet görevi ve mütevellileri ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgiye göre vakfın mütevellileri şunlardır.

a. Minnet-zâde Mehmed Bey

Genelde tüm vakfiyelerde belirtildiğine göre vakfın ilk mütevellisi, kurucusu olan kimsedir. Her ne kadar bu vakfın vakfiyesi bulunmasa da belirttiğimiz genellemenin hareketle vakfın ilk mütevellisinin Minnet-zâde Mehmed Bey olduğunu düşünüyoruz.

b. Halil Efendi

Müteveli Halil Efendi bu göreve ne zaman başladı bilmiyoruz ama vefat ettiği 1092/1681 yılına kadar tevliyete mutasarrıf olur.⁵⁰⁷

c. Hacı Hasan

Bu zat, Halil Efendi'nin vefat etmesiyle boş kalan tevliyet görevine 2 Receb 1092 / 18 Temmuz 1681 tarihinde kendisine verilen berat-ı şerifle başlar. Halil Efendi ve Hacı Hasan 'ın tarihi kayıtları şöyledir.

“Der-i devlet-i mekine arz-ı dâî-i kemineleridir ki,

Taht-ı nezaretimizde medine-i Filibe'de vâki merhum Minnet-zâde Mehmed Bey Evkâfı'nın vazife-i muayyenesiyle müteveli olan Halil fevt olub hizmet-i tevliyet muattal kalmağın bais arz-ı ubudiyet El-hac Hasan kullarına tevcih buyurulub berat-ı şerif-i âl-i şân sadaka buyurulmak ricasına pâye-i serir-i âlâya arz olundu. Baki ferman der-devletindir.

Vech-i meşruh üzere defterde mestur ve mukayyettir. Ferman devletlu sultanımındır. 2 Receb 1092 / 18 Temmuz 1681”⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ İbnü'l-Emin 574

⁵⁰⁸ İbnü'l-Emin 574

d. İbrahim Çavuş

1144/1731 ve 1145/1732 yıllarına ait vesikalarda, İbrahim Çavuş'un bu yıllarda vakıfta müteveli olduğunu görmekteyiz. İbrahim Çavuş, vakıf camisinde müezzin ve kayyım olan Abdullah Halife'nin 1144'te ölmesi üzerine müezzinliğe Ali Efendi'nin, kayyımlığa ise İbrahim Efendi'nin tayin edilmesini sağlar.⁵⁰⁹

e. Hüseyin Halife

1186/1772 yıllarında vakfın mütevellisi olarak görülen Hüseyin Halife, İstanbul'daki Halvehane-yi Hâssa Ocağı emektarlarındanır. Âsitane-i Aliyye'den Konuş karyesine gelir ve günlük 10 akçe maaş ile vakfın mütevellisi olur.⁵¹⁰ Hüseyin Halife'nin ne zaman bu göreve başladığını bilmiyoruz ama onun tevliyet görevini iyi idare etmediğini düşünen ve ondan, onun idaresinden hoşnut olmayan kimselerin olduğunu görmekteyiz. 1186/1772 yılında bu memnuniyetsizlik patlak verir. Vakfın mürtezikası. Filibe kadısına sundukları arzuhalde Hüseyin Halife'nin görevini tam yapmadığından, cami-i şerif ve imareti harabeye çevirip turâba (toprağa) benzettiğinden, vakfi kötü idare ettiğinden, birkaç yıl daha görevde kalırsa vakfın tamamen darmadağın, perişan ve çökmüş olacağından bahsederek şikayette bulunurlar ve Hüseyin Halife'nin yerine bu işi yapmaya ondan daha liyakatli olan Mustafa Nushi Efendi'nin getirilmesini isterler. Mustafa Nushi Efendi'nin göreve geçmesi durumunda vakfın perişan olmaktan kurtulup yeniden ihya olacağını, vakıf köylerinin mamur olup köylülerin rahatlayacağını belirtirler.

Vakfın mürtezikası 25 Cemaziye'l-ula 1186 / 25 Ağustos 1772 tarihinde yazdığı arzuhalde şikayetlerini son derece etkili bir dille sunmuşlardır. Onların bu ilamından iki ay sonra Hüseyin Halife ölür. Çocuğu olmadığından tevliyet görevine, vakfın mürtezikası tarafından göreve tevcihi istenilen Mustafa Nushi Efendi değil İsmail b. Abdullah getirilir.⁵¹¹

⁵⁰⁹ T.S.M.A. E.7443 / 2 ve E. 7443 / 3

⁵¹⁰ T.S.M.A. E.7443 / 3

⁵¹¹ T.S.M.A. E.7443 / 3

f. İsmail b. Abdullah

Hüseyin Halife'nin ölümü üzerine tevliyet görevine, Babu's-saade Vakfı'nın nâzırı Mustafa Ağa'nın arzıyla sudur olan hatt-ı hümayun gereğince 5 Receb 1186 / 1 Ekim 1772 tarihinde yevmi 10 akçeden aylık 300 akçe maaş ile İsmail b. Abdullah gelir.⁵¹²

E. VAKFIN FERAĞ, İNTİKAL VE MAHLÛL GELİRLERİ

Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nın Hoca köyü ve Konuş köyünde tarla, bağ, bahçe, çayır, yurt ve evleri bulunuyordu. Vakfa bağlı olan bu gayr-ı menkuller köy halkından uygun görülen kişilere, belirli miktarda bir vergi karşılığında icara verilerek vakfa gelir elde ediliyordu. Gayr-ı menkullerin mutasarrıfları, ölüm, kendi isteği veya her hangi bir nedenden dolayı tasarruf işini bırakabiliyorlardı. Vakıf defterlerini incelediğimiz zaman vakıf malının işletmesinin ferağı yani başka birisine devredilmesi genelde mutasarrıfın ölmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; vakıf arazisini işletenler bu işlerinden memnun olmalı ki ölene kadar mutasarrıflığa devam ediyordu. Hatta bir mutasarrıf ölünce ondaki vakıf arazisi genelde çocuklarına devrediliyordu. Vakıf arazisi, bir kişinin mutasarrıflığından başka bir kişinin tasarruf yetkisine geçtiği zaman, vakıf bu yeni mutasarrıftan belli bir miktarda geçiş parası alıyordu ki biz buna resm-i ferağ veya resm-i intikal diyoruz.

Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nda meydana gelen ferağât, intikalât ve mahlûlât bedelleri, eski ve yeni mutasarrıfları, mevkufun cinsi ve bulunduğu yer ile vakfın elde ettiği gelirleri şu şekilde görülmektedir.

1. 15 Kanun-ı evvel 1264 – 15 Mart 1265 (1847-1848) Tarihleri Arası

Bu dönemde vakıfta vuku bulan ferağ ve intikalât⁵¹³

Hoca köyü:

<u>sıra</u>	<u>meblağ</u>	<u>resm</u>	<u>cins</u>	<u>eski mutasarrıf</u>	<u>yeni mutasarrıf</u>
1-	30 kuruş	1.5 kuruş	1 dönüm tarla	Petkov	oğlu Kristov

⁵¹² T.S.M.A. E.7443 / 4

⁵¹³ N.S.E.D. 13647

2-	60 “	3 “	0.5 “ bağ	Petrov	“ Habrakov zimmi
3-	40 “	2 “	1 “ tarla	Dimitra	“ Nikola, Harastov ve Atnaz
4-	30 “	1.5 “	3 “ bağ	Gencov	“ Kolov, Kosta v eHarastov
5-	70 “	3.5 “	2 “ tarla	Mato	Yevan oğlu Vilcov
6-	50 “	2.5 “	1.5 “ tarla	Gancov	Gorgi veled-i Esterahin
7-	500 “	25 “	9 “ tarla	Korgov	Koca Atnaz oğlu Kolov
8-	30 “	1.5 “	0.5 “ bağ	Mağzidi (oğulları)	Gorgi, Gencov ve Estancov
9-	250 “	12.5 “	1 “ bağ	Enkel oğlu Halaskov	Kipti Kara Hasan
10-	60 “	3 “	2 “ bağ	Harastov	Kercov oğlu Pavla
11-	140 “	7 “	10 “ tarla	Rancov	(kızları) İzmarido ve İzlato
12-	600 “	30 “	2 d. Bağ, 18 d. tarla, 1 bab menzil	_____	Rankel oğlu Kristo kızları Halaki, Locano ve Katerina
13-	400 k.	20 k.	1 bab menzil	Gorgi	(oğulları) Ustupcov, Manol, Kristo Suter ve Ustuyo
14-	500 k.	25 k.	0.5 d. bağ, 1 b. ev 10.5 d. tarla	Korinco	(kızları) Keno, Pevano, Petra
15-	1000 k.	50 k.	6 d. tarla	Taşov	Gorgi ve Petra veledan-i Lico
16-	400 k.	20 k.	1 d. bağ, 1 b. ev 4.5 d. tarla	_____	Kristo ve Kristano veledan-ı Ustuban
17-	450 k.	22.5 k.	3.5 d. çayır	Kara İsmail	Estavri

Konuş Köyü:

18-	160 k.	8 k.	3 evlek çayır	Yakub	Kör Hüseyin
19-	600 k.	30 k.	1.5 d. bağ 1 b. menzil 19.5 d. tarla	Mustafa	oğlu Bilal

Bedel-i rusumât = 320 kuruş 20 pare

Hisse-i hamse — 34 “ 04 “
256 “ 16 “

Hisse-i cibayet ve kitabet — 64 “ 4 “
192 “ 12 “

2. 15 Mart 1265 – 15 Haziran 1265 (1848) Tarihleri Arası

Vakıfta meydana gelen ferağ ve intikalât şu şekildedir.⁵¹⁴

Hoca köyü :

Sıra	Meblağ	Resm	Cins	Eski mutasarrıf	Yeni mutasarrıf
1-	130 k.	6.5 k.	1 d. yurt	Gano	Rankel
2-	160 k.	8 k.	1 d. yurt, 3 d. tarla	Yevan	Kostantin
Konuş köyü					
3-	340 k.	18 k.	1 d. tarla	Halil	Eyustol oğlu Mitov
4-	150 k.	7.5 k.	1 d. bağ	Papaz Dimitra	Mitov oğlu Filip
5-	140 k.	7 k.	3 d. tarla	Halil oğlu Mehmed	Petra ve Pavla
6-	80 k.	4 k.	1 d. tarla	Ustuyov oğlu Metra	Zebran oğlu Eslamço
7-	500 k.	25 k.	1 b. ev, 3 d. tarla, 2 evlek bağ	İsmail	kızı Adile
8-	200 k.	10 k.	9 d. tarla	Kostantin (çocukları)	Kolov, Kenov, Renco, Esyas, Vasil
9-	400 k.	20 k.	10 d. tarla, 1 d. arsa, 2 evlek bağ	Restov oğulları	Yevan, Kirov
10-	240 k.	12 k.	10 d. tarla	Mitov	(oğulları) Madridi ve Velcov
Toplam bedel-i resm-i ferağ ve inkikal = 119 kuruş ___ pare					
Ber- muceb layiha-yı hisse-i hams					
				— 23 “	30 “
				95 “	04 “
Ber-muceb layiha-yı hisse-i cibayet					
				— 11 “	38 “
				83 “	6 “

Bu tarihler arasında vakıfta vuku bulan mahlûlât bedeli ise şöyledir.

“Konuş karyesi toprağında 2 evlek yurt Banu zimmi bila-veled mered olub mahlûlünden nisfi karındaşı Rayka üzerine 12 kuruş”

Bedel-i mahlûl = 12 kuruş ___ pare

Hisse-i hams — 2 “ 16 “
9 “ 4 “

3. 15 Haziran 1265 – 30 Teşrin-i sâni 1266 (1848-1849) Tarihleri Arası

Mînet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nda vuku bulan ferağ ve intikal⁵¹⁵

Konuş Köyü:

⁵¹⁴ N.S.E.D. 13727

⁵¹⁵ N.S.E.D. 13762

Sıra	Meblağ	Resm	Cins	Eski mutasarrıf	Yeni mutasarrıf
1-	200 k.	10 k.	4 d. çayır	Dimitran	Hoca köylü Dimitra
2-	200 k.	10 k.	4 d. çayır	Dimitran	Hoca köylü Tebko ve Hastov
3-	2000 k.	100 k.	1 b. menzil, 48 d. tarla, 7 d. çayır, 1.5 d. koru, 1.5 d. bağ	Mehmed	(oğulları) Ömer ve İbrahim
4-	200 k.	10 k.	12 d. tarla, 1 d. bağ	Mehmed	(kızı) Hafize
5-	240 k.	12 k.	16 d. tarla, 1 d. bağ	Mehmed	(kızı) Emir-zâde
6-	160 k.	8 k.	8 d. tarla, 1 d. bağ	Mehmed	(kızı) Ümmügülsüm
7-	170 k.	8.5 k.	1 d. bağ	Yakup	Latif Ağa
8-	1000 k.	50 k.	6 d. çayır	Restov ve Tinov	Nikov, Manov ve Kristo
9-	900 k.	45 k.	1 b. menzili, 27 d. tarla 2 evlek bağ	İzletan	Velkov
10-	900 k.	45 k.	1 b. menzil, 1 d. bağ 24.5 d. tarla	Harasto	(oğlu) Gorgi, Rankel, Ankel ve Ustuyan
11-	40 k.	2 k.	1 d. tarla	Kolov	Taşov ve Mitra
12-	600 k.	30 k.	1 b. menzil, 13 d. tarla	Ustuyan	(oğulları) Kostantin ve Elyas
Hoca Köyü:					
13-	100 k.	5 k.	3 evlek bağ	Ustuyan	_____
14-	90 k.	4.5 k.	1 d. tarla	Tepkov	Yenimahalle köyünden Filip
15-	90 k.	4 k.	30 pare 8 d. tarla	Mitra	“ “ Nikov
16-	43 k.	2 k.	6 pare 2 d. tarla	Yevan	Yenimahalle köyünden Metra
Toplam bedel-i ferağ ve intikal =					343 kuruş 36 pare
Ber-muceb layiha-yı âli hisse-i hams					— 68 “ 31 “
					275 “ 05 “
Ber-muceb layiha-yı âli hisse-i cibayet ve kitabet					— 68 “ 31 “
					206 “ 14 “

Vakıfta vuku bulan mahlûl ise şudur.

“Konuş karyesi toprağında 1 bab menzil, 15 dönüm tarla ve 1 dönüm çayır Yanu nasrani mered mahlûlünden karındaşı Angeli üzerine 130 kuruş”

Bedel-i mahlûl = 130 kuruş

Hisse-i hamse — 26 “

104 “

4. Haziran 1266 (1849) Tarihi

Bu tarihte vakıfta vuku bulan ferağ şöyledir.⁵¹⁶

“-Konuş karyesinde 1 bab menzil İmam Raşid Efendi ferağından Hasan oğlu Hüseyin üzerine 350 kuruş, 10 kuruş 20 pare bedel-i resm

-Konuş karyesi toprağında 2 dönüm bağ Arabacı oğlu Kolov ferağından Bepov oğlu Esutyov üzerine 200 kuruş 10 kuruş bedel-i resm”

Toplam bedel-i resm = 20 kuruş 20 pare

Hisse-i hamse	_ 4 “	4 “
	16 “	16 “

5. 1267/1850 yılının ilk ayları

Evkâf-ı Hümayun Hazinesinden mazbut merhum ve mağfurun leh Minnetzâde Mehmed Bey Evkâfi'ndan vuku bulan ferağ ve intikalât.⁵¹⁷

Konuş karyesi :

Sıra	Meblağ	Resm	Cins	Eski mutasarrıf	Yeni mutasarrıf
1-	250 kuruş	12.5 k.	1 d. tarla	Salim Efendi	Küreççi Pencov oğlu Estoyco
2-	150 “	7.5 k.	3 d. tarla	Arabacı oğlu Kolov	Menahov
Hoca köyü:					
3-	50 k	2.5 k	3 d. tarla	Yevan oğlu Menav	Haresto oğlu Rankel
Bedel-i rüsumât		22 kuruş 20 pare			
Hisse-i cibayet		_ 2 “	23 “		
		19 “	37 “		
Hisse-i hamse		_ 3 “	37 “		
		16 “	-- “	vakfa kalan net gelir.	

6. Eylül 1267- Şubat 1268 (1850-1851) Tarihleri Arası

Vakıftan vuku bulan ferağ ve intikal şu şekildedir.⁵¹⁸

Konuş Kefere köyü:

⁵¹⁶ N.S.E.D. 14080

⁵¹⁷ N.S.E.D. 14643

⁵¹⁸ N.S.E.D. 14507

<u>Sıra meblağ resm</u>	<u>cins</u>	<u>eski mutasarrıf</u>	<u>yeni mutasarrıf</u>
1- 310 k. 15 k.10 p.	3 d. tarla	Zebran oğlu Angeli	Atnaz
2- 200 k. 10 k.	2 d. tarla	Beresco	Kovac ve Kito
3- 230 k. 11 k. 20 p.	2 d. tarla	Asnas ve Harastov	Uzun oğlu Mitov
4- 230 k. 11.5 k.	2 d. tarla	Manol oğlu Gorgi	Uzun oğlu Mitov
5- 550 k. 27 k.20 p.	2.5 d. tarla	Kostantin ve Asyas	Penov oğlu Manol
6- 116 k. 5 k. 32 p.	1.5 d. tarla	Ömer oğlu Ahmed	Papaz Dimitra
7- 275 k. 14 k.	1 d.çayır, 0.5 d.tarla	Metra ve Kolov	Goco oğlu Mitov
8-270 k. 13.5 k.	2.5 d.tarla	Nenov oğlu Harastoskov	Harastov oğlu İlye
9- 308 k. 15 k.16 p.	2 d.yurd	Mitov oğlu Filip	Dimitran oğlu Gospidin
10-104 k. 5 k.8 p.	1.5 d.tarla	Kolov oğlu Gorgi	Atnas oğlu Petra
11- 95 k. 4 k. 30 p.	2 d.tarla	Neno,Margariden	Kestoya
		Volcov, Yevan ve Kirov	
12- 220 k. 11 k.	2 d. tarla	Yevan oğlu Marin	Kavaç Petkov
13- 250 k. 12.5 k.	4 d.tarla	Nenov oğlu Harastov	Estupkov
14- 90 k. 4.5 k.	0.5 d.bağ	Çalik oğlu Estuyan	Mehmed oğlu Hasan
15- 90 k. 4.5 k.	0.5 d.bağ	Kipti Kara Hasan	Hüseyin oğlu Ali
16- 60 k. 3 k.	1.5 d.tarla	Vasil (oğulları)	Gorgi, Dimov ve Atnas
Konuş Müslim köyü:			
17-300 k. 15 k.	3 d.tarla	Raşid oğlu Ali	Kolov oğlu Mitov
18- 600 k. 30k.	5 d.tarla	Raşid oğlu Salim	Çoban Yevan
20 - ___ 12 k.	0.5 b. menzil,	Ali	oğlu Mehmed kızı Mesire ⁵¹⁹
	6.5 d.tarla, 1 evlek bağ		

Konuş Kefere köyü:

<u>Sıra meblağ resm</u>	<u>cins</u>	<u>eski mutasarrıf</u>	<u>yeni mutasarrıf</u>
19- 80 k. 4.5 k.	2 d.tarla	Garoze	Topçu oğlu Taşov
20- ___ 10 k.	6 d.tarla	Tenov	Meçkov ve Gorgi
21- 240 k. 12 k.	3 d.tarla	Yevan ve Zola	Papaz oğlu Estobro
26- ___ 2.5 k.	2 d.tarla	Mitov (oğulları)	Tera, Pankov, Yevan ve Uzef
Hoca köyü:			
22- 390 k. 19.5 k.	2 d.tarla	Dimitra oğlu Velcekov	Esyas oğlu İzlato

⁵¹⁹ Defterde 20 numara iki defa yazılmıştır. Orijinalini bozmamak için olduğu gibi yazdık.

23-	130 k.	6.5 k.	3 d.tarla	Pepu oğlu Angeli	Papaz oğlu Mando
24-	___	3 k.	2 d.tarla	Rusaf kızı Ruda	(oğlu) Vasil ve Tayus
25-	80 k.	4 k.	2 evlek bağ	Todar oğlu Esyas	Todor oğlu Dimitra
27-	___	23 k.	2.5 d.tarla	Tane	(oğulları) Pavla, Zeran ve Rankel
28-	170 k.	8.5 k.	1.5 d. fite yeri	Beraşenli Yevan	Pavla Zeberan ve Rabkel
29-	500 k.	25 k.	1 b.menzil, 2.5 d.bağ, 18 d.tarla	Keno	Harasto oğlu Angeli
30-	___	25 k.	“ “ “	Todor	Gorgi ve Yevan
31-	___	12.5 k.	“ “ 12 d.tarla	Todor (oğlu)	Estubrov (sülüs hisse)
32-	95 k.	4 k. 30 p.	2 d.tarla	Malaryo, Velo ve Marya	Estas oğlu İzlatov
33-	80 k.	4 k.	0.5 d.bağ	Metra	Hasan, Hüseyin, Ali ve Halil
34-	___	40 k.	1 b.menzil, 1.5 d.bağ 3 d.çayır, 18.5 d.tarla	Kalofer	(oğlu) Meladen, Gorgi, Poyo

Konuş kefere köyü:

35-	200 k.	10 k.	6 d.tarla	Lozan oğlu Kirko	Mitov oğlu Angel
36-	___	30 k.	1 d.bağ, 1 d.çayır 15 d.tarla. 1 b.menzil	Enkov	(oğulları) Petra, Alaki Paven ve Gorgi

Konuş Müslim köyü:

37-	600 k.	30 k.	15 d.koru, 9 d.tarla	Raşid oğlu Salim	kardeşi Mahmud
38-	80 k.	4 k.	1 d. tarla	Hoca oğlu Mehmed	Latif
38-	250 k.	12.5 k.	4 d.tarla	Hoca oğlu Mehmed	Yevan oğlu Atnas
39-	50 k.	2.5 k.	0.5 d.tarla	“ “	Abdullah oğlu Mahmud
40-	___	75 k.	35 d.koru, 5 d.çayır 66 d.tarla, 1 b.menzil	Molla Raşid	oğlu Salim ve Mahmud kızı Hatice ve Ayşe
41-	650 k.	32.5 k.	3 d.çayır	Petkov	Dimitrov

Bedel-i Rüsumât 627 kuruş 36 pare

Hisse-i cibayet ve kitabet — 157 “ 3 “

470 “ 33 “

Hisse-i hamse — 94 “ 6 “

376 “ 27 “

7. 01 Haziran 1266 – 30 Kanun-i sâni 1268 (1849-1851) Tarihleri Arası

Bu tarihler arasındaki toplam 2 sene 8 aylık zaman diliminde Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı'nda vuku bulan ferağ, intikalât ve mahlûlât durumu şu şekildedir.⁵²⁰

1-	1 Haziran 1266 - 30 Ağustos 1266 arası 3 aylık hasılat	= 24 kuruş 26 pare
2-	1 Kanun-ı evvel 1266 – 28 Şubat 1267 arası 3 aylık hasılat	= 16 “
3-	1 Mart 1267 – 31 Mayıs 1267 arası 3 aylık hasılat	= 202 “ 28 “
4-	1 Haziran 1267 – 31 Ağustos 1267 arası 3 aylık hasılat	= 147 “ 9 “
5-	1 Eylül 1267 – 28 Şubat 1268 arası 6 aylık hasılat	= 533 “ 19 “
6-	1 Mart 1268 – 31 Mayıs 1268 arası 3 aylık hasılat	= 187 “
7-	1 Haziran 1268 – 31 Ağustos 1268 arası 3 aylık hasılat	= 156 “ 15 “
8-	1 Eylül 1268 – 31 Teşrin-i sani 1268 arası 3 aylık hasılat	= 34 “ 16 “
9-	1 Kanun-ı evvel 1268 – 31 Teşrin-i sani 1268 arası hasılat	= 296 “ 16 “
	Toplam hasılat	= 1598 “ 8 “

8. 8 Şubat 1275 (1858) Tarihi

Bu tarih itibarıyla vakıfta vuku bulan ferağ ve intikalât şöyledir.⁵²¹

Hoca köyü:

Sıra	meblağ	resm	cins	eski mutasarrıf	yeni mutasarrıf
1-	850 k.	25.5 k.	2 d.menzil yurdu	Ustubco, Manol, Supter Hastaskov, Uşvela	Kusuf oğlu Gorgi
2-	684 k.	34 k. 8 p.	5 d.tarla	Petra oğlu Endone	Zobran
3-	___	10 k.	1 d.yurt	Kostantin	Kolov
4-	___	15 k.	1.5 d.menzil yurdu	Kostantin (oğulları)	Dimitran, Alaki, Panu
Konuş Köyü					
5-	300 k.	15 k.	2 d.tarla	Harastosko	Vasil oğlu Rascov
6-	330 k.	16.5 k.	2 d.tarla	Ustuyan oğlu Atnas	İlye oğlu Dimitra
7-	___	12 k.	1 b. menzil. 11 d.tarla	Todor	Estanov
bağların 3 hisseden 1 hissesi					
8-	450k.	22.5 k.	1 d.bağ	Velkov oğlu Angeli	Pavla oğlu Angeli
9-	1425 k.	71 k. 20 p.	12 d.tarla	Ali Efendi	Yevan oğlu Angeli

⁵²⁰ N.S.E.D. 14091

⁵²¹ N.S.E.D. 16710

10- ___ 40 k. 27.5 d.tarla Kostantin (oğulları) Kolov, Alaki,
İzmardo ve Yanok

Bede-i rusumât	262 kuruş	28 pare
Hisse-i cibayet	— 32 “	21 “
	229 “	37 “
Hisse-i hams	— 45 “	--
	184 “	37 “

F. VAKFIN GİDERLERİ

Vakfin en önemli giderlerini görevlilere dağıtılan maaşlar oluşturuyordu. Camiin imamına aylık 120 akçe,⁵²² müezzin kayyımına 120 akçe,⁵²³ hatibine 120 akçe,⁵²⁴ vaizine 300 akçe,⁵²⁵ vakfin muallimine 120 akçe,⁵²⁶ nazırına 300 akçe,⁵²⁷ cabisine 120 akçe,⁵²⁸ mütevellisine 300 akçe,⁵²⁹ imaretin ahçısına 60 akçe,⁵³⁰ hademesine 120 akçe,⁵³¹ maaş veriliyordu. İmaretin yiyecek içecek vs. mutfak harcamaları, vakıf binalarının (camii, imaret ve kervansarayın) gerektiği zaman tamir ve ıslah masrafları, buraların aydınlatması için kullanılan kandil ve çerağların satın alınması ve kışın ısınması için yapılan yakacak masrafları vakfin giderleri arasındaydı.

⁵²² C.E. 7682

⁵²³ T.S.M.A. E, 7443/3

⁵²⁴ T.S.M.A. E, 7443/3

⁵²⁵ İbnü'l-emin 3405

⁵²⁶ C.E. 7682

⁵²⁷ İbnü'l-emin 3405

⁵²⁸ T.S.M.A. E, 7443/1

⁵²⁹ T.S.M.A. E, 7443/3

⁵³⁰ C.E. 31006

⁵³¹ T.S.M.A. E, 7443/1

DEGERLENDİRME VE SONUÇ

“Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıfları” adlı çalışma, bugün Bulgaristan’a bağlı Plovdiv adıyla anılan Filibe şehrindeki dört önemli vakfı tarihî süreci içinde inceleyen bir araştırmadır. Filibe’deki tüm vakıfları ele almayı isterdik, fakat teferruatlı incelendiğinde çok hacimli bir konuma geleceği ve “az sayıda vakıf ama geniş bilgi verme” tarzını benimsediğimiz için tezimiz için yeterli olan dört vakfı araştırmayı daha uygun bulduk. Bunlar Şehabeddin Paşa Vakfı, Karlı-zâde Ali Bey Vakfı, İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı ve Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı’dır. Çalışmamız çoğunlukla arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış olup konuyla ilgili daha önce hiç kullanılmayan pek çok belge gün yüzüne çıkarılmıştır.

Tezin giriş kısmında konunun daha iyi anlaşılması için Filibe ve Vakıf Kurumu ile ilgili bilgiler sunduk.

1360’larda fethedilen Filibe, Yıldırım Bâyezid, Çelebi Mehmed ve Fatih Sultan Mehmed zamanında Türklerin iskan edildiği bir merkez haline gelir. 1485’e varıldığında şehrin % 85’i Türk, dini açıdan % 90’ı müslümandır. Bu sırada Bulgaristan’ın Niğbolu’dan sonra ikinci büyük şehri haline gelen Filibe’de ve tevabiinde zamanla yüzlerce vakıf eserleri inşa edilir. Eğitim merkezi konumunda olan şehir pek çok meşhur alim ve şair yetiştirir. Şehrin görünümü bir Anadolu şehrinde farkıdır. Filibe İsyanı ve 93 Harbi şehrin elden çıkmasına sebep olur. 1885’te Filibe artık resmen Osmanlı topraklarından ayrılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü Şehabeddin Paşa Vakfı’dır. 840/1436’da Beylerbeyi ve Vezir olan Şehabeddin Paşa Filibe’de büyük bir vakıf kurmuştur. Kendisi hayat felsefesini şöyle açıklar: “Benden sonra yaşayacak Filibeliler adımı savaş alanlarında dökülen kandan dolayı değil barışçı eserlerimden dolayı hatırlasınlar.”

Şehabeddin Paşa Filibe’de 1442’de kendi adıyla anılan bir cami yaptırmıştır. Cami II. Mahmud tarafından 1814 yılında tamir görmüştür. Caminin mimarisi hakkında yerinde inceleme yapan Ekrem Hakkı Ayverdi geniş bilgi vermektedir. Camiin avlusunda biri Şehabeddin Paşa’ya ait iki türbe bulunur. Türbe hala ziyaret edilmektedir. Şehabeddin Paşa’nın yaptırdığı Kurşun Hanı ise 1930 yılında “Komünist” dönemde Belediye tarafından yerine pazar hali yapılmak için yıkılmıştır.

Şehabeddin Paşa hem Filibe'de hem de Edirne'de bir hamam yaptırmıştır. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Filibe'de 8 halk hamamı ve 165 civarı hususi hamam mevcuttur. Edirne'deki hamamın geliri vakfa aittir. 889/1493'de bu hamam üç yıllığına 40.000 akçeye kiraya verilmiştir. Bu hakikaten vakıf için çok önemli bir gelirdir.

Şehabeddin Paşa Filibe'de on iki öğrenci odası olan bir medrese inşa ettirmiştir. Öğrencilerin yeme, içme ve kalma masraflarını vakıf karşılıyordu. 1280/1863 yılında medresenin müderrisi Hızır Efendi'nin maaşı aylık 60 kuruştur.

Şehabeddin Paşa, Filibe köprüsünün başında fakirlere, miskinlere, yolculara vs. ücretsiz yemeklerin verildiği bir nevi aşhane diyebileceğimiz bir imarethane yaptırmıştır. İmaretin üç aşçısı, bir ekmekçisi ve bir de hizmetçisi vardı. Evliya, imaret sofrasının cömertliğini övmektedir. İmaret, her yıl aşure gecesinde büyük masraflar yaparak aşure aşı pişirir ve tüm Filibelilere ziyafet çekerdi. 1279/1862 yılında bir aşure gecesini için 459 kuruş 5 pare harcanmıştı.

Vakfa bağlı Kuran-ı Kerim eğitimi veren bir Daru'l-kurra vardı. Daru'l-kurranın müstakil binası yoktu. Dersler Şehabeddin Paşa Camii'nde pazartesi ve Perşembe günleri sabah namazından sonra, Cuma günleri ise akşam namazından sonra Şeyhu'l-kurra adı verilen hoca tarafından yapılıyordu. 1170/1756 yılında şeyhu'l-kurranın maaşı günlük 20 akçeden aylık ortalama 600 akçe idi. Bu tüm vakıf görevlilerinin aldığı en yüksek maaştı. Daha fazla maaş alan bir görevliye rastlayamadık. Fakat bir müddet sonra şeyhu'l-kurranın maaşı düşürülecektir.

Şehabeddin Paşa Vakfı'nda görevli olan imam 150 akçe, müezzin 120 akçe, hatip 150 akçe, her cuma gecesini türbede Yasin suresi okuyan yasinhan 60 akçe, ümmet-i Muhammed'in ve özellikle Rasulullah'ın, ashabının ve vâkıfın ruhuna ve amel defterine bağışlamak için Kur'an-ı Kerimi hatmeden devirhan 30 akçe, vâkıfa, din u devlete ve tüm müminlere dua eden dua-gu 120 akçe, vakfın buğday işlerini yürüten buğdaycı 120 akçe, vakfın bazı katibi 120 akçe, bazısı ise 300 akçe, vakfın cibayet görevini yürüten zat 120 akçe aylık maaş alıyordu. Bazı fakirler vakıftan her ay maaş alıyordu. Vakıf aylık ortalama 800 kuruşu şehrin fakirlerine dağıtıyordu. Bu

maaşlar aynı zamanda vakfin önemli giderleri arasındaydı. Vakfin yıllık ortalama gideri 500.000 kuruştı.

Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri'nde tespit ettiğimiz vakfa bağlı 30 adet köy bulunmaktadır. Bu köylerin daha fazla olduğu muhakkaktır. Ayrıca Filibe merkezinde de vakfa ait pek çok gayr-ı menkul bulunmaktadır. Filibe'de ve bu köylerde bulunan dükkan, arsa, ev, tarla, bağ, çayır, yurt, koru, arazi, ahır, gül tarlası, harman yeri ve bahçe vatandaşa kiraya verilerek işletiliyor ve bunlardan vakıf adına belli miktarda vergi alınıyordu. Bu vergiler vakfin önemli gelirini oluşturmaktaydı. Vakfin diğer bir gelirini de resm-i ferağ, resm-i intikal ve resm-i mahlul adıyla alınan vergiler oluşturmaktaydı. Vakfa bağlı gayrı menkulleri işleten mutasarrıflar zamanla ölüm ve kendi isteği gibi bazı sebeplerden ötürü el değiştiriyordu. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki vakıf arazisini işleten mutasarrıflar işlerinden memnundular. Zira genelde ölene kadar bu arazileri ekip biçiyorlardı. Mutasarrıfların ölümünden sonra arazilerin genellikle oğullarına yada yakın akrabalarına devredildiğini görmekteyiz. Bir mutasarrıftan diğer mutasarrıfa işletme hakkı geçerken vakıf yeni mutasarrıftan resm-i ferağ, resm-i intikal ve resmi mahlul adında vergi alıyordu. Bu yolla bir yılda elde edilen ortalama gelir 8000-9000 kuruş civarındadır. Vakfin ayrıca çeltik (pirinç) tarlalarından, dükkan, hamam kiralarından gelirleri de vardı.

Çalışmamızdaki en önemli tespitlerimizden bir tanesi, vakıf arazilerini işleten mutasarrıfların genellikle gayr-ı müslimden olmasıdır. 1264-1275/1847-1858 yılları arasındaki Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri'ni incelediğimizde vakıf arazisini işleten çok sayıda müslüman mutasarrıfların vakıf arazilerini gayr-ı müslimlere terk ettiğini görmekteyiz. Bunun da sebebi o dönemdeki Bulgarların isyan başlatmaları ve siyasi çalkantıları sonunda bölgedeki müslümanların rahatsızlığıdır.

Şehabeddin Paşa Vakfı arazine bazı haksız müdahalelerin olduğuna şahit oluyoruz. Vakıf toprağını işleten bazı kimseler vergilerini vermiyorlardı. Bazıları vakıf arazisinin bir kısmını resmiyete kaydetmeyerek vakfa vereceği vergiden kaçamaklık yapıyordu. Bu problemlerle mahkeme ilgileniyor ve haksızlığı gidermeye çalışıyordu.

Tezin ikinci bölümü Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'dır. Vakıf, Filibe'ye bağlı Karlova kasabasında, burayı fetheden ve kendisine temlik edilen ayrıca ikinci Murad'ın oğlu Sultan Cem'in lalası olan Karlı-zâde Ali Bey tarafından kurulmuştur. Karlova'yı Evliya Çelebi ve Ahmet Hamdi Akseki'nin gözüyle tanıtmaya çalıştık. Ali Bey Karlova'da bir cami yaptırmıştır. Vakfiyede belirtildiğine göre vakfın gelirleri, vakfa bağlı kasaba etrafındaki bazı köyler, değirmenler, evler, tarlalar, bağlar, ağaçlar, mezralar gibi gayr-ı menkullerden gelmekte ve ferağ yoluyla alınan vergilerden oluşmaktadır.

Vakfın giderlerini ise vakıf görevlilerinin aldığı maaşlar ile camiin tamir, aydınlatma ve ısıtma masrafları oluşturmaktadır. Camiin imamı 120 dirhem, müezzini 60 dirhem, vaizi 450 akçe, kayyımı 60 dirhem, cüzhanı 300 akçe, ders-i âmı 300 akçe, vakfın nazırı 60 dirhem, katibi 180 akçe ve cibayet görevini yapan zat 300 akçe aylık maaş almaktadır.

Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'nda 1171-1218/1757-1803 yılları arasında vakfın mütevellileri arasında müthiş bir tevliyet kavgası yaşanır. Cevdet Evkaf tasnifindeki vesikalarda tespit ettiğimiz bu çekişmeyi uzun uzun anlattık. Ayrıca bu vesikalarda, bazı rahiplerin vakıf arazisine haksızca müdahalede bulduklarına ve vakıf arazilerini işlettikleri halde vakfa öşür ve vergilerini vermediklerine rastlamaktayız. Karlı-zâde Ali Bey, vakıf arazisini kendi başına ekmek isteyen evlad-ı vâkıftan herhangi birisine vakfa vergi ve öşür vermeden en fazla 10 feddan araziyi işletebilmesine müsaade etmiş ve 10 feddan araziden fazla kendi adına ekip biçen bu kişinin normal reaya gibi vakfa öşrünü ve vergisini vermesi gerektiğini vakfiyede belirtmiştir. Bu uygulamanın temel amacı sanırız vakıf arazisinin işletmesinin evlad-ı vâkıf tarafından tekelleşmesini önlemektir.

Üçüncü bölüm İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı hakkındadır. İsmail Bey II. Murad'ın kızıdan torunudur. Filibe'ye bağlı Markova kasabasında 876/1471 senesinde bir vakıf kurmuştur. Vakfı için yaklaşık 62 bin dirhem para harcamıştır. Bu parayla değirmenler, evler, ambarlar, ahırlar ve değirmen için gerekli alet ve ihtiyaç malzemeleri satın alarak bunları vakfetmiştir. Markova'da bir cami-i şerif yaptırmıştır.

Vakfin gelirlerini, vakfa bağı gayr-ı menkullerin icara verilerek elde edilen resmler, değirmenlerin kazançları ve ferağ yoluyla alınan vergiler oluşturmaktadır. Giderleri ise aynı şekilde çoğunlukla vakıf görevlilerin maaşlarıdır. Vakıf paralarının nerelere ne kadar harcanacağı vakfiyede belirtilmiştir. Camiin imamı aylık 150 dirhem para, senelik 1 müd piriñ, 3 müd buğday, müezzini aylık 90 dirhem para, her sene 2 müd buğday, yarım müd piriñ, vakfin mütevellisi aylık 300 dirhem maaş alıyordu. Vakıfta bayanlar da müteveli olarak görev yapabiliyordu. Hafize Hanım, Emetullah Hanım, Fatıma Hanım ve Rukiyye Hanım vakfin mütevellilerindendi. Osmanlılarda bayanların müteveli olması konusunda din, kültür, vakıf ve resmiyet açısından bir beis görülmüyordu

Dördüncü bölüm Minnet-zâde Mehmed Vakfı hakkındadır. Çelebi Mehmed zamanında Filibe yöresine iskan edilen Mehmed Bey, Konuş kasabasına yerleşmiş, burada bir cami, imaret ve kervansaray yaptırarak büyük bir vakıf kurmuştur. Konuş kasabası toprakları vakfa bağılıydı. Bu topraklar senelik belli miktarda ücret ya da mahsul karşılığında icara veriliyordu. Vakıf arazisi yeni bir mutasarrıfa verildiğinde ferağ vergisi alınıyordu. Vakıfta görev yapan imam aylık 120 akçe, müezzini/ kayyım 120 akçe, hatip 120 akçe, vaiz 300 akçe, sıbyan mektebinin muallimi 120 akçe, nezaret görevine bakan kişi duruma göre 150, 300, 600 akçe, imaretteki ahçı 60 akçe, hademe 120 akçe ve câbi 120 akçe maaş alıyordu. Vakıftaki bir görevli birkaç görevi birden idare ediyor ve her biri için ayrı maaş alabiliyordu. Mesela Mehmed Emin Halife aylık 120 akçe maaşla imamlık, 120 akçeyle hatiplik ve 120 akçeyle muallimlik görevini aynı anda ifa edebiliyordu.

Vakıflardaki problemlerin başında, tevliyet cihetine mutasarrıf olmak isteyen mütevellilerin birbirleriyle çekişmeleri gelmekteydi. Müteveli olmak için evlad-ı vâkıftan olmak kaydıyla en salih, en reşit, en büyük ve vakfı idare etmeye muktedir bir kimse olmak gerekiyordu. Vakfiyede belirtilen ekber, erşed ve aslah şartları tevliyet sırasını gösteriyordu. Bu şartları taşımadığı halde taşıyor gibi gösteren bazı kişiler tevliyet görevine kendilerini tevcih ettiriyorlardı. Tabi buna haliyle itirazlar olunca tevliyet kavgası başlamış oluyordu. Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'nda 1178-1218/1764-1803 yılları arasında bu tür uzun bir tevliyet kavgası yaşanmıştır.

Vakıftaki en önemli problemlerden biri de vakfa yapılan müdahaleler ve haksızlıklardır. Bazen isim benzerliğinden vakıf arazileri ile tımar arazileri karışıyor ve vakfin alması gereken gelirleri tımar sahibine gidiyordu. Şehabeddin Paşa Vakfı'nda olduğu gibi vakfa bağlı Doğanlı köyü ile tımar arazisi dahilinde olan Eski Doğanlı köyü karıştırılmıştı. Bazen vakfa bağlı köyde yaşayan reaya tarlayı tapını bırakıp başka diyarlara, çiftliklere ve arazilere yerleşiyordu. Bu durum vakıf arazilerinin batal olmasına sebep olduğundan vakfin mütevellisinin yazdığı arzuhali değerlendiren padişah bu reyanın tekrar vakıf köyüne iskan edilmesi kanunu çıkarıyordu. Vakfa yapılan müdahalelerden bazıları da reyanın az vergi vermek için vakıf arazilerini yanlış ve eksik ölçmesiydi. Mesela Şehabeddin Paşa Vakfı'na bağlı olup da vakıf tarafından henüz ölçülmemiş bağlardan iki-üç dönümlük yer bir dönüm yazılıyordu. Böyle yapan bazı reaya az vergi ödeyerek vakfa haksızlık yapıyordu. Çok enteresandır bazı reaya vakıf arazisini tamamen sahipleniyor ne vergi ne de araziyi veriyordu. Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'na bağlı Akçe Kilise köyünde bulunan tarlaları buradaki manastır rahipleri zaptetmiş ve "Burası bize selefimizden kaldı, biz burayı meccanen (bedava) zapt ederiz" diyerek vakfa haksızlıkta bulunmuşlardır. Tabi tüm bu müdahale ve haksızlıklar karşısında vakıf devletin desteğini alarak gereken önlemleri almış ve vakfi korumaya çalışmıştır.

Vakıflarda bayanların da müteveli olarak görev yapmaktaydı. Fakat bayanların müteveli olmasını kabullenemeyen bazı kişiler haliyle ortaya çıkabiliyordu. İsmail Bey Vakfı'nda erkekler dururken bayarlardan müteveli mi olur? diye düşünen İbrahim Bey tevliyet sırası kendisinde olmamasına rağmen "evlad-ı zükur (erkek evlat), ünsadan (kızlardan) evveli olduğuna binaen ve idareye kadir evlad-ı zükurdan olduğuma itinaen" diyerek kendisini tevliyete tevcih ettirmiş fakat Filibe kadısı görevini iptal ederek atamada ondan daha mukaddem olan Havva ve Fatıma Hatun'u tevliyete tayin etmiştir.

Vakıf görevlilerinin atama işlerini mahkeme yapıyordu. Kadı atadığı kişiye berat-ı şerif adında resmi bir belge veriyordu. Bu beratlarda hangi göreve kimin, kaç parayla, kaç tarihinde kim tarafından atandığına dair açık bilgiler mevcuttu. Kadılar, görevi kötü idare eden kişileri tespit ettiğinde görevden alma yetkisine sahipti. Mesela Filibe kadısı, 1178/1764 yılında Karlı-zâde Ali Bey Vakfı'nı kötü idare eden

Ahmet Halife'nin görevine son verir ve yerine daha liyakatli Numan Ağa'yı tayin eder.

Vakıfta birkaç görevin aynı zamanda tek bir görevli tarafından ifa edildiğini görüyoruz. Mesela Karlı-zâde Ali Bey Vakfi'nda Mehmed Emin Halife 1193/1779 tarihinde aylık 120 akçeyle imamlık, 120 akçeyle hatiplik ve 120 akçeyle muallimlik görevini aynı anda yürütüyordu. Şehabeddin Paşa Vakfi'nda bir görevli 1197'de yevmi 5 akçeyle hatip ve aynı zamanda yevmi 1 akçeyle devirhan idi. Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfi'nda Ahmet ibni Mehmed 1143/1730 yılında yevmi 4 akçeyle cibayet ve yevmi 4 akçeyle imaretin hademelik görevini aynı zamanda yapıyor ve her görevi için ayrı maaş alıyordu.

Aynı görev için farklı zamanlarda farklı kişilere farklı maaşların verildiğine şahit oluyoruz. Bunun sebebi kanaatimizce başta vakfin o zamandaki ekonomik gücüne bağlı olarak ya keyfi bir uygulama olmasından, ya da görevliye, onun liyakatine, kalitesine, konumuna göre maaş verilmesinden kaynaklanmaktadır. Mesela Şehabeddin Paşa Vakfi'nda devirhana 1118/1706 yılında yevmi 1 akçe, daha öncesinde 5 akçe, 1191/1777 senesinde ise 2 akçe maaş veriliyordu.

Vâkıfların kurduğu bir nevi aşhane demek olan İmarethanelerin varlığı şehir için çok önem arz etmektedir. Buralarda fakirlerin, yoksulların, miskinlerin, yolcuların, öğrencilerin ücretsiz olarak her gün yemek yemeleri sosyal hayatın dengeli ve sağlıklı olması açısından büyük fayda sağlamaktadır. İmarethaneler aynı zamanda kültürel kutlamaların bir merkeziydi. Mesela Şehabeddin Paşa İmarethanesi'nde her yıl aşure gününde inanılmaz masraflar yapılarak meşhur "Aşure Aşı" pişiriliyor ve tüm Filibelilere ziyafet veriliyordu. Burada yapılan masraf değil Filibelilerin birlik beraberlik içinde hep birden aynı duyguyla hoşgörü ortamında hareket etmeleri ayrı ve pek önemli bir hadise olsa gerektir.

Vakıfta görevli bulunan cüzhanların camide mutat ve düzenli olarak Kur'an-ı Kerim ziyafeti vermesi, imamların devamlı namaz kıldırmaları, vaizlerin ve hatiplerin yaptığı konuşmalarla halkı dini konularda bilgilendirmesi, muallimlerin çocukların eğitimini sağlamaları, sırf işleri din u devlete hayır dua etmek olan fakir dua-guların dualarını almak için maaşların bağlanması, Şeyhu'l-kurraların halka belli

günlerde Kur'an eğitimi vermesi vs. tüm bu hizmetler, Filibeli müslümanların dinî ve kültürel hayatlarını zinde tutması açısından fevkalade önemlidir.

Bu çalışma, zikredilen bu dört vakfın Filibe'nin dini, beledi, eğitim, sosyal ve kültürel gelişiminde çok önemli roller oynadığını, vakfa bağlı okullar, medreseler, camiler, imarethaneler (aş evleri), hanlar, hamamlar, vs. müesseseler yoluyla şehre çok önemli hizmetler sunduğunu açıkça göstermiştir. Bu çalışmayla aynı zamanda bir vakfın nasıl işlediğini, idaresinin kimlerden nasıl oluştuğunu, vakıfta hangi görevlilerin bulunduğunu, gelir ve giderlerinin neler olduğunu, vakfa yapılan haksızlıkların veya vakıfla ilgili problemlerin neler olduğunu ve nasıl giderildiğini öğrenebilmekteyiz.

Osmanlı öncesinde sık sık yağmalanan Filibe, Osmanlı'nın ve vakıf hizmetlerinin oluşturduğu hoşgörü, ilim, kültür ve hizmet ortamıyla daha gelişmiş ve kültür mozayığı haline almıştır. Bünyesinde kurulan vakıflarla daha canlı bir kültür merkezi haline gelen Filibe şuan tarihi eserleriyle turistik bir şehir olmuştur.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri

1425, 1443, 12132, 13647, 13648, 13727, 13739, 13762, 13765, 13791, 14080, 14089, 14091, 14125, 14138, 14251, 14340, 14452, 14453, 14454, 14455, 14507, 14643, 14644, 15278, 15407, 16503, 16647, 16705, 16710, 17627, 18379, 18397

2. Cevdet Evkaf Tasnifi

186, 436, 522, 613, 681, 720, 928, 929, 970, 1289, 1395, 1396, 1409, 1446, 1450, 1456, 1718, 2172, 3212, 3611, 4016, 4017, 4169, 4200, 4206, 4686, 5497, 5573, 5577, 5727, 5968, 6254, 6477, 7682, 7742, 8302, 8370, 8459, 8505, 8527, 8529, 8995, 9395, 9400, 9540, 9976, 10051, 10053, 10523, 10761, 10884, 10886, 11047, 11410, 11624, 11633, 11674, 11760, 11771, 11850, 11872, 12519, 12599, 13011, 13239, 13537, 14032, 14091, 15336, 15527, 15536, 15568, 15625, 15898, 16369, 17430, 17912, 18147, 18232, 18657, 19198, 19984, 20170, 20198, 20688, 20996, 21245, 21271, 21379, 21417, 21696, 21897, 22376, 22397, 23005, 23009, 23198, 23340, 23581, 23582, 23856, 23900, 24370, 24378, 24380, 24584, 25056, 25454, 25696, 25760, 25992, 26999, 27765, 28038, 28185, 28525, 28731, 28746, 28813, 28833, 28870, 29017, 29188, 29844, 30453, 30454, 30630, 30632, 30920, 31006, 31007, 31277, 31540, 32010, 32015, 32227, 32447, 32827, 32915, 33006, 33017

3. İbnü'l-Emin Tasnifi

Evkaf; 23, 142, 220, 271, 576, 568, 575, 611, 824, 990, 1414, 1477, 1484, 1635, 1649, 1700, 1840, 2450, 2789, 3137, 3405, 3662, 3811, 4201, 4902, 5271, 5654, 5658, 5891, 6003, 6083, 6200, 6232, 6276, 6914, 7010, 7742, 20198, 21696, 23340, 32447

Ensab; 186

Adl; 674, 3635, 1208

4. Şura-yı Devlet Defterleri

Defter no: 209, Evrak no: 223

5. Maliye Nezaret-i Temettuât Defteri : 5948

Sayfa. 76, 128, 251, 256, 284, 288, 300, 332, 352, 362, 372, 428,

B. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ HURUFAT DEFTERLERİ

Anadolu Başlar, 1277, dft. no. 583, S. 198, s.169

Anadolu Başlar, dft. no. 582, S. 215, s. 148

Anadolu Başlar, 1211, dft. no. 579, S. 304

Anadolu Başlar, 1255, dft.no. 581, S. 197, s.202

Anadolu Başlar, 1277, dft. no. 583, S. 169

Anadolu Başlar 1211, dft. no. 579, S. 4

Anadolu Başlar 1267, dft. no. 582, S. 215

Anadolu Tafsili 188, dft. no. 266, S. 266, s. 31

Defter-i Ahkam, 149, dft. no. 319, S. 219

Haremeyn 1, dft. no. 734, S. 48, s. 57

Haremeyn 5, dft. no. 738, S. 209, s. 181

Haremeyn 5, dft. no. 738, S. 119, s. 73

Haremeyn 5, dft. no. 738, S. 249, s.147

İstanbul sâni, dft. no. 571, S.467

İstanbul Sâni, dft. no. 571, S. 302, s.76

İstanbul Sâdis, dft. no.21; dft. no. 654, S. 654, s.56

Küçük Evkaf Ula, dft. no. 632, S. 234, s.228

Küçük Evkaf Ula, dft. no. 623, S. 137, s. 150

Küçük Evkaf Râbi, dft. no. 626/2, S. 352, s. 463

Küçük Evkaf Râbi 36, dft. no. 629, S. 445, s. 344

Küçük Evkaf Râbi 35, dft. no. 626, S. 352

Küçük Evkaf Râbi 35, dft. no. 626, S. 231, s. 331

Küçük Evkaf Hamis 36, dft. no. 627, S. 106, s. 77, 79, 80

Küçük Evkaf Hâmis 35, dft. no. 627-628, S. 138, s.88

Küçük Evkaf Sâdis 36, dft. no. 630, S. 974

Küçük Evkaf Sâdis 34, dft. no. 625, S. 31, 32; dft.no. 629, S. 31, s. 14

Küçük Evkaf Sâmin, dft. no. 632, S. 474
Küçük Evkaf Samin, Defter no. 632, Sayfa 347, sıra 166
Küçük Evkaf 36, dft. no. 630, S. 1063, s.675
Küçük Evkaf Tâsi 39 dft. no. 633, S. 88, s.33
Mukataa 2, dft. no. 731, S. 25, s. 18
Mücedded Anadolu, dft. no. 585, S. 16, s. 16
Mücedded Anadolu, dft. no. 604, S. 180
Mücedded Anadolu 19/27, dft. no. 605, S. 63
Müstakil Defter 5/200, S. 262, 298
Rumeli Mücedded dft. no. 987, S. 273
Rumeli Mücedded, dft. no.987, S.37
Huruf Rumeli, Ayın Gayın Fe. dft.no.1172, S. 251,s.7
Rumeli Ahkam, S. 94
Rumeli 2, dft. no. 988, S. 239, s.147
Rumeli 2, dft. no. 988, S. 15, s. 10

C. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ, EVKAF TASNİFİ

7443/ 1, E.7443/ 3, E.7443/ 4. E.10675

D. TAPU KADASTRO MÜDÜRLÜĞÜ, KUYUD-I KADİME ARŞİVİ TAPU DEFTERLERİ

No: 12, sayfa 262, no:20, no:370, sayfa 31 ve 116, no: 470 sayfa 116

II. KİTAP VE MAKALELER

ACAROĞLU, M.Türker, **Bulgarista**

n'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Ankara, 1988

AKGÜNDÜZ, **Ahmet, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf
Müessesesi**, İstanbul, 1996

AKSEKİ, **Ahmet Hamdi, Bulgaristan Mektupları**, (sad. Ferhat Koca)
İstanbul, 2000

ALP, **İlker, Belge ve Fotoğraflarla Bulgaristan Mezalimi 1878-1989**,
Ankara, 1990

- AŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1332
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul, 1982
- AYYILDIZ, Hakkı Raif, *Bulgaristan'da Müslümanlar ve İslam Eserleri*, İstanbul, Tarihsiz
- BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİ, İstanbul, Tarihsiz, C.VI,
- ÇAĞATAY, Neşet, *Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Para Vakıfları ve Bankacılık*, Vakıflar Dergisi, C. IX, Ankara, 1972
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, 1981
- ERGİN, Ali Şakir, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, Ankara, 1994
- EVLIYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, İstanbul, Tarihsiz
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *15-16.asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 1952
- GÖZENÇ, Selami, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası Akdeniz Avrupa'sı ve Balkan Ülkeleri*, İstanbul, 1985
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Bulgaristan*, DİA, C.VI, s. 391-399
- İPŞİRLİ, Mehmet, *Bulgaristan'daki Türk Vakıflarının Durumu (xx.yy Başları)*, Belleten, c.LIII, Ağustos-Aralık 1989, Ankara, 1989
- İPŞİRLİ, Mehmet, *Bulgaristan Vakıfları*, DİA., C. IV, s. 401-403
- KAHRAMAN, İsmail, *Balkanlarda Osmanlı Medeniyeti Belgeseli 1-4, Bulgaristan*, Kocaeli, 1999
- KALEŞİ, Hasan (çev. Ali Aksu) *15.asırdan 17.asrın Nihayetine Kadar Yugoslav Topraklarında Şark Medeniyeti*, Türk Dünyası Araştırmaları, S. I, (İstanbul Ağustos 1979)
- KATİP ÇELEBİ, *Cihannüma*, B. Ragıp Paşa Kütüphanesi yazma no: 907/1061 ve Bâyezid Kütüphanesi Veliyüddin yazma no: 2336 varak no: 65/5
- KESKİOĞLU, Osman, *Bulgaristan'da Müslümanlar ve İslam Eserleri*, İstanbul, Tarihsiz
- KESKİOĞLU, Osman, *Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâli Efendi'nin Vakıf Paraları Hakkında Bir Mektubu*, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1971

- KİEL, Machiel, **Filibe**, DİA, İstanbul, 1996
- KOZAK, Erol, **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi olarak Vakıf**, İstanbul, 1985
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul, 1952
- MEÇİK, Hakkı, **Bulgaristan'da Türklerin Durumu**, İzmir, 1984
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Bulgaristan'da Türk Kültürü**, Ankara, 1937
- MEYDAN LAROUSSE, **Filibe**, İstanbul, 1971 C. IV.4
- OĞUZOĞLU, Yusuf, **Evkaf Defterlerine Göre Balkanlardaki Türk Vakıf Eserleri**, İstanbul, 1996
- ORUÇ B. ADİL, **Tevarih-i Âl-i Osman**, Honover, 1925
- PEREMECİ, Osman Nuri, **Tuna Boyu Tarihi**, İstanbul, 1942
- RUBEN, W. **Budist Vakıfları Hakkında** Vakıflar Dergisi, C.II, Ankara, 1942
- SAADEDİN, **Tacu't-tevarih**, (Eski yazı), İstanbul, 1276
- SEBİLÜRREŞAD GAZETESİ, Sayı 27-209, İstanbul, 23 Ağustos 1328
- ŞAHİN, İlhan, **15. ve 16.yy'da Sofya- Filibe- Eski Zağra ve Tatarpazarı'nın Nüfus ve İskan Durumu**, Türk Dünyası, Araştırmaları Dergisi, (İstanbul Haziran 1987)
- ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kamus-ı Türki**, İstanbul, 1316
- ŞİMŞİR, Bilal, **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul, 1985
- TUĞLACI, Pars, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, İstanbul, 1984
- UNAT, Faik Reşit, **Hicri Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara, 1940
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu, Devletleri**, Ankara, 1937
- YAZICI, Nesimi, **Ahmet Hamdi Akseki'nin Bulgaristan Muhabirliği**, Diyanet İlmi Dergi C. XXXI, S.1
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **18. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı**, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1982

EKLER

1. Şehabeddin Paşa Vakfî'nda müezzîn tayini

“Der-i devlet-i mekine arz-ı dâî-i kemine budur ki,

Nezaretimizde olub Filibe'de vâki merhum Şehabeddin Paşa Cami-i Şerifi Evkâfi'ndan olmak üzere yevmi 4 akçe vazife ile müezzîn olan Halil b. Mustafa fevt olub mutasarrıf olduğu cihet-i mezkura mahlûl olmağla yerine erbab-ı iş bu bais arz-ı râkîb sulbi oğlu Mehmed Emin kullarına mütevellî-i vakf-ı şerif ilam etmeğin mucebince pederi müteveffâ-yı mezburun mahlûlünden merkurum kullarına tevcih ve yedine berat-ı şerif-i âl-i şân inayet ve ihsan buyurulmak ricasına der-devlet-medara arz olundu. Baki emr u ferman der-adlindir. Mucebince tevcih olunmak üzere. 22 Zilkade 1191 / 21 Kasım 1777” C.E. 21696

2. Şehabeddin Paşa Vakfî arazilerinin eksik ölçülerek az vergi verilmesi

“Devletlu inayetlu merhametlu sultanım hazretleri sağ olsun,

Filibe'de vaki müteveffa El-hac Şehabeddin Paşa Vakfî'nın mütevellisi olub vakf-ı merkurum karyelerinden kaza-yı mezbûrda vâki karyeleri toprağında kadim (eski) bağlar olub ve ol bağlardan defterde resm-i dönüm vakf-ı merkurum hasıl yazılıb yedi sene geçip mesaha olunmayub (ölçülmeyip) muhtel ve müşevveş olmağla ol bağların defterde mucebince mütevellî olan dönüm-ı resimlerin ta'n edildik de ashab-ı tasarruflarımız da bağlar izazdır deyü iki üç dönüm bağı bir dönüm addedüb ol vechile mahsul-ı vakfa gadr olmağla mercudur ki, vakıf üzere mesaha emr-i şerif-i âl-i şân olunmak babında emr u ferman devletlu merhametlu hazretlerindir.” C.E. 9976

3. Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfî'nda imam, hatip ve muallim tayini

“Der-i devlet-i mekine arz-ı dâî-i kemine budur ki,

Nezaretimizde olan evkâftan Filibe kazasına tabi Konuş karyesinde vaki müteveffa Minnet-zâde Mehmed Bey Cami-i Şerifi Evkâfi mahsulünden olmak üzere cami-i mezkurda yevmi 4 akçe ile imam ve yevmi 4 akçe vazife ile hatip ve yevmi 4 akçe ile muallim cihetlerine mutasarrıf olan Mehmed Emin Halife cihât-ı mezkurûna kendi hüsnü rıza ve ihtiyarıyla bais-i rakîb Es-seyyid Mustafa ibni

Mehmed'e feragat edüb yedinde olan beratı teslim eylediği Filibe kadısı ilam etmekle mucebince cihât-ı mezkurûnun tarif ve yedine berat-ı şerif-i âl-i şân ihsan buyurulmak babında emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir. 13 Safer 1193 / 3 Mart 1779" C.E. 7682

4. İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı'nda mütevellî tayini

"Der-i devlet-i mekine arz-ı dâî-i keminelidir ki,

Medine-i Filibe kazasına tabi Markova nam karyede vaki müteveffa İsmail Bey Cami-i Şerifi Evkafı'nın vazife-i muayyene ile ba-berat-ı âl-i şân ber-vech-i meşrut mütevellisi olan aslah evlad-ı vâkıftan İsmail Bey ibni İsfendiyâr Bey fevt olup tevliyet-i mezkura mahlûl ve vakf-ı mezburun vakfiye-i ma'mulun bihâsında aslah erşed olan zukura meşruta olmağla erbab-ı istihkaktan iş bu bais arz-ı ubudiyet İbrahim Bey ibni Mehmed Bey vâkıf-ı mezburun aslah ve erşed ve şart-ı vâkıf üzere olan zukurundan olduğu cemm-i ğafir ve cemm-i kesir ihbarlarıyla lede's-şeri'l-enver zahir olmağın tevliyet-i mezkura müteveffâ-yı mezburun mahlûlünden vazife-i muayyenesiyle merkum İbrahim Bey ibni Mehmed Bey ibni müteveffâ İsmail Bey'e tevcih ve yedine berat-ı şerif-i âl-i şân ita buyurulması ricasıyla vâki-i hal hasbeten lillahi'l- müteâl paye-i serir-i ilan arz ve ilam olundu. Baki el-emr li-hazret-i men lehu'l-emr.

Hurrire fi'l-yevmi'l- hamis ve işrin min- şehr-i cemaziye'l-ula li-seneti semaniye aşrete ve mieteyn ve elfin. 25 Cemaziye'l-evvel 1218 / 9 Ağustos 1803" C. E. 4200 ve 4169

Telli, Hasan, Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi,
Danışman: Prof. Dr. Nesimi Yazıcı

ÖZET

“Osmanlı döneminde bazı Filibe vakıfları” adlı çalışma, günümüzde Bulgaristan’a bağlı Polovdiv adıyla anılan Filibe şehrindeki dört önemli vakfi inceleyen bir araştırmadır. Bu çalışma çoğunlukla Osmanlı arşivi belgelerine göre hazırlanmıştır. Ele aldığımız Şehabeddin Paşa Vakfı Filibe merkezinde, Karlı-zâde Ali Bey Vakfı Karlova kasabasında, İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı Markova köyünde ve Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı Konuş kasabasında kurulmuştur.

Bu vakıflara bağlı cami, türbe, han, hamam, kervansaray, medrese, daru’l-kurra ve imaretler gibi eserler bulunmaktadır. Filibe köylerine ait arazilerin çoğu vakıflara bağlıydı. Bu araziler belli bir ücret veya mahsul karşılığında kiraya veriliyor ve vakfa gelir elde ediliyordu. Vakıf arazisinin kiralandığı kişiye mutasarrıf deniyordu. Bu mutasarrıfların çoğu gayr-ı müslim kimselerdi. Yeni mutasarrıftan “resm-i ferağ” adında bir vergi alınıyordu. Vakfın yöneticisine müteveli deniyor ve birkaç kişi birden aynı anda müteveli olabiliyordu. Bazen bunlar arasında kavgalara kadar varan anlaşmazlıklar çıkabiliyordu.

Vakıfta pek çok görevli vardı. Bunlar imam, müezzin, kayyım, vaiz, hatip, yasinhan, devirhan, ser-devirhan, dua-gu, buğdaycı, katip, cabi, cüzhan, ders-i âm, muallim, nazır, ahçı, hademe ve mütevellidir. Mezkur dört vakfın, Filibe’nin dini, eğitim, sosyal ve kültürel gelişiminde çok önemli roller oynadığı ve vakıf müesseselerinin halka çok faydalı hizmetler sunduğu görülmektedir.

Telli, Hasan, Some of the Filibe foundations in the Ottoman Empire,
Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Nesimi Yazıcı

SUMMARY

“Some of the Filibe foundations in the Ottoman Empire” is a study about four foundations in city of Filibe, which is also known as Polovdiv in Bulgaria. This study is mostly based on Ottoman archive documents. The four foundations mentioned in the text: Şehabeddin Paşa Foundation, Karlı-zâde Ali Bey Foundation, İsfendiyar-zâde İsmail Bey Foundation and Minnet-zâde Mehmed Bey Foundation were found in the following places respectively Filibe, Karlova county, Markova villiage and Konuş county.

These foundations owned mosques, tombs, caravansarays, Turkish baths, medresses, “daru'l-kurra”s and “imarethane”s. Most of the Filibe villiage territories were owned by these foundations. The territories owned, were hired either for money or for the harvest and this income was used by the foundations. The person who hired the foundation owned land was called “mutasarrıf”. The majority of the “mutasarrıf”s were non-muslim. The new mutasarrıf was to give a small amount of tax named “resm-i ferağ”. The coordinator of the foundation was named “mütevelli”. Sometimes foundations had more than one “mütevelli”s at the same time, and sometimes this caused arguments which may lead to fights.

There were lots of regular workers in the foundations including imam, muezzin, kayyım, vaiz (preacher), hatip (public speaker), yasinhan (who reads the surah of Ya-Sin), devirhan and ser-devirhan (who reads the Quran from begining to end), dua-gu (prayer), katip (clerk), cabi (tax collector), cuzhan (who reads the parts of the Quran), ders-iam (teacher of the Quran), muallim (teacher), nazır (minister), cook, servant and mutevelli. Its obvious that, these four foundations had played an important role in religious, educational, social and cultural development of Filibe and had served for the public welfare.

ÖZET

“Osmanlı döneminde bazı Filibe vakıfları” adlı çalışma, günümüzde Bulgaristan’a bağlı Polovdiv adıyla anılan Filibe şehrindeki dört önemli vakfi inceleyen bir araştırmadır. Bu çalışma çoğunlukla Osmanlı arşivi belgelerine göre hazırlanmıştır. Ele aldığımız Şehabeddin Paşa Vakfı Filibe merkezinde, Karlı-zâde Ali Bey Vakfı Karlova kasabasında, İsfendiyar-zâde İsmail Bey Vakfı Markova köyünde ve Minnet-zâde Mehmed Bey Vakfı Konuş kasabasında kurulmuştur.

Bu vakıflara bağlı cami, türbe, han, hamam, kervansaray, medrese, daru’l-kurra ve imaretler gibi eserler bulunmaktadır. Filibe köylerine ait arazilerin çoğu vakıflara bağlıydı. Bu araziler belli bir ücret veya mahsul karşılığında kiraya veriliyor ve vakfa gelir elde ediliyordu. Vakıf arazisinin kiralandığı kişiye mutasarrıf deniyordu. Bu mutasarrıfların çoğu gayr-ı müslim kimselerdi. Yeni mutasarrıftan “resm-i ferağ” adında bir vergi alınıyordu. Vakfın yöneticisine mütevellî deniyor ve birkaç kişi birden aynı anda mütevellî olabiliyordu. Bazen bunlar arasında kavgalara kadar varan anlaşmazlıklar çıkabiliyordu.

Vakıfta pek çok görevli vardı. Bunlar imam, müezzin, kayyım, vaiz, hatip, yasinhan, devirhan, ser-devirhan, dua-gu, buğdaycı, katip, cabi, cüzhan, ders-i âm, muallim, nazır, ahçı, hademe ve mütevellîdir. Bu görevlere atamaları şehrin kadısı yapıyordu. Bir kişi birkaç göreve birden atanabiliyor ve her görevi için ayrı maaş alıyordu. Kadı aynı zamanda vakıfla ilgili problemlere de bakıyordu.

Mezkur dört vakfın, Filibe’nin dini, eğitim, sosyal ve kültürel gelişiminde çok önemli roller oynadığı ve vakıf müesseselerinin halka çok faydalı hizmetler sunduğu görülmektedir.

SUMMARY

“Some of the Filibe foundations in the Ottoman Empire” is a study about four foundations in city of Filibe, which is also known as Polovdiv in Bulgaria. This study is mostly based on Ottoman archive documents. The four foundations mentioned in the text: Şehabeddin Paşa Foundation, Karlı-zâde Ali Bey Foundation, İsfendiyar-zâde İsmail Bey Foundation and Minnet-zâde Mehmed Bey Foundation were found in the following places respectively Filibe, Karlova county, Markova villiage and Konuş county.

These foundations owned mosques, tombs, caravansarays, Turkish baths, medresses, “daru’l-kurra”s and “imarethane”s. Most of the Filibe villiage territories were owned by these foundations. The territories owned, were hired either for money or for the harvest and this income was used by the foundations. The person who hired the foundation owned land was called “mutasarrıf”. The majority of the “mutasarrıf”s were non-muslim. The new mutasarrıf was to give a small amount of tax named “resm-i ferağ”. The coordinator of the foundation was named “mütevelli”. Sometimes foundations had more than one “mütevelli”s at the same time, and sometimes this caused arguments which may lead to fights.

There were lots of regular workers in the foundations including imam, muezzin, kayyım, vaiz (preacher), hatip (public speaker), yasinhan (who reads the surah of Ya-Sin), devirhan and ser-devirhan (who reads the Quran from begining to end), dua-gu (prayer), katip (clerk), cabi (tax collector), cuzhan (who reads the parts of the Quran), ders-iam (teacher of the Quran), muallim (teacher), nazır (minister), cook, servant and mutevelli. The city “kadi” (judge) were responsible for the appointment of the jobs. If someone was appointed to more then one duty, he was given seperate salaries for each duty. The “kadi” also worked to solve the problems of the foundation.

Its obvious that, these four foundations had played an important role in religious, educational, social and cultural development of Filibe and had served for the public welfare.